

BBF00070

วิสุทธิมรรค

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

VISUDDHIMAGGA

(PĀLI - THAI)

PART IV

(PĀLI PART II SECOND SECTION)

อุปัชฌาย์โศภนปุสฺสดี

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

พ.ศ.๖.นครคีรี-ศานมยุรี-ศ.ช.เกียรติคุณรงค์ มณีสาม
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณทำนอง
ชำระ และ แปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-09-9

วิสุทธิมรรค

(บาลี-ไทย)

ภาค ๔

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

VISUDDHIMAGGA

(PĀLI - THAI)

PART IV

(PĀLI PART II SECOND SECTION)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

พ.ต.อ.ณรงค์ชัย-คุณมณี-อ.ช.เกียรติณรงค์ วงษ์สำมี
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
จาระ และแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-09-9

พระบรมราชาโชวาท

“ฉันขออุทิศไมทหวา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสับสนในงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้ตนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ให้อรรถกถา อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความสงสัยยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แน่ชัด ก็ควรตีความอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน
พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาณโมทยมหาเถระ
และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้า
น้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

พ.ต.อ.ณรงค์ชัย-คุณมยุรี-ด.ช.เกียรติณรงค์ วงษ์สามิ
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักขัตตฤกษ์ ใน พ.ศ.๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุน โดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน.

ตั้ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เพชรรัตนราชสุก

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ นับเป็นโอกาสจิตสมัยมงคลวิเศษที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทั้งสองพระองค์ ทรงมีพระราชกฤษฎีกานิหารเป็นที่ปรากฏแก่สมณพราหมณาจารย์ ทั้งปวงและพสกนิกรทวยราษฎร์ โดยที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นหลักชัยของบ้านเมือง จนทุกวันนี้ ทั้งนี้สำเร็จด้วยพระบารมีธรรม พระคุณธรรมที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธ-ราชธรรม มูลนิธิภูมิพลโลก สำนักในพระมหากรุณาธิคุณ จึงจัดสร้างพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นผลงานของมูลนิธิฯ ตีพิมพ์ขึ้นถวาย ๖๑ พระคัมภีร์ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณและเป็นอนุสรณ์ยัตถุธรรมบรรณาการ เนื่องในโอกาสจิตกาลพิเศษครั้งนี้

เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงแต่งตั้งคณะกรรมการ อำนวยการ และคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสร้างพระคัมภีร์ เนื่องในวโรกาสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ-นางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. จอมพลประภาส จารุเสถียร
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๓. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์
๔. ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์หญิงรสถิน กัคณางค์
๕. ท่านผู้หญิงอรุณ กิตติยากร ณ อยุธยา
๖. ท่านผู้หญิงชนัตถ์ ปิยะอุย
๗. พลโทประพัทธ์ กวานนท์
๘. คุณหญิงสัตยวดี กวานนท์
๙. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
๑๐. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย
๑๑. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์
๑๒. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
๑๓. คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
๑๔. คุณหญิงสุภัทรา ตันติพิพัฒน์พงศ์
๑๕. คุณหญิงวรรณิ วิทยะสิรินันท์
๑๖. อธิบดีกรมการศาสนา
๑๗. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
๑๘. นางประภา จัยวัฒน์
๑๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์
๒๐. นางอุษา จารุกุล

๒๑. นางยุพนา ธรรมโกวิท
๒๒. นางประไพ อมาตยกุล
๒๓. นางประสพศรี ประเสริฐสม
๒๔. นางลำยอง หะรินสุต
๒๕. นางสมสวัสดิ์ บุญญภัทโร
๒๖. ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา
๒๗. ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล
๒๘. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา
๒๙. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน
๓๐. นางประณีต เตชะเสน
๓๑. นางสมจิตต์ สิทธิไชย
๓๒. นางเสริมศรี เอกชัย
๓๓. นางสุกัญญา คุณศรีวัชร
๓๔. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์
๓๕. นางสาววิไลลักษณ์ จารุคุณ
๓๖. นางสาวบุญนาค ศตะภูริ
๓๗. คุณหญิงสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
๓๘. นายปราโมทย์ สัจฉกร
๓๙. นายพุทธศรี กุวานนท์
๔๐. นายระพีพันธ์ จารุคุณ
๔๑. นายมณีพันธ์ จารุคุณ กรรมการและเลขานุการ
๔๒. นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะผู้ำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายมณีพันธ์ จารุคุต	ผู้ำนวยการ
๒. นางอุษา จารุคุต	รองผู้ำนวยการ
๓. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๕
๒. พระมหาเฉลียว เปสโร	ป.ธ.๕
๓. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ธ.๕
๔. นายสังคม ศรีราช	ป.ธ.๕
๕. นายทวี ศรีทองอินทร์	ป.ธ.๕
๖. พ.อ.คง แจ่มไพล	ป.ธ.๕
๗. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๕
๘. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘, ปริญญาโท
๙. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘, ปริญญาโท
๑๐. นายทองดี พันโน	ป.ธ.๘
๑๑. นางศิริรัตน์ ค้วงสน	บ.ศ.๘
๑๒. พระมหาอภัย อุปปติสโส	ป.ธ.๗
๑๓. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ธ.๗
๑๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖
๑๕. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)

๑๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์	นักปริวรรตอักษร
๑๗. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม	นักปริวรรตอักษร
๑๘. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์	นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์	สถ.บ.(จุฬา)
๒. น.อ.สุรจิต สงสกุล ร.น.	ป.ธ.๘, Ph.D.
๓. น.อ.ทองย้อย แสงสินชัย ร.น.	ป.ธ.๕
๔. น.ต.วินัย ตะเภาพงษ์ ร.น.	ป.ธ.๕, Ph.D.
๕. น.ต.สารี อินสอน ร.น.	ป.ธ.๕
๖. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๕, อ.ม.(จุฬา)

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางถาวร ศรีปราสาท
๒. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๓. นายพัฒน์ ประกอบบุญ
๔. ร.อ.เกษม กระจกทอง
๕. นางพิกุล บำรุงผล
๖. นางสุภา วรรณพงษ์
๗. นางจิตตรา อมะรักษ์

(๑๔)

๘. นางสาวจิรัญญา เว้นบาป
๙. นางปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๑๐. นายเฉลิมชัย ทองมี
๑๑. นางชนก อภัยเสวตร์
๑๒. นางรัตยา บัวยังคุม
๑๓. นางวีณา เพิ่มสุข
๑๔. นางชลอ วรรณจันทร์

ขอจงถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมกีร์ทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสัซึบสัซึนของคณะกรรมการมหาเถรวัฆมาศม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒๕๔๘

Second published : 2005

ISBN 974-8288-09-9

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม ในบรรดาพระสัทธรรมทั้งสาม พระปริยัติสัทธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบไค พระปฏิบัติสัทธรรม และ พระปฏิเวธสัทธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรม และพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธรวณะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาฬี หรือ พระบาลี

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธรวณะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า กัณธฐานะ คู่กับ วิปีสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจนัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธรวณะเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้

(๑๘)

บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ใน
ลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหพอันเป็นภาษาของชาวเกาะ
สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ใน
ลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุลบุตรจำต้องศึกษาภาษา
สิงหพก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่กุลบุตรผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบาย-
ธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราช
ล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทัตตะ และ
พระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นคิภาษา
จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
พระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำ
อธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนไข
ข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์วิสุทธิบท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็น
หนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์
แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้
ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้ง
เป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง
เป็นปกรณพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคหรืออภิธัมมัตถ-
สังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น
มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัชชูปสา แก่พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถ-
วิภาวินี แก่ปกรณอภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นคิภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ
ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น
ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา
บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้
ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด
ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้

ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธรวณะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุตติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษ และสัททวิเสสเหล่านี้เป็นคัมภีร์ และได้อ่านไว้ด้วยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธรวณะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ พระราชกฤษฎีกาณินหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักกันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนาได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนาให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

(๒๐)

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้วยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่วัดเจ๊กบุคคลเป็นรายกต่างได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) นี้ พ.ต.อ.ณรงค์ชัย-คุณมยุรี-ด.ช.เกียรติณรงค์ วงษ์สามิ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ได้โปรดบันดาลให้ พ.ต.อ.ณรงค์ชัย-คุณมยุรี-ด.ช.เกียรติณรงค์ วงษ์สามิ จงประสบความสุข ความเจริญมีความเกษมสันต์ยืนยงในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มุลนิธิภูมิพลโลกิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัทททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มุลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็นสองพาคย์ซ้ายขวาเป็นสองภาษา บาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพาคย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

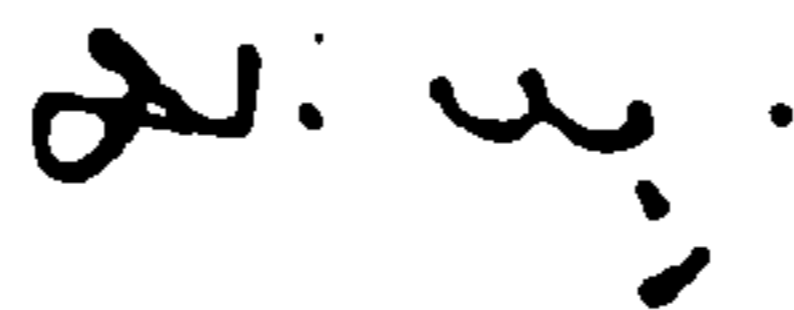
(๒๒)

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงในหน้าเดียวกันตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลว-ปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกกันเทอญ.

(นายมนีพันธุ์ จารุดุล)

ผู้อำนวยการ โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษร โบราณท้องถิ่นฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพ โลภิกขุ

แนะนำ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ ได้จัดพิมพ์ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาษาบาลี ขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี เพื่อให้เป็นพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกิยกุ ความจริง พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้เป็นหลักสูตรและแบบเรียนของนักเรียนบาลีมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เดิมเป็นอักษรขอม ผู้เรียนบาลีในชั้นสูงถึงชั้นเปรียญเอกจึงจะได้มีโอกาสได้อ่านได้แปล เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาโดยถ่องแท้ เพราะพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้บรรจุความรู้เกี่ยวกับเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ไว้อย่างพิสดาร ผู้ได้ศึกษาวิชาทางพระพุทธศาสนา ถ้าไม่ได้ผ่านพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคก่อนแล้ว จะหาความแตกฉานในวิชาทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้ พระโบราณจารย์จึงได้จัดพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมในแผนกบาลีสยามหลวง คือเป็นหลักสูตรแปลภาษามคธเป็นภาษาไทยในชั้นเปรียญธรรม ๘ ประโยค และแปลภาษาไทยเป็นภาษามคธในชั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยคมาช้านานจนถึงปัจจุบันนี้

ความสำคัญของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้เป็นพระคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงมาเป็นเวลากว่าพันปีแล้ว นับว่าเป็นวรรณกรรมชั้นอมตะของโลก อันเป็นที่ยอมรับของนักปราชญ์ทั้งหลาย เป็นวิทยานิพนธ์ชั้นเอกที่ไม่มีวิทยานิพนธ์อื่นใดเทียมเสมอ เป็นพระคัมภีร์ชั้นอรรถกถา

(๒๔)

ที่มีคัมภีร์อันเป็นบริวารรองลงไปคือ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา และ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคคัณฐีบท ท่านผู้รจนาคือพระพุทธโฆษาจารย์ผู้มีเกียรติคุณอันกึกก้อง ข้าพเจ้าได้อ่านพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีมาหลายคัมภีร์แล้ว จึงขอสนับสนุนถึงความประสงค์ในการรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคของท่านอาจารย์พุทธโฆษาจารย์ไว้ดังนี้ :

๑. เพื่อแสดงภูมิปัญญาของท่าน ในการที่จะเข้าไปแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากภาษาสิงหพเป็นภาษามคธ เพื่อให้เป็นภาษาทางวิชาการพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในโลก

๒. เพื่อให้กุลบุตรผู้เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ซึ่งได้บรรพชาอุปสมบท ได้ศึกษาทางแห่งความบริสุทธิ์อันสงเคราะห์ลงด้วยไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้รู้ชัดตามเป็นจริง ปฏิบัติตาม แล้วจะบรรลุถึงผลคือความบริสุทธิ์โดยแท้จริง

๓. เพื่อให้เป็นหลักทางวิชาการพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า เป็นพระคัมภีร์แกนกลาง หรือศูนย์กลางของอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกาย คือ สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาแห่งทีฆนิกาย ปปัญจสุทนี อรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย สารัตถปกาสินี อรรถกถาแห่งสังยุตตนิกาย และมโนรณปุรณี อรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย

สำหรับข้อ ๓ นี้ต้องนับว่าเป็นหลักการอันสำคัญยิ่งในการรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคขึ้นมาเพื่อให้เป็นหลักการสังวรรณาคความแห่งพระบาลีทั้ง ๔ นิกาย ในเมื่อจะพูดถึงหลักธรรมโดยอรรถาธิบาย เพื่อให้เกิดความแจ่มแจ้งเข้าใจชัดเจนของนักศึกษาทั้งหลาย โดยในอรรถกถาทั้ง ๔ นิกายนั้น ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอีกให้เกิดความเย็นเชื่อในอันที่จะอรรถาธิบายสืบต่อไป ดังนั้น ในการรจนาอรรถกถาแห่งพระสูตรตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกายอันเป็นผลงานของท่าน คือ สุมังคลวิลาสินี ปปัญจสุทนี สารัตถปกาสินี และ มโนรณปุรณี พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ในคำปรารภตอนต้นแห่งพระคัมภีร์นั้น ๆ เป็นอย่างเดียวกันว่า

"เรื่องศีล เรื่องชุกงค์ เรื่องกัมมัฏฐานทั้งหมด เรื่องฉานสมาบัติ อันพิสดาร อันประกอบด้วยจริตและวิธี เรื่องอภิญญาทั้งหมด ข้อวินิจฉัยเรื่องปัญญา ขันธ ชาติุ आयตนะ อินทรีย์ อริยสัจ ๔ ปัจจัยการเรื่องวิปัสสนาภาวนาทุกเรื่องที่ข้าพเจ้า(พระพุทธโฆษะ) ได้กล่าวแล้วในพระวิสุทธิมรรค เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่วิจารณ์เรื่องนั้นไว้ ณ ที่นี้ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคข้าพเจ้าได้รจนาไว้ด้วยความประสงค์ว่า พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ตั้งอยู่ท่ามกลางแห่งพระสูตรตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกาย จักประกาศเนื้อความตามที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ในพระสูตรตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกายนั้น คั้งนั้นจึงขอให้ผู้ศึกษาได้จับเอาเนื้อความนั้นเข้าใจเนื้อความที่อยู่ในที่ฌนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย นั้นเถิด"

จากข้อความดังกล่าวนี้ ทำให้เป็นที่แน่ใจว่า การที่พระพุทธโฆษะเข้าไปแปลพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาในสำนักมหาวิหาร จากภาษาสิงหพเป็นภาษามคธนั้น ได้วางแผนไว้ล่วงหน้าในการจัดทำพระคัมภีร์ที่จะรจนาในโอกาสต่อ ๆ ไปอีก หลายพระคัมภีร์ จำจะต้องรจนาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้เป็นหนังสืออ้างอิง เมื่อจะพูดถึงเรื่องธรรมะที่เป็นหลัก แม้ในพระคัมภีร์อัฐสาสนีที่กล่าวกันว่าท่านอาจารย์พระพุทธโฆษะได้รจนาครั้งยังอยู่ในชมพูทวีปก่อนมาแปลหนังสือในลังกาทวีป ก็ได้กล่าวไว้ในคำปรารภว่า เรื่องกัมมัฏฐานทั้งหมด เรื่องจริต อภิญญา วิปัสสนา ทั้งหมดนี้ ข้าพเจ้าได้ประกาศไว้ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้ว ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่ถือเอาเรื่องนั้นมาพรรณนาไว้อีก จะพรรณนาเนื้อความไปตามลำดับบทตามพระบาลีทั้งสิ้น จากความข้อนี้ทำให้เราเห็นว่าแม้พระคัมภีร์อัฐสาสนีซึ่งตามประวัติว่ารจนาไว้ก่อนนั้น เฉพาะที่เห็นนี้ได้มีการแก้ไขขึ้นภายหลังการรจนาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ความสำคัญของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ได้อธิบายข้อธรรมตั้งแต่เบื้องต้นจนสูงสุดให้ประโยชน์แก่การศึกษาพระพุทธวจนะตลอดสาย แม้ศึกษาเพียงคัมภีร์เดียว คั้งนั้น พระมหาเถระแต่ปางก่อนได้เห็นพระคัมภีร์นี้มีความสำคัญยิ่ง จึงได้วางไว้เป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในชั้นเปรียญเอกมาช้านานแล้ว

(๒๖)

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์นี้ คือ พระพุทธโฆษเถระ ซึ่งเรานิยมเรียกกันว่า พระพุทธโฆษาจารย์ มีบอกไว้ท้ายพระคัมภีร์ ท่านได้รับคำอาราธนาของพระสังฆราช สังฆปาละ สำนักมหาวิหาร ให้รจนาคัมภีร์

ชื่อเสียงของพระพุทธโฆษะนี้เป็นชื่อที่เป็นมงคลนาม เพราะท่านได้สร้างงานด้านพระคัมภีร์ไว้มากมาย เพราะฉะนั้นประเทศไทยจึงได้ตั้งนามพระราชาคณะผู้ใหญ่เป็นพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะมีชื่อว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์บ้าง สถาปนามาแล้วหลายองค์ด้วยกัน เพื่อจะแยกให้เห็นชัดทางพม่าได้เติมคำว่า มหา นำหน้า ใช้เรียกพระเถระผู้รจนาคัมภีร์นี้ว่า พระมหาพุทธโฆษาจารย์

พระพุทธโฆษาจารย์ หรือ พระพุทธโฆษเถระ นี้ เป็นชาวชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดียตอนเหนือ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๕๔๕ ถึง ๑,๐๐๐ ปี เกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่ตำบลพุทธคยา แคว้นมคธ ใกล้กับสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีนามว่า โฆษะ ก่อนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งปวง เรียนจบไตรเพท ได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีป ถกเถียงโต้ตอบปัญหา กะสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ปรากฏว่ามีสติปัญญามาก สมณพราหมณ์บัณฑิตอื่น ๆ มิสามารถกล่าวแก้ปัญหาของพราหมณ์หนุ่มนี้ได้ แต่พราหมณ์หนุ่มนี้สามารถแก้ ปัญหาที่สมณพราหมณ์บัณฑิตอื่นถามได้ ดังนั้น พราหมณ์หนุ่มจึงมีชื่อเสียง กึกก้องครอบงำไปตลอดสากลชมพูทวีป ครั้งหนึ่งพราหมณ์หนุ่มเดินทางมาถึงวัด แห่งหนึ่งที่พุทธคยาได้รู้จักกับพระเวทเถระผู้เป็นพระมหาชีณาสพ บรรลุปฏิสัมภิตาสี่ โดยบังเอิญ กล่าวคือ วันหนึ่งพราหมณ์หนุ่มได้สังวัธยายมนต์ในคัมภีร์ปตัญชลีอย่าง ถูกต้องไพเราะจับใจอยู่ตลอดคืน พระเถระได้ยินเสียงพราหมณ์นั้นสังวัธยายอยู่ก็รู้ว่า เป็นผู้มีสติปัญญามาก จึงเรียกพราหมณ์หนุ่มนั้นมาหา ได้สนทนากัน พราหมณ์หนุ่ม ได้ถามปัญหาต่าง ๆ ในคัมภีร์ไตรเพท ที่มีแง่เงื่อนซึ่งตนเองยังมีความสงสัย ไม่เห็นนัย กะพระเถระ พระเถระก็ตอบอธิบายได้หมด ครั้นแล้วพระเถระจึงถามปัญหาใน พระอภิธรรมบ้าง พราหมณ์หนุ่มตอบไม่ได้ จึงถามว่า นี่ชื่อว่าอะไร พระเถระตอบว่า ชื่อพุทธมนต์ จึงขอเรียนพุทธมนต์ พระเถระตอบว่า เรียนได้เฉพาะผู้บวชเท่านั้น

พราหมณ์หนุ่มต้องการเรียนพุทธมนต์ จึงได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ได้เล่าเรียนพระพุทธรวณะคือพระไตรปิฎก ได้ปรากฏชื่อว่า พระพุทธโฆชะ

เมื่อพระพุทธโฆชะอยู่ที่วัดที่ตำบลพุทธคยานั้น ได้รจนาปกรณ์ชื่อว่า ญาโณทัย ไว้ในวัด แล้วเริ่มรจนาคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า อัญญาสาธินี ซึ่งเป็นอรรถกถาพระคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ และ คัมภีร์ปริตต์ฎฐกถา คืออรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ พระเวทมหาเถระได้เห็นอรรถกถาที่ท่านได้รจนาแล้ว จึงแนะนำท่านว่า ในชมพูทวีปมีแต่บาลีพระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่มีอรรถกถาของบาลีพระไตรปิฎกอยู่เลย แต่ในลังกาทวีปมีอยู่ รจนาไว้เป็นภาษาสิงหพ ขอให้พระพุทธโฆชะไปลังกาทวีปตรวจสอบคู่อรรถกถาเหล่านี้ แล้วแปลกลับมาเป็นภาษามคธ จะได้เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลกทั้งปวง เมื่อพระเถระได้แนะนำอย่างนั้นแล้ว ท่านพระพุทธโฆชะก็มีปีติโสมนัส กราบลาพระอุปัชฌายะและพระภิกษุสงฆ์ แล้วเดินทางไปลังกาทวีปทางเรือ ได้พบพระพุทธทัตตเถระกำลังสวนทางมา ณ ท่ามกลางมหาสมุทร ได้สนทนากันเกี่ยวกับเรื่องแปลพระคัมภีร์เป็นภาษามคธ แล้วได้เดินทางต่อไปจนถึงท่าเรือในลังกา ระยะเวลาอยู่นั้นอยู่ในสมัยของกษัตริย์ลังกา ทรงพระนามว่า มหานาม มีนามอื่นอีกว่า "สิรินิวาส" บ้าง "สิริกุตตะ" บ้าง "สิริกฐ" บ้าง (พ.ศ.๕๕๒-๕๗๔)

เมื่อพระพุทธโฆชะไปถึงลังกา ได้ไปพบพระภิกษุสงฆ์ในมหาวิหารกรุงอนูราชปุระ แล้วได้ไปยังสำนักของพระสังฆปาตเถระ ซึ่งเป็นพระสังฆราชอยู่ในกรุงอนูราชปุระ ณ เรือนมหาปธานะ ได้ฟังอรรถกถาในภาษาสิงหพ และเถรวาทะทั้งหมดแล้ว มั่นใจว่าเป็นคำอธิบายพระบาลีตรงตามพระพุทธประสงค์จริง จึงได้ขออนุมัติต่อพระสงฆ์ ขอโอกาสรจนาอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษามคธ เพื่อจะทดสอบความรู้ความสามารถของพระพุทธโฆชะ คณะสงฆ์ลังกาซึ่งมีพระสังฆปาตเถระเป็นประธาน ได้มอบพระคาถา ๒ พระคาถาให้ท่านรจนาก่อนที่จะรับอนุญาตให้ตรวจดูพระคัมภีร์ทั้งหมด ท่านจึงรจนาพระคัมภีร์ชื่อวิสุทธิมรรคขึ้น รจนาคำได้คัมภีร์จนพระสงฆ์ลังกายอมรับความเชี่ยวชาญของท่าน ตามประวัติได้เล่าว่า เพื่อจะประกาศความเชี่ยวชาญของพระพุทธโฆชะนั้นให้ปรากฏ เทพยดาได้บันดาลให้คัมภีร์ที่รจนาหายไป ท่านพระพุทธโฆชะก็ได้รจนาขึ้นใหม่อีก เทพยดาที่บันดาลให้หายไปอีก ท่านก็รจนาขึ้นอีกถึง ๓ ครั้ง ครั้นแล้วเทพยดาก็ถวายคัมภีร์ที่ได้รจนาทั้ง ๒ คัมภีร์

(๒๘)

คืนท่าน เวลานั้นจึงได้มีคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคเป็น ๓ คัมภีร์ พระพุทธโฆษะก็ได้ นำคัมภีร์ทั้งสามจบนั้นถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ได้อ่านทั้งสามคัมภีร์ สอบทานกันแล้ว มิได้มีความแตกต่างกันทั้งโดยพระคัมภีร์ หรือโดยอักขระ หรือ โดยบท หรือโดยพยัญชนะ หรือโดยอรรถ หรือโดยเบื้องต้นเบื้องปลาย หรือ โดยเถรวาทะ หรือโดยพระบาลีทั้งหลายสักแห่งหนึ่งเลย ทั้ง ๓ ฉบับเหมือนกัน เป็นการแสดงความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของท่าน เทพยดาทั้งหลายได้สาธุการ พระสงฆ์ประมาณพันรูปประชุมกัน ในมหาวิหาร ได้เห็นความมหัศจรรย์ พวกเขายินดี ชื่นชมโสมนัสสาธุการประกาศว่า ท่านองค์นี้เป็นพระเมตไตรยโพธิสัตว์แน่นอน และได้อนุญาติให้ท่านแปลคัมภีร์จากภาษาสิงหพเป็นภาษามคธได้

ในครั้งนั้น พระเจ้ามahanam กษัตริย์แห่งลังกา ได้ทรงสดับเกียรติคุณของท่าน ได้เสด็จจากพระนครไปยังมหาวิหาร ทรงนมัสการพระสงฆ์ แล้วนมัสการ พระพุทธโฆษะ นิมนต์ให้อยู่ในปราสาทแห่งหนึ่งชื่อปธานฉระ ด้านทิศทักษิณของ มหาวิหาร ได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพเป็นอรรถกถาพระไตรปิฎกภาษามคธ

อรรถกถาในภาษาสิงหพแต่โบราณนั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. มหาอรรถกถา
๒. ปัจจரியอรรถกถา
๓. กุรุนทีอรรถกถา

อรรถกถาที่ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนา พระมหินทเธระนำมาจากชมพูทวีป แล้วรจนาไว้ด้วยภาษาสิงหพ ชื่อว่า มหาอรรถกถา

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันรจนาในเรือนแพ ซึ่งในภาษา สิงหพเรียกว่าปัจจரிய ชื่อ ปัจจரியอรรถกถา

อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันรจนา ในกุรุนทีเวฬุวิหาร ชื่อว่า กุรุนทีอรรถกถา

วาทะที่พระอาจารย์ทั้งหลายในกาลก่อน มีพระอาจารย์ชั้นพระเถระ เป็นต้นได้รจนาไว้โดยถือเอาถ้อยแห่งพระบาลี ชื่อว่า เถรวาทะ

คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหพ ที่พระพุทธโฆษะได้แปลมาเป็นอรรถกถา
พระไตรปิฎกภาษามคธ มีมากกว่าครึ่งหนึ่งของคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมด มีรายนาม
พระคัมภีร์ดังนี้

๑. วิสุทธีมรรค ปกรณ์วิเสส ว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และเป็น
อรรถกถากลางของพระสูตรตันตปิฎกทั้ง ๔ นิกาย
๒. สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก
๓. กังขาวิตรณี หรือมาติกัฎฐกถา อรรถกถาพระปาติโมกข์
๔. สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่มนิกาย
๕. ปปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย
๖. สारัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย
๗. มโนรทปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
๘. ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกปาฐะและสุตตนินบาต
๙. ธีมมปัทฏฐกถา อรรถกถาธรรมบท
๑๐. ชาตกัฎฐกถา อรรถกถาชาดก
๑๑. อัญญาสาสินี อรรถกถาธรรมสังคณีปกรณ์
๑๒. สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาวิภังคปกรณ์
๑๓. ปัญจปกรณ์ฎฐกถาชื่อ ปรมัตถทีปนี เป็นอรรถกถาพระอภิธรรมทั้ง ๕
คัมภีร์ คือ ธาตุกถา กถาวัตถุ ปุคคลบัญญัติ ยมก และปัญฐาน
๑๔. ญาโณทัย แต่งก่อนที่อินเดีย ต้นฉบับอันตรธานแล้ว
๑๕. ปริตตัฎฐกถา อรรถกถาพระไตรปิฎกฉบับย่อ ต้นฉบับอันตรธานแล้ว

พระคัมภีร์เหล่านี้ ได้เป็นประโยชน์แก่อุบลแก่ชาวต่างประเทศเป็นอันมาก
ท่านกล่าวว่าใช้เวลาเพียงปีเดียวเท่านั้น ได้ทำงานสำเร็จ เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว

(๓๐)

ผลงานวรรณกรรมของพระพุทธโฆษะนี้ นักศึกษาภาษาบาลีทั่วไปได้ยกย่องและนับถือว่าท่านเป็นบูรพาจารย์ผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งของโลก

เนื้อหาของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไม่มีคำไหว้ครูเหมือนพระคัมภีร์อื่น ๆ เพราะถือว่าเป็นอรรถกถากลางของพระสูตรตันตปิฎก มีคำเริ่มต้นที่เรียกว่านิทาน ตั้งเป็นกระതുแบบเรียงความแก่กระതുธรรม ยกเป็นนิกเขปบท แล้ววิไลชนา บอกความประสงค์ของการแต่งพระคัมภีร์ แสดงความหมายของคำและย่อข้อความไว้ในเบื้องต้น ต่อจากนั้นได้แบ่งเป็นตอน ๆ ไว้ ๒๓ ปริเฉท คือ

ปริเฉทที่ ๑ ชื่อ สีสณิเทศ แสดงด้วยศีลมีประเภทต่าง ๆ

ปริเฉทที่ ๒ ชื่อ ชุคคณิเทศ แสดงด้วยชุกคกวัตร ๑๓ ประการ

ปริเฉทที่ ๓ ชื่อ กัมมัฏฐานคณณิเทศ แสดงด้วยวิธีเล่าเรียนพระสมถ-กัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๔ ชื่อ ปฐวิกสิณิเทศ แสดงด้วยปฐวิกสิณเป็นต้นที่ ๑

ปริเฉทที่ ๕ ชื่อ เสสกสิณิเทศ แสดงด้วยกสิณที่เหลือลง ๕ ประการ รวมกับปฐวิกสิณจึงเป็น ๑๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๖ ชื่อ อสุภกัมมัฏฐานนิเทศ แสดงด้วยอสุภ ๑๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๗ ชื่อ ฉอนุสตินิเทศ แสดงด้วยอนุสติ ๖ คือ พุทธานุสติ ธรรมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ

ปริเฉทที่ ๘ ชื่อ อนุสติกัมมัฏฐานนิเทศ แสดงด้วยอนุสติ ๔ ที่เหลือลง คือ มรณานุสติ กายคตาสติ อานาปานสติ อุปสมานุสติ รวมกับอนุสติ ๖ จึงเป็นอนุสติ ๑๐ ประการ

ปริเฉทที่ ๙ ชื่อ พรหมวิหารนิเทศ แสดงด้วยพรหมวิหารทั้ง ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

ปริเฉทที่ ๑๐ ชื่อ อรูปนิเทศ แสดงด้วยรูปสมบัติ ๔ คือ อากาสนัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนสมบัติ

ปริเฉทที่ ๑๑ ชื่อ สมานินิเทศ แสดงด้วยสมาธิกับทั้งปฏิกุศลสัญญา ชาติ-
ววัตถานนิเทศ

ปริเฉทที่ ๑๒ ชื่อ อิทธีวิธีนิเทศ แสดงด้วยฤทธิวิธีต่าง ๆ

ปริเฉทที่ ๑๓ ชื่อ อภิญญานิเทศ แสดงด้วยอภิญญา ๕ มีทิพโสค
ทิพยจักขุ และเจโตปริยญาณคือรู้วาระจิตแห่งผู้อื่นเป็นต้น

ปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อ จันทรนิเทศ แสดงด้วยปัญจจันทร์ และวิเสสนาม
แห่งจันทร์ต่าง ๆ

ปริเฉทที่ ๑๕ ชื่อ आयตनธาตุนิเทศ แสดงด้วยอายตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘

ปริเฉทที่ ๑๖ ชื่อ อินทริยสังจนิเทศ แสดงด้วยอินทริย ๒๒ และ
อริยสัง ๔

ปริเฉทที่ ๑๗ ชื่อ ปัญญาภูมิเทศ แสดงด้วยธรรมะ ๖ คือ จันทร อายตนะ
ธาตุ อินทริย อริยสัง ปฏิจจสมุปบาท อันเป็นภูมิภาคพื้นแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อ ทิฐิวิสูทธีนิเทศ แสดงด้วยความบริสุทธิ์แห่งทิฐิ คือ
ความเห็น

ปริเฉทที่ ๑๙ ชื่อ กังขาวิตรณวิสูทธีนิเทศ แสดงด้วยความบริสุทธิ์ที่
ล่วงข้ามความกังขาสงสัยเสียได้

ปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสูทธีนิเทศ แสดงด้วยความ
บริสุทธิ์ในการเห็นอริยมรรคด้วยญาณปัญญา ว่าสิ่งนี้เป็นอริยมรรค สิ่งนี้มีใช่ อริยมรรค

ปริเฉทที่ ๒๑ ชื่อ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสูทธีนิเทศ แสดงด้วยความ
บริสุทธิ์ในการเห็น ด้วยญาณปัญญาวามรรค ควรปฏิบัติสืบต่อไป

ปริเฉทที่ ๒๒ ชื่อ ญาณทัสสนวิสูทธีนิเทศ แสดงด้วยความบริสุทธิ์
ในการเห็นอริยสัง และพระนิพพาน ด้วยญาณปัญญาอันรู้เห็นจริงแจ้งชัด

ปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อ ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ แสดงด้วยอานิสงส์ผล
แห่งการเจริญปัญญาในพระวิปัสสนากัมมัฏฐาน รวมเป็น ๒๓ ปริเฉทบริบูรณ์

พระวิสุทธิมรรคบาลีฉบับอักษรไทย

เดิมก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นอยู่ใน
 ไบลาน จารด้วยอักษรขอม พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ก็เช่นเดียวกัน ได้มีการปริวรรต
 จากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย และตีพิมพ์เป็นเล่มสมุดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๕ โดย
 เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจาริมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราช-
 รังสฤษฎี แต่ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นผู้ชำระ ปรากฏใน
 คำอุทิศที่แต่งไว้เป็นภาษาบาลีว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากร-
 วรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เมื่อมีพระชนมายุ ๔๘ พรรษา ได้ทรงมี
 พระประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระกุศล โปรดให้พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮง
 เขมจาริมหาเถระ) ชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค แล้วให้พิมพ์ไว้ให้เป็นประโยชน์
 แก่พระพุทธศาสนา อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทร-
 มหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในพระคัมภีร์ได้บอกนาม
 ผู้ชำระครั้งแรกไว้เป็นภาษาบาลีว่า "เขมจาริตฺตเถเรน ฌมฺมตฺติลเกน มหาธาตุวิหารวาสิณา"
 ซึ่งแปลว่า พระเถระเขมจาริดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลก วัดมหาธาตุ ได้ชำระ
 ทำให้ข้าพเจ้า สงสัยว่า เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจาริมหาเถระ) ทำไมจึงใช้
 ภาษาบาลีในสมณศักดิ์ของท่านเช่นนั้น เพราะเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัตไม่เคยดำรงสมณศักดิ์
 ที่พระธรรมดิลก และข้าพเจ้าเป็นศิษย์รุ่นสุดท้ายของเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต ได้
 กราบบน้อมสการถามท่าน ได้รับคำตอบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา-
 วชิรญาณวโรรส ทรงแนะนำให้ใช้เช่นนั้น เพราะถ้าจะใช้ว่า ฌมฺมตฺติโลกาจริเยน
 เกรงว่าจะเป็นชื่อพระพุทธเจ้าไป และตำแหน่งพระธรรมดิลก ชื่อสมณศักดิ์ก็ยัง
 ไม่มีด้วย ข้าพเจ้าจึงแนะนำไว้เพื่อมิให้เป็นที่ยสงสัยของคนช่างสงสัยต่อไป

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับภูมิพโลภิกขุ

โดยที่พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญยิ่ง ดังกล่าวแล้ว มุลนิธิภูมิพโลภิกขุได้ตั้งปณิธานที่จะทำพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็น แนวเขียน คือ ตัวพระคัมภีร์อันเป็นต้นหลักแล้วทำพระคัมภีร์อรรถาธิบายรอง ๆ ลงมา ให้ตลอดสาย เพื่อเป็นหลักในการค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนา พระคัมภีร์ วิสุทธิมรรคนั้น ได้มีคัมภีร์รองลงมา อรรถาธิบายความอย่างบริบูรณ์ คือ วิสุทธิมรรคมหาฎีกา และอย่างย่อ คือวิสุทธิมรรคจุฎีกา และวิสุทธิมรรคคัมภีร์บท ดังนั้น จึงได้ตรวจชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคตั้งข้อย่อหน้าให้เหมาะสมโดยตรวจสอบ กับฉบับฉันทนุสสังคีติ แล้วพระคัมภีร์รองลงไปก็จะได้ตั้งข้อให้ตรงกัน เพื่อค้นคว้าศึกษา ได้โดยง่าย เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งหลาย จัดเป็น ๓ ภาค คือ

ภาค ๑ เริ่มแต่คำนิทานเป็นต้น และปริเฉทที่ ๑ ชื่อ สีสนิเทศ จนถึง ปริเฉทที่ ๗ ฉอนุสตันิเทศ

ภาค ๒ เริ่มแต่ปริเฉทที่ ๘ อนุสติกัมมัฏฐานนิเทศ จนถึงปริเฉทที่ ๑๓ อภิญญานิเทศ

ภาค ๓ เริ่มแต่ปริเฉทที่ ๑๔ จันชนิเทศ จนถึงปริเฉทที่ ๒๓ ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ และ คำนิคม ลงท้าย

ในการแปลพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นภาษาไทยนั้น ภาค ๑ ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ ภาค ๒ ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ รวม ๒ ภาค ๔ ตอน นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ สด.บ.(จุฬา)ได้แปลไว้

สำหรับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคแปลเป็นไทย ภาค ๓ ตอนที่ ๑ ข้าพเจ้า นายสิริ เพ็ชรไชย เป็นผู้แปล ภาค ๓ ตอนที่ ๒ นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ เป็นผู้แปล

การจัดพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) นี้ พ.ต.อ.ณรงค์ชัย-คุณมยุรี-ด.ช.เกียรติณรงค์ วงษ์สามิ ได้บริจาคเงิน

(๓๔)

สร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลก ขออนุโมทนาคุณคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้
จงเป็นพลวปัจจัยสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา
ด้วยบุญกุศลแห่งการสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา
ขอให้สรรพสัตว์จงบรรลู่ถึงความสุขโดยทั่วหน้ากัน
ขอให้มนรตที่อาศัยกรรมดีทั้งปวงจงสำเร็จแก่
ชาวโลกโดยพลัน เทอญ.

สพ เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลก

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมนิพันธุ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศุนย์คั่นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

นางอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศุนย์คั่นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศุนย์คั่นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๔
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๕	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ สด.บ.(จุฬา)	แปล
๓. อุบาสิกาจรรยา บัณฑิตวราภรณ์ บ.ศ.๖	จับคู่บาลี-ไทย
๔. นายเดชา มหาเดชากุล ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายหวัน สมใจเพ็ง ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๖. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘ พ.ม.,พธ.บ.,M.A.	กรรมการตรวจชำระ
๗. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๘. นายเจริญ ศุภวรรณ ป.ธ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๙. นายยศศิริ จันทุม ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๐. นายบุญเพ็ง แก้วยอด ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อยของต้นแบบ
๑๑. นายบรรจบ พุกพญา ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อยของต้นแบบ
๑๒. นางศิริรัตน์ ค้างสน	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
	ตรวจความเรียบร้อยของต้นแบบ
	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
	และตรวจเพลาท
๑๓. นางชลอ วรรณจันทร์	จัดทำรูปเล่ม
	และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๔. นายเฉลิมชัย ทงมี	ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค
บาลี - ไทย
ภาค ๔
(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

VISUDDHIMAGGA
Pāli - Thai
Part IV
(Pāli Part II Second Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๔๘

สารบัญ

พระกัมภีร์วิสุทธิมรรค บาลี-ไทย ภาค ๔
(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

เรื่อง	หน้า
๑๑. สมานินิเทศ	๑
อาหารเรปฏิกุลสัญญา	๑
การเจริญจตุรตวัญฐาน	๒๔
กล่าวว่ายอนิสงส์แห่งสมานิ	๑๑๓
๑๒. อธิวิธินิเทศ	๑๒๐
กล่าวว่ายอนิสัญญา	๑๒๐
กล่าวว่ายอนิ ๑๐ อย่าง	๑๓๘
กล่าวว่ายอนิการทรมานนั้นโทปนันทนาคราช	๒๑๖
๑๓. อภิญญานิเทศ	๒๔๗
กล่าวว่ายอนิพิโสทธาค	๒๔๗
กล่าวว่ายอนิเจโตปริยญาณ	๒๕๔
กล่าวว่ายอนิปุพเพนิวาसानุสสติญาณ	๒๖๐
กล่าวว่ายอนิจตุปปาตญาณ	๓๐๖
ปกิณกกา	๓๓๑

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สී.	ทีฆนิกาย	สีลขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฉิมนิกาย	มุลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิคาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิคาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิคาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. สพา.	สํยุตฺตนิคาย	สพายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิคาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคฺคตฺรนิคาย	เอกกนิปาด
องฺ. ทุก.	องฺคฺคตฺรนิคาย	ทุกนิปาด

คำย่อ	คำเต็ม	
อง. คิก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	คิกนิปาต
อง. จตฺก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	จตฺกนิปาต
อง. ปญฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
อง. ฉก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ฉกนิปาต
อง. สตฺตก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	สตฺตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	นวกนิปาต
อง. ทสก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ฐ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺต
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺต
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทส
ขุ. จุฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จุฬนิทฺเทส
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏฺิสมฺภิทามคฺค
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปฏฺก

(๔๒)

คำย่อ	คำเต็ม
อภิ. ส.	อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี
อภิ. วิ.	อภิธรรมปิฎก วิกงค
อภิ. ธา.	อภิธรรมปิฎก ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธรรมปิฎก ปุคฺคตปญฺจตฺติ
อภิ. ก.	อภิธรรมปิฎก กถาวตฺถ
อภิ. ย.	อภิธรรมปิฎก ยมก
อภิ. ป.	อภิธรรมปิฎก ปญฺจาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิกงค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
สี.	สีหฬโปกคก (ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรรมโปกคก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติโปกคก (ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณณโปกคก (ฉบับมอญ)
โป.	โปราณโปกคก (ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิญคคสิโปกคก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ชุ.)
ก.	กคคจโปกคก (คัมภีร์บางฉบับ)

(๔๔)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
 as used in this pāli text
 of
 THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ā ī i ū u ē e โ ๐

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฉ jha	ณ ña
ฎ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	ม̐ ṃ	

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กี ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค

บาลี - ไทย

ภาค ๔

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒)

พระวิสุทธิมรรค

ภาค ๔

๑๑. สมานินิเทศ

อาหารแปฏีกุลภาวนา^๑

๒๙๔. อิทานิ อารูปานนตรํ เอกา
สณฺณาคี เหวํ อุทฺธิญฺจาย ออาหาร
แปฏีกุลสณฺณาย ภาวนานิทฺเตโส อนุปฺตฺโต.
ตตฺถ อาหารตฺติ ออาหารโร. โส จตฺพุทฺธิ
กพฺพิงการาหารโร, ผสฺสาหารโร, มโน-
สณฺเจตนาหารโร, วิญฺญาณาหารโรติ.

๑๑. สมานินิเทศ

อาหารแปฏีกุลภาวนา

๒๙๔. บัดนี้ นิเทศแห่งการเจริญ
แปฏีกุลสัญญา (ความสำคัญว่าเป็นแปฏีกุล) ใน
อาหารที่ท่านได้ยกขึ้นแสดงไว้ ในลำดับแห่ง
อรุปรกรรมฐาน อย่างนี้ว่า สัญญา ๑ ดังนี้
ถึงแล้วโดยลำดับ. ในคำว่าอาหารแปฏีกุล-
สัญญานั้น ชื่อว่าอาหาร เพราะอรรถว่า
นำมา. อาหารนั้นมี ๔ อย่าง คือ
กพพิงการาหาร, ผสฺสาหาร, มโน-
สณฺเจตนาหาร, วิญฺญาณาหาร ดังนี้.

^๑ ฉ.....แปฏีกุล..... เอมฺปฺริย.

บริษัทเมอรัคิงส์ดีพาร์ตเมนต์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โก ปเนตถ ก็ อาหารคีติ ?
 กพพิงการาหาโร โยชฎุมกั รูปิ อาหารคีติ.
 ผัสสาหาโร คิสฺโส เวทนา อาหารคีติ.
 มโนสยฺเจตนาหาโร คิสฺส ภเวสฺส ปฏิสนฺธิ
 อาหารคีติ. วิญญาณาหาโร ปฏิสนฺธิกฺขณ
 นามรูปิ อาหารคีติ.

ก็ในอาหาร ๔ อย่างเหล่านี้ อาหาร
 อะไรนำอะไรมา? ตอบว่ากพพิงการาหาร
 นำรูปมีโอชาเป็นที่ ๘ มา. ผัสสาหาร นำ
 เวทนา ๓ มา. มโนสยฺเจตนาหาร นำ
 ปฏิสนธิในภพ ๓ มา. วิญญาณาหาร นำ
 นามรูปในปฏิสนธิขณะมา.

เตสฺส กพพิงการาหาเร นิกนฺตติภยํ.
 ผัสสาหาเร อุปกมฺมภยํ. มโน-
 สยฺเจตนาหาเร อุปปตฺตติภยํ. วิญญาณาหาเร
 ปฏิสนฺธิภยํ. เอวํ สุปฺปฏิภเยสฺส จ
 เอเตสฺส กพพิงการาหาโร ปุตฺตมํสุปฺเมน^๑
 ที่เปตฺพโพ. ผัสสาหาโร นิจฺจมฺมกาวปฺเมน^๒
 มโนสยฺเจตนาหาโร องฺการกาสปฺเมน^๓
 วิญญาณาหาโร สคฺคิสฺสคปฺเมนาติ^๔ อิมेषฺ
 ปน จคฺคิสฺส อหาเรสฺส อสตีปตฺตชายิต-

ในบรรดาอาหารเหล่านี้ ภัยคือนิกันติ
 (ความใคร่) ย่อมมีในเพราะกพพิงการา-
 หาร. ภัยคืออุปคมณะ(ความข้งแวง) ย่อม
 มีในเพราะผัสสาหาร. ภัยคืออุปบัติ(ความ
 เข้าไปในภพ) ย่อมมีในเพราะมโนสยฺ-
 เจตนาหาร. ภัยคือปฏิสนธิ ย่อมมีในเพราะ
 วิญญาณาหาร. ในบรรดาอาหารที่มีภัย
 เฉพาะหน้าเหล่านี้ ตามประการดังกล่าวมา
 นี้ บัณฑิตพึงแสดงกพพิงการาหาร ด้วยพระ-

^๑ ส. น. ๑๖/๑๑๔.
^๒ ส. น. ๑๖/๑๒๐.
^๓ ส. น. ๑๖/๑๒๑.
^๔ ส. น. ๑๖/๑๒๑. ฉ. สคฺคิสฺสคฺคปฺเมนาติ.

บริษัทเมอรรีคิงส์ดีพาร์เมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สายิตฺตปฺปเกโท กพฺพิงการาหาโรว^๑ อิมสฺมี โอวาท^๑ที่มีการอุปมาด้วยเนอบุตร . พึงแสดง
 อตุเถ อาหาโรติ อธิปฺเปโต . ตสฺมี ผัสสอาหาร ด้วยพระโอวาท^๑ที่มีการอุปมาด้วย
 อาหาเร ปฏิกูลการกุกฺกหฺวเสณ อูปฺนฺนา โคหนังปกก . พึงแสดงมโนสัญเจตนาหาร
สฺสณฺวา อาหาเร ปฏิกูลสฺสณฺวา . ด้วยพระโอวาท ที่มีการอุปมาด้วยหลุมถ่าน-
เพลิง . พึงแสดงวิญญาณาหาร ด้วย
 พระโอวาท ที่มีการอุปมาด้วยหอกหลาว .
 ก็ในบรรดาอาหาร ๔ อย่างเหล่านี้ กพพิง-
 การาทาร อันมีประเภทเป็นของกินของดื่ม
 ของเคี้ยวของลิ้มเท่านั้น ที่ประสงค์เอาว่า
เป็นอาหาร ในอรรถนี้ . สัญญาที่เกิดขึ้น
 ด้วยอำนาจการถือเอาอาการที่เป็นปฏิกุลใน
 อาหารนั้น ชื่อว่า อาหาเรปฏิกูลสฺสณฺวา .

<p>ตี อาหาเร ปฏิกูลสฺสณฺมี ภาเวตุ- กาเมน กมฺมฏฺจานํ อุกฺกเหตุวา อุกฺกหฺโต เอกปทฺมปิ อวิรชฺชุนฺเตน รโทคเตน ปฏิสฺสฺลีเนน อสตีปิตฺตชายิตฺตสายิตฺตปฺปเกเท กพฺพิงการาหาเร ทสฺหากาเรหิ ปฏิกูลตา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา . เสยฺยถิตฺถิ, คมนฺโต,</p>	<p>พระโยคาวจร ผู้ต้องการเจริญ อาหาเรปฏิกูลสฺสณฺวานั้น พึงเรียนเอา กรรมฐาน ไม่ทำให้ผิดพลาดไปจากที่เรียน แม้สักบทหนึ่ง หลีกเร้นไปในที่ลับ พิจารณา ความเป็นปฏิกุลในกพพิงการาทาร อันมี ประเภทเป็นของกินของดื่มของเคี้ยวของลิ้ม</p>
---	---

^๑ ฉ . กพพิกาโร อาหาโรว .

บริษัทเมอรรี่คิงส์ดีพาร์เมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค น.พ.๕-๑

ปริเยสนโต, ปริโภคโต, อาสยโต, โดยอาการ ๑๐ เถิด. ข้อที่ว่าเป็นฉันใด, นิธานโต, อปริปกุกโต, ปริปกุกโต, คือพึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล โดยการไป, ผลโต, นิสฺสนฺทโต, สมฺมกฺขนโตติ. โดยการแสวงหา, โดยการบริโภค, โดย โภจฺจฺสาสนันเป็นที่อาศัย (ผู้อาศัย), โดยที่ สังสม, โดยเป็นอาหารที่ยังไม่ย่อย, โดย เป็นอาหารที่ย่อยแล้ว, โดยผล, โดยการ หลั่งออก, โดยความแปรเปลี่ยน ดังนี้.

๒๙๕. ตตฺถ กมนโตติ เอว ๒๙๕. ในบรรดาอาการเหล่านั้น คำ มหาภูทเว นาม สาสเน ปพฺพชิตฺเตน ว่าโดยการไป ความว่า ผู้เป็นบรรพชิตใน สกฺลรตฺติ พุทฺธวจนสขณายํ วา สมณธมฺมํ พระศาสนาชื่อว่ามีอนุภาพมากอย่างนี้ พึง วา กตฺวา กาลสฺเสว วุฏฺจาย กระทบการส่ายพระพุทฺธพจน์ หรือ เจตียงฺกณโพธิยงฺกณวตฺตํ กตฺวา ปานียํ กระทบสมณธรรมตลอดคืนทั้งคืนแล้ว ก็ ปรีโกชนียํ อပ္ภุจเปตฺวา ปรีเวณฺฑิ ออกไปตรงต่อเวลานั้นเทียว กระทบ สมฺมชฺชิตฺตฺวา สรีริ ปฏฺิขลฺกิตฺตฺวา อาสนํ เจตียงฺกณวตฺตร (วตฺตรที่พึงทำ ณ ลานเจตีย) อารุຍฺท วิสตีสฺวาเร กมฺมฏฺจานํ โพธิยงฺกณวตฺตร (วตฺตรที่พึงกระทำ ณ ลาน- มนสิกริตฺตฺวา อฏฺจาย ปตฺตจิวริ กเหตุวา โพธิ) ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ ปัดกวาดบริเวณ นิชฺชนสมฺพาธาณิ ปวีเวกฺสุขานิ ฉายฺยทก- ชำระร่างกายแล้วก็ย่างขึ้นอาสนะ มนสิการ สมฺปนฺนานิ สฺจฺฉินิ สตีลานิ รณณียภุมิภาคานิ กรรมฐานได้ ๒๐-๓๐ วาระ ก็จำต้องลุกขึ้น ตโปวนานิ ปหาย อริยํ วิเวกรติ- ถือบาตรและจีวร ละตไปวันอันไม่แอ้อค้ำย

บริษัทเมอรรี่คิงส์ดีพาร์ตเมนต์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มนเปกฺขิตฺวา สุตานาภิมุเชน สีคาเลน^๑ ผู้คน มีปิเวกสุข สมบูรณ์ด้วยร่มเงา
 วย อาหารตฺถาย กามาภิมุเชน คนฺตพฺพ. และน้ำสะอาด ร่มเย็น เป็นภูมิภาคที่น่า-
 ร์นรมย์ ไม่เยื่อใยความยินดีในวิเวกอัน
 ประเสริฐ เป็นผู้บ่ายหน้าสู่ละแวกบ้าน เดิน
 ไป เพื่อประโยชน์แก่อาหารเหมือนอย่าง
 สุนัขจึงจอกผู้บ่ายหน้าสู่ป่าช้า ฉะนั้น.

เอวํ กจฺจตา จ มณฺจมาหา วา อ้นภิกษุผู้จะไปอย่างนี้ จับตั้งแต่ลง
 ปีมุหา วา โอตฺรณโต ปฏฺจาย ปาทรช- จากเตียงหรือตั้งแล้ว ก็จำต้องเหยียบ
 ษรโคพิกวจฺจาทีสมฺปริกฺกณฺณํ ปจฺจตุถรณฺณํ เครื่องปูลาดที่เปราะผ่นติดเท้า ชี้ตุ๊กแก
 อุกฺกมิตพฺพํ โทติ. ตโต อปฺเปกทา เป็นต้น. ต่อจากนั้นไปก็จำต้องเห็นหน้ามุข
 มุสิกชตฺกวจฺจาทีหิ อฺพหตฺตฺตา อฺนฺโตคพฺภโต ที่ปฏิกลยิ่งกว่าภายในห้อง เพราะเสียหาย
 ปฏฺกฺกตรฺ ปมุขํ ทฏฺจพฺพํ โทติ. ไปด้วยชี้หนุ ชี้ค่างคาวเป็นต้นอยู่เป็น
 ตโต อุกฺกปาราวตาทีวจฺจสมฺมกฺขิตฺตฺตา ครั้งคราว. ต่อจากนั้นไปก็จำต้องเห็น
 อฺปริมตลโต ปฏฺกฺกตรฺ เหฏฺจิมตลํ. ตโต พื้นชั้นล่างที่ปฏิกลยิ่งกว่าชั้นบน เพราะ
 กทาจิ^๒ วาเทริเตหิ ปฺราณคิณฺปนฺณเหิ เปราะเปื้อนด้วยชันกฐก ชันกพิราบ เป็นต้น.
 คิลานสามเณรานํ มุตฺตกรีสฺเซฬฺสิงฺฆาณิกาหิ ต่อจากนั้นไป ก็จำต้องเห็นบริเวณที่ปฏิกลยิ่ง

^๑ ฉ. สิงคาเลน.

^๒ ฉ. กทาจิ กทาจิ.

หรือหนาม ทั้งเส้นทางที่ขรุขระที่ถูกแรงน้ำ
เซาะ.

ตโต คณฺหํ ปฏิจฺฉาทยมาเนน วีย ต่อจากนั้น ก็นั่งห่มเครื่องนุ่งห่ม
นิวาสนํ นิวาเสตฺวา วมฺโจพํ ฆนฺตฺนํ เหมื่อนอย่างกับปดผี รัศสายประคด เหมื่อน
วีย กายพฺนฺนํ พนฺธิตฺวา อฏฺฐิสฺสงฺฆาญฺญํ อย่างกับพันผ้าพันแผล ห่มจีวรเหมื่อนอย่าง
ปฏิจฺฉาทนฺตฺนํ วีย จีวรํ ปารุปีตฺวา กับคลุมร่างกระดูก ล้วงบาตรออกมาเหมื่อน
ภสฺสชฺชกฺขปาลํ นีหฺรณฺตฺนํ วีย ปตฺตํ อย่างกับล้างโกร่งยาออกมา เมื่อดังสถานที่
นีหฺริตฺวา ความทวารสมิบัติ ปาปฺนฺตฺนํ ใกล้เคียงประตูบ้าน ก็จำเป็นต้องเห็นแม่ชากข้าง
หตฺถิกุณฺดปอสูสฺสกุณฺดปโกกุณฺดปมฺหิสฺสกุณฺดปมนุสฺสกุณฺดป- ชากม้า ชากโค ชากกระบือ ชากมนุษย์
อหฺริกุณฺดปกุณฺดปาทินิปี ทฏฺฐพฺพานิ ภวนฺติ. ชากงู ชากสุนัข เป็นต้น. และไม่ใช่จำต้อง
น เกวลญฺจ ทฏฺฐพฺพานิ, คณฺโหปี เนสฺสิ เห็นแต่เพียงอย่างเดียว, แม็กลิ้นของชาก-
ฆานํ ปฏิหนฺมาโน อธิวาเสตฺพฺโพ โหติ. สัตว์เหล่านั้น ที่รบกวนจุมูกอยู่ ก็จำต้องทน.
ตโต ความทวารเร จตฺวา จณฺตฺหตฺติ- ต่อจากนั้น ก็จำเป็นต้องยืนอยู่ที่ทางเข้าละแวก-
อสูสฺสาทิปริสฺสยปรีวชฺชนตฺถํ ความจรุจฯ บ้าน ตรวจดูทางเดินในละแวกบ้าน เพื่อ
โอโลเกตฺพฺพา โหติ? หลีกเลี้ยงอันตรายมีข้างคู้ ม้าคู้ เป็นต้น.

อิจฺเจตํ ปจฺจตฺตฺตฺรณาทิอเนกกุณฺดป- พระโยคี พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล
ปรีโยสานํ ปฏิกุลํ อาหารเหตุ อุกฺกมิตฺพฺพญฺจ โดยการไป อย่างนี้ว่า สิ่งเป็นปฏิกุลมี

^๑ ฉ. โทนฺติ.

ทฏฺฐพฺพณฺจ ขมายิตฺพฺพณฺจ โทติ. อโท วัต
โก ปฏฺฐิโกโล อาหาโรติ เอวํ คมนโต
ปฏฺฐิโกลตา ปจฺจเวกฺขิตฺพฺพา. (๑)

เครื่องปลูกเป็นต้น มีซากสัตว์เป็นอเนก
เป็นประโยชน์ ตามประการดังกล่าวมานี้
นี้ เราจำต้องเหยียบ จำต้องเห็น และ
จำต้องดม ก็เพราะเหตุแห่งอาหาร. โอ
อาหารเป็นปฏิภูลหนอ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย
เอ๋ย คั้งนี้เกิด. (๑)

๒๙๖. กถิ ปริเยสนโต ? เอวํ
คมนปฏฺฐิโกลํ อธิวาเสตฺวาปิ คามํ ปวิฏฺฐเณ
สงฺฆมาฏฺฐิปาเรเตน กปณฺมนุสฺสเสน วย
กपालหตุเถน ฆรปฏฺฐิปาฏฺฐิยา คามวึถิสฺสุ
จริตฺพหํ โทติ. ยตฺถ วสฺสกาเล อุกฺกนฺตฺถ-
กนฺตฺถฺจฺจาเน ยาว ปิณฺฑิกมํสาปิ อุกฺกจิกฺขลฺล
ปาธา ปวิสฺสนฺติ, เอเกน หตุเถน ปตฺตํ
คเหตุพฺพํ^๑, เอเกน จิวริ อุกฺกขิปิตฺพหํ
โทติ^๒. คิมฺหกาเล วาตเวคฺสมฺภูจฺฉิเตหิ^๓
ปิสฺสฺติณฺรเชหิ โอกิณฺณสรีเรน จริตฺพหํ

๒๙๖. พึงพิจารณาความเป็นปฏิภูล
โดยการแสวงหา อย่างไร ? ก็ว่า
อันภิกษุผู้เฒ่าต้องออกกลั้วสิ่งที่เป็นปฏิภูลคือการ
ไป ห่มผ้าสังฆาฏิเข้าไปสู่ละแวกบ้านตาม
ประการดังกล่าวมานี้ จำต้องเป็นผู้มีมือถือ
กระเบื้อง เทียวไปตามถนนในละแวกบ้าน
ตามลำดับ เรือน เหมือนอย่างคนกำพร้า.
ในที่ซึ่งเป็นที่ที่ตนเหยียบย่ำแต่ละครั้ง ใน
หน้าฝน เท้าก็จมเข้าไปในน้ำโคลน แม้
กระทั่งถึงเนื้อปลิ้นนอง, ก็จำต้องใช้มือข้าง-

^๑ ฉ. คเหตุพหํ โทติ.

^๒ ฉ. อยํ สทุโท น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ. วาตเวเคน สมฺภูจฺฉิเตหิ.

โหติ? ตํ ตํ เกททวารํ ปตฺวา หนึ่งถือบาตร, ใช้มืออีกข้างหนึ่งรั้งจีวรไว้.
 มจฺจโธวณมํสโธวณตณฺหุลโธวณเชฬฺสิงฺฆาณิก- ในหน้าร้อน ก็จำเป็นต้องเป็นผู้มีร่างกายกลุ-
 สุนฺชสุกรวจฺจาทิสฺมมฺิสฺसानิ^๑ กิมิกุลนึลฺมกฺชิ- เกล้าด้วยฝุ่นและละอองหญ้า ที่ฟุ้งขึ้นเพราะ
 ปริกิณฺณานิ^๒ โอิฬิกลฺกานิ เจว แรงลม เทียวไป. พอถึงประตูเรือนนั้น ๆ
 จนฺทนิกฺกุจฺจานานิ จ ทฺกุจฺพฺพานิ โหนฺติ แล้ว ก็จำเป็นต้องเห็น แม้จำเป็นต้องเหยียบย่ำ
 อุกฺกมิตฺพฺพานิปี. ยโต ความมกฺชิกา^๓ บ่อเปือกตม และแอ่งน้ำครำ ที่กลุกลง
 อุกฺกหิตฺวา สงฺฆาฏฺยมฺปิ ปตฺเตปิ ลีเสปิ ด้วยน้ำล้างปลา น้ำล้างเนื้อ น้ำล้าง
 นิลีนฺติ. ข้าวสาร น้ำลาย น้ำมูก มูลสุนัข มูลสุกร

เป็นต้น คลากล้าด้วยหมุ่นอนและ
 แมลงวันหัวเขียว. เป็นที่ซึ่งแมลงวันบ้าน
 จะบินฮือขึ้นมาตอมที่ผ้าสังฆาฏีบ้าง ที่บาตร
 บ้าง ที่ศิระษะบ้าง.

ขริ ปวิฏฺฐสฺสาปิ เกจิ เทนฺติ, แม้เมื่อเข้าไปถึงเรือนแล้ว บางพวก
 เกจิ น เทนฺติ. ททมานาปิ เอกฺจฺเจ ก็ให้, บางพวกก็ไม่ให้. บางพวกแม้เมื่อจะ
 หิโยโย ปกุกฺกตฺตมฺปิ ปุราณกขชฺชกมฺปิ ให้ ก็ยอมให้ข้าวที่หุงตั้งแต่เมื่อวานบ้าง

^๑ ฉ. อยํ สหฺโตะ น ทิสฺสติ.

^๒ ม. . . . โธวณกณฺหฺวโธวณ

^๓ ฉ. . . . มจฺจ สุกฺกรวจฺจาทิตฺติ สฺมมฺิสฺसानิ.

^๔ ฉ. กิมิกุลากุลานิ นิล

^๕ ฉ. ยโต ตา มกฺชิกา.

ปฐิกุมมาสสุปาทีนปี^๑ ทนฺติ. อททมานาปิ ของเคี้ยวเก่า ๆ บ้าง ขนหรือแกงบูด ๆ
 เกจิเทว "อติจฺฉน ภาตเต"ติ วทนฺติ, เป็นต้นบ้าง. บางพวก แม้เมื่อจะไม่ให้
 เกจิ ปน อปสฺสมานา วีย ตฺถที โทนฺติ, นั้นเที่ยว ก็กล่าวว่า "นิมนต์โปรดสัตว์
 เกจิ อณฺเณ มุขมฺปิ^๒ กโรนฺติ, เกจิ ช้างหน้าเถิดเจ้าข้า", ส่วนบางพวกก็ทำ
 "คจฺฉ เร มุณฑกา"ติอาทีหิ ผรุสฺวาจาหิ เป็นเฉยเหมือนไม่เห็น, บางพวกทำ
 สมุทาจฺรณฺติ. เอวํ หิ^๓ กปณฺมนุสฺเสน หันหน้าไปทางอื่นเสียบ้าง, บางพวกก็เปล่ง
 วีย กาเม ปิณฑาย จริตฺวา นิคุชฺมิทพฺพณฺติ. ออกมาด้วยผรุสวาจาว่า "เฮ้ยไป
 ไ้คนโล้น" เป็นต้น. ก็ภิกษุจำต้องเที่ยวไป
 ในบ้านเพื่อบิณฑบาตแล้วออกมา คุจคน-
 กำพร้าว อย่างนี้ ฉะนั้นแล.

อิจฺเจตํ คามบุปเวสนโต ปฏฺจาย
 ยาว นิคุชมนนา อุกกจิกฺขลลาหิปฏิกฺกุล
 อาหารเหตุ อุกกมิตพฺพณฺเจว ทฏฺจพฺพณฺจ
 อธิวาเสตพฺพณฺจ โหติ. อโห วัต โภ
 ปฏิกฺกุลโ อาทาโรติ เอวํ ปริเยสนโต
 ปฏิกฺกุลตา ปจฺจเวกฺขิตพฺพา. (๒)

พระโยคี พึงพิจารณาความเป็นปฏิกูล
 โดยการแสวงหาอย่างนี้ว่า สิ่งที่เป็นปฏิกูล
 มีน้ำโคลนเป็นต้น จับตั้งแต่ตอนเข้าไปใน
 ละแวกบ้าน จนกระทั่งออกมา ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้ นี้ เราจำต้องเหยียบย่ำ
 จำต้องเห็น และจำต้องอดกลั้น ก็เพราะ

^๑ ฉ. ปฐิกุมมาสสุปาทีนปี.

^๒ ฉ. มุข.

^๓ ฉ. อยํ สทฺโท น หิสฺสติ.

เหตุแห่งอาหาร. โอ อาหารเป็นปฏิกุล
 ทนอ ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ดังนี้เถิด.
 (๒)

๒๙๗. กถิ ปริโภคโต ? เอว
 ปริยัญญาทาเรน ปน พหิกาเม ผาสุกญฺสาเน
 สุขนิสินฺเนน ยาว ตตฺถ หตฺถิ น โอตาเรติ,
 ตาว ตถารูปิ ครุญฺจานียิ ภิกฺขุ วา
 ลขฺขิมนุสฺส^๑ วา ทิสฺวา นิมนฺเตตฺตุมฺปิ
 สกฺกา โหติ. ญฺชิตฺตํ ตาย ปเนตฺถ
 หตฺถเ อิตาริตฺตมฺเต "คณฺหา"ติ
 วทนฺเตน ลขฺชิตฺตพฺพิ โหติ. หตฺถิ ปน
 โอตาเรตฺวา มทฺทนฺตสฺส ปญฺจํคฺลิตฺตํสาเรน
 เสโท ปคฺขรมาโน สุกฺขตฺตฺตมฺปิ
 เตเมนฺโต มุทฺก^๒ กโรติ.

๒๙๗. พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล
โดยการบริโภค อย่างไร ? ก็ว่า อันภิกษุ
 ผู้แสวงหาอาหาร ตามประการดังกล่าวมา
 นี้แล้ว นั่งเป็นสุข ในที่ผาสุก ภายนอกบ้าน
 ตราบเท่าที่ยังไม่หย่อนมือลงไปในอาหารนั้น
 เห็นภิกษุผู้ตั้งอยู่ในฐานะแห่งครู หรือคนที่
 ควรกระดากอายเห็นปานนั้นเข้า ก็ยังอาจ
 จะเชื่อเชิญได้. แต่เมื่อเพียงแต่หย่อนมือลง
 ไปในอาหารนี้ ด้วยความต้องการจะบริโภค
 เท่านั้น จะกล่าวว่า "ขอท่านโปรดรับไว้
 เถิด" ดังนี้ ก็จำต้องกระดากอายไป.
 ก็เมื่อหย่อนมือลงไปคลุกเคล้าอยู่ เห่งที่
 หลังไหลไปตามแนวนี้นี้ทั้ง ๕ ย่อมทำแม้กระทั่ง
 แข็งเพราะแห้ง ให้เปียก อ่อนนุ่มไป.

^๑ ส. ม. ลขฺชฺ มนุสฺส.
^๒ ฉ. มุทฺ.

อด ตสมิ ปริมทนมตเตนาปี
 สมุภินฺนโสเภ อาโลปี กตุวา มุเช จปีเต
 เหฏฺฐิมทนต์ตา อุกฺกุขลกิจฺจํ สาเชตฺติ,
 อุปริมา มุสลกิจฺจํ, ชิวหา ทตฺถกิจฺจํ. ตํ
 ตตฺถ สุวานโทณียํ สุวานปิณฺฑมิว
 ทนฺตมุสเสหิ โภฏฺฏเกตุวา ชิวหาย
 สมฺปรีวตฺตียมานํ ชิวหุคฺเค ตนฺนุสฺนุนเชโพ
 มกฺกเชตฺติ, เวมชฺฌโต ปฏฺฐาย พทลเชโพ
 มกฺกเชตฺติ, ทนฺตกฺกุเสน อปฺปตฺตฺกุราเน^๑
 ทนฺตคฺคฺกโก มกฺกเชตฺติ. โส เอวํ วิจฺจนฺต-
 มกฺกชิตฺโต ตํชณฺเวยว อนฺตรหิตวณฺณคฺคฺค-
 สงฺขารวิเสโส สุวานโทณียํ จิตฺสุวานวมถุ
 วีย ปรมเชคฺคฺจณฺภาวํ อุกฺกจฺจตฺติ. เอวรฺูโปปี
 สมานโน จกฺขุสฺส อปาถมตฺติตฺตฺตา
 อชฺฌนฺทริตฺตฺตฺโป โทตฺตฺติ เอวํ ปรีโภคฺโต
 ปฏฺฐิกลฺลตา ปจฺจเวกฺกชิตฺตฺตฺตฺตา. (๓)

ลำดับนั้น เมื่อเธอทำอาหารที่เสีย
 ความงาม แม้เพราะเพียงแต่การคลุกเคล้า
 นั้น ให้เป็นคำแล้วใส่ปาก พันล่างก็ให้
 สำเร็จหน้าที่ครก, พันบนให้สำเร็จหน้าที่
 สาก, ล้วนให้สำเร็จหน้าที่มือ. ในปากนั้น
 น้ำลายบางใสที่ปลายลิ้น ย่อมแปดเปื้อน
 อาหารที่สากคือพันตำ แล้วลิ้นพลิกกลับไป
 กลับมาอยู่นั้น คุจข้าวสุนัขในร่างข้าวของ
 สุนัข ฉะนั้น, น้ำลายหนา ๆ จับตั้งแต่
 กลางลิ้นไป ก็แปดเปื้อน, มูลฟันย่อมแปด-
 เปื้อนอยู่ตรงที่ไม่ชำระฟันไปไม่ถึง. อาหาร
 ที่ถูกฟันบดแหลกละเอียด ที่ถูกน้ำลายเป็นต้น
 แปดเปื้อนอย่างนั้นนั้น หมคสีสันกลืนและ
 เครื่องปรุงแต่งต่าง ๆ ไปในขณะนั้นนั้นเที่ยว
 ย่อมเข้าถึงความเป็นของน่ารังเกียจอย่าง-
 ยิ่ง เหมือนนรากรสุนัขที่กองอยู่ในร่างข้าวสุนัข
 ฉะนั้น. อาหาร แม้เป็นของมีสภาพอย่างนี้
 (แต่) เพราะล่วงสายตาไปแล้ว จึงยัง

^๑ ฉ. อสมฺปตฺตฺกุราเน.

เป็นสิ่งน่ากลืนกิน พึงพิจารณาความเป็น
ปฏิกูลโดยการบริโภคน้ำ ตามประการดังกล่าว
อย่างนี้เถิด (๓).

๒๙๘. กถิ อาสยโต ? เอว
ปริโภคํ อุปคโต จ ปเนส อนุโต
ปวิสมาโน ยสฺมา พุทฺธปัจเจกพุทฺธานมฺปิ
รณฺโณปิ จกฺกวัตฺตีสฺส ปิตฺตเสมฺหปุพฺพ-
โลหิตาสเยสุ จตุสฺส อณฺตโร อาสโย
โทติเยว. มนุทปญฺญานํ ปน^๑ จตุตาโรปิ
อาสยา โหนฺติ. ตสฺมา ยสฺส ปิตฺตาสโย
อธิโก โทติ, ตสฺส พหลมธฺกเตลมกฺขิโต
วีย ปรมเชคฺจุจฺโณ โทติ. ยสฺส เสมฺหาสโย
อธิโก โทติ, ตสฺส นาคพลปญฺจนรสมกฺขิโต
วีย. ยสฺส ปุพฺพาสโย อธิโก โทติ,
ตสฺส ปุตฺติกมกฺขิโต วีย. ยสฺส
โลหิตาสโย อธิโก โทติ, ตสฺส
รชนมกฺขิโต วีย ปรมเชคฺจุจฺโณ โทตีติ

๒๙๘. พึงพิจารณาความเป็นปฏิกูล
โดยโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย อย่างไร ? คือ
ว่า เพราะเหตุที่แม้พระพุทธรเจ้า พระ-
ปัจเจกพุทธรเจ้า แม้พระเจ้าจักรพรรดิ ทรง
มีโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย อย่างไรอย่างหนึ่ง
เท่านั้น ในบรรดาโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย ๔
อย่าง คือน้ำคี่ เสมหะ น้ำหนอง และเลือด.
ส่วนบุคคลผู้มีปัญญาที่บໍทั้งหลาย ย่อมมี
โกฏฐาสอันเป็นที่อาศัยทั้ง ๔. เพราะฉะนั้น
สำหรับผู้ที่มีโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย คือน้ำคี่
เกินยั้ง อาหารที่เข้าถึงการบริโภคน้ำอย่างนี้
นี้ พอเข้าไปข้างในได้ก็เป็นของน่ารังเกียจ
อย่างยิ่ง เหมือนคลุกยางมะขางชั้น ฉะนั้น.
สำหรับผู้ที่มีโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัยคือเสมหะ

^๑ ฉ. มนุทปญฺญานมฺปน .

เอวี่ อาสยโต ปฏิกุลตา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา.

(๔)

เกินยั้ง อาหารก็เป็นของน่ารังเกียจยิ่ง
เหมือนคลุกน้ำใบเตงหนู ฉะนั้น. สำหรับ
ผู้ที่มีโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย คือน้ำหนอง
เกินยั้ง อาหารก็เป็นของน่ารังเกียจ
อย่างยิ่ง เหมือนคลุกเปรียงบูด ฉะนั้น.
สำหรับผู้ที่มีโกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย คือ เลือด
เกินยั้ง อาหารก็เป็นของน่ารังเกียจ
อย่างยิ่ง เหมือนคลุกน้ำย้อม ฉะนั้น พึง
พิจารณาความเป็นปฏิกุลโดยโกฏฐาส อัน
เป็นที่อาศัย ตามประการดังกล่าวมาอย่างนี้
เถิด. (๔)

๒๘๘. กถิ นิธานโต ? โส

อิเมสุ จตฺตสุ อาสเยสุ อณฺฑตเรน
อาสเยน มกฺขิตโต อนฺโตอุทฺธํ ปวิสิตฺวา
เนว สุวณฺณภาชเน น มณฺธิรชตาทิกภาชเนสุ
นิธานํ กจฺจติ. สเจ ปน ทสฺวสุสิเกน
อชฺโชทริยติ ทสฺวสุสานิ อโธทวจฺจกฺกุปฺสตีเส
โอกาเส ปตฺติจฺจหติ. สเจ วิสตีสจฺจตฺตาพีส-
ปณฺณาสสฺสกุจฺจิตฺตคฺคิอสีตินวฺติวสุสิเกน, สเจ

๒๘๘. พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล
โดยที่สั่งสม อย่างไร ? คือว่าอาหารที่ถูก
โกฏฐาสอันเป็นที่อาศัย ๔ อย่างเหล่านี้ อย่าง
ใดอย่างหนึ่งแปรเปลี่ยนไป พอเข้าไปภายใน
ท้องแล้ว จะถึงการสั่งสมอยู่ในภวณะทอง
ก็หาไม่ ในภวณะแก้วมณี ภวณะเงิน
เป็นต้น ก็หาไม่. ก็ถ้าหากว่าบุคคลผู้มีอายุ
๑๐ ปี กลืนกิน ก็ย่อมตั้งอยู่ในโอกาสอัน

บริษัทเมอริริคิงส์ดีพาร์ตเมนท์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุสสติเคน อชฺโณหริยติ. วสุสสฺสํ
 อโธตวจุฏฐปสฺสตีเส โอกาเส ปตฺติฏฺฐหตฺตี
 เหวํ นิธานโต ปฏิกูลตา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา.
 (๕)

เสมือนหลุมอุจจาระที่มีได้ชำระล้างมาตลอด
 ๑๐ ปี. ถ้าหากบุคคลผู้มีอายุ ๒๐ ปี ๓๐ ปี
 ๔๐ ปี ๕๐ ปี ๖๐ ปี ๗๐ ปี ๘๐ ปี ๙๐ ปี
 กลืนกิน, ถ้าหากบุคคลมีอายุ ๑๐๐ ปี
 กลืนกิน. ก็ย่อมตั้งอยู่ในโอกาสอันเสมือน
 หลุมอุจจาระที่มีได้ชำระล้างมาตลอด ๑๐๐ ปี
 พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุลโดยที่สั่งสม ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้เถิด. (๕)

๓๐๐. กถิ อปฺริปกฺกโต ? โส
 ปนายมาหาโร เอวรูเป โอกาเส
 นิธานมุปกโต ยาว อปฺริปกฺโก โทติ,
 ตาว ตสฺมีเยว ยถาวุตฺตปฺปกาวเร
 ปรมนุทธการติมิเส นานากุณฺณปคฺนุชวาสิต-
 ปวนวิจฺริเต อติหุคฺคณฺฐเชคฺจุเจ ปเทเส
 ยถา นาม นิทาเม อกาลเมเมเน^๑
 อภิวิฏฺฐมฺหิ จณฺฑาลคามทฺวารอวาเว
 ปตฺติตานิ ตินฺนปณฺณกิลณฺชชณฺฑทอทิฏฺฐกฺกรมนุสฺส-

๓๐๐. พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล
โดยเป็นอาหารที่ยังไม่ย่อย อย่างไร ?
 ความว่า ก็อาหารที่เข้าถึงการสั่งสมอยู่ใน
 โอกาสเห็นปานฉะนี้ นั้นั้น ทรายเท่าที่ยังไม่
 ย่อย ที่บุคคลกลืนกินแล้วในวันนั้นก็คือ เมื่อวาน
 ก็คือ ในวันก่อนแต่เมื่อวาน (เมื่อวานขึ้น)
 นั้นก็คื ทั้งหมดรวมเข้าด้วยกันแล้ว ถูก
 แผ่นเสมหะห่อหุ้มไว้ ก่อต่อมและฟองที่เกิด
 จากความระอุ เพราะความร้อนแห่งไฟใน

^๑ อ. ม. อกาลเมเม.

บริษัทเมอริคิงส์ดีพาร์ตเมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กฤษปาทีนิ สุริยาคเปน สนฺตตฺตานิ ภายเฬารุมอยู่ เข้าถึงความน่าเกลียดเป็น
 เฒฒพพพกาจิตานิ คิฏฺจนฺติ, เหวเมว อย่างยิ่ง ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีคมนอนธการ
 คํทิวสมฺปิ หิโยปิ ตโต ปุริมทิวเสปิ เป็นอย่างยิ่ง อันมีประการตามที่ได้กล่าว
 อชฺโณทฺโฏ สพฺโพ เอกโต หุตฺวา แล้วนั้นแล ซึ่งฟังตลบอบอวลด้วยกลิ่นซากศพ
 เสมฺหปฏฺฐลปริโยนทฺโธ ภายคฺคิสฺนฺตฺตาป- นานาประการ มีกลิ่นเหม็นน่าเกลียดเป็น
 กุฏิตกฺกนสฺสชฺชาตเฒฒพพพกาจิตโต ปรม- อย่างยิ่ง เหมือนอย่างคันทฎ้าใบไม้ เศษ
 เชคฺจฺฉมาวํ อุกฺนฺตฺวา คิฏฺจฺตีติ เหวว เสื่อลำแพน ซากงู ซากสุนัข ซากมนุษย์
 อปริปกฺกโต ปฏฺิฏฺลตา ปจฺจเวกฺขิตฺพฺพา. เป็นต้น ที่ตกไปในบ่อใกล้ประตูบ้าน
 (๖) คนจัดหาล ที่ถูกฝนนอกฤดูกาลในหน้าร้อน

คกรค ถูกแสงแดดแผดเผาที่ก่อต่อมและฟอง
 ตั้งอยู่ ฉะนั้น ฟังพิจารณาความเป็นปฏิกุล
 โดยเป็นอาหารที่ยังไม่ย่อย ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้เถิด. (๖)

๓๐๑. ถถ ปริปกฺกโต ? โส
 ตตฺถ ภายคฺคินา^๑ ปริปกฺกโก สฺมาน น
 สฺวณฺนรชฺชาทิตฺทาคฺโย วิย สฺวณฺนรชฺชาทิกาวํ
 อุกฺจฺจติ. เฒฒพพพเก ปน มุณฺจฺนฺโต

๓๐๑. ฟังพิจารณาความเป็นปฏิกุล
 โดยเป็นอาหารที่ย่อยแล้วอย่างไร ? คือ
 ว่าอาหารเป็นของที่ถูกไฟในกายอันร้อนย่อย
 แล้วนั้น จะเข้าถึงความเป็นทองหรือเงิน

^๑ ฉ. โส ตตฺถภายคฺคินา.

บริษัทเมอรรีคิงส์ตีพาดร์แมนสโตร์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สณฺหกรณียํ ปีสิตฺวา^๑ นาฬิกํ ปกฺขิปฺปมาน- เป็นต้น เหมือนอย่างธาตุ (แร่)ทองหรือ
 ปณฺหุมตฺตिका^๒ วีย กรีสภาวํ อุกฺกนฺตฺวา ธาตุเงิน เป็นต้น ก็หาไม่. แต่ทว่าจะปล่อย
 ปกฺกาสยํ, มุตฺตภาวํ อุกฺกนฺตฺวา ต่อมาและพอง เข้าถึงความเป็นอุจจาระเต็ม
 มุตฺตวตฺตณฺจ ปุเรตฺติ เอวํ ปรีปกฺกโต กระทบะอาหารเก่า เหมือนอย่างดิน-
 ปฏิกูลตา ปจฺจเวกฺขิตฺพพา. (๑) เหลืองที่เขาบดในเครื่องบด แล้วใส่ไว้ใน
 ทะนาน ฉะนั้น, และเข้าถึงความเป็น
 ปัสสาวะเต็มกระทบะปัสสาวะ ฟังพิจารณา
 ความเป็นปฏิกูล โดยเป็นอาหารที่ย่อยแล้ว
 ตามประการดังกล่าวมานี้เกิด. (๑)

๓๐๒. กถิ ผลโต ? สฺมมา
 ปรีปจฺจมาโนว^๓ ปนายํ เกสโลมนช-
 ทนฺตาทินิ นานากุณฺปานิ นิปฺผาเทติ อสฺมมา
 ปรีปจฺจมาโน ทนฺตฺกณฺฑกฺจจฺจกฺกุฏฺจกิลาส-
 โสสกาสาตีสารปฺปฏฺฐินิ โรคฺสตานิ,
 อิทฺมสฺส ผลนฺติ เอวํ ผลโต ปฏิกูลตา

๓๐๒. ฟังพิจารณาความเป็นปฏิกูล
โดยผล อย่างไร ? คือว่าอาหารที่ถูกย่อย
 อยู่โดยชอบนั้นนั่นเทียว ย่อมให้บังเกิดซาก
 ต่าง ๆ มีผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ที่ไม่ถูก
 ย่อยอยู่โดยชอบ ก็ให้บังเกิดโรคได้หลาย
 ร้อย มีโรคกลาก ฝี หิด โรคเรื้อน

^๑ ฉ. ปีสิตฺวา.
^๒ ฉ. ปกฺขิตฺตปณฺหุมตฺตिका.
^๓ ฉ. จ.
^๔ ฉ. ททฺท...

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๔-๒

บริษัทเมอริคิงส์ดีพาร์ตเมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจจุเวกขิตพพา. (๘)

โรคผิวหนัง โรคผอมแห้ง โรคไอ โรค-
ลงแดงเป็นต้น, นี้คือผลของอาหารนี้ ฟัง
พิจารณาความเป็นปฏิกุลโดยผลตามประการ
คั่งกล่าวมานี้เถิด. (๘)

๓๐๓. ถถิ นิสฺสนฺทโต ?

อชฺโณหริยมาโน เจส เอเกน ทฺวาเรน
ปวิสิคฺวา นิสฺสนฺทมาโน อกฺขิมฺหา
อกฺขิคุตฺโก กณฺณมฺหา กณฺณคุตฺโกติอาทีนา^๑
ปกาเรน อนเนเกหิ ทฺวาเรหิ นิสฺสนฺทติ.
อชฺโณหฺรณสมเย เจส มหาปริวาเรนาปิ
อชฺโณหริยติ. นิสฺสนฺทนสมเย ปน
อุจฺจวารปัสสวาทีภาวมุปกโต เอกเกเนว
นีหริยติ. ปจฺมทิวเส จ นํ ปริภุชฺชุนฺโต
หฺนฺนุสฺสพหฺนุโฉปิ โหติ อุทฺคฺคฺคฺคฺโค
ปีติโสมนสฺสชาโต. ทฺติยทิวเส นิสฺสนฺเทนฺโต
ปิตินาสิโก โหติ วิกฺกิตฺมุโข เชคฺคฺจฉิ
มจฺกฺกฺกฺโค. ปจฺมทิวเส จ นํ รตฺตโต กิฺทฺโร

๓๐๓. ฟังพิจารณาความเป็นปฏิกุล

โดยการหลั่งออก อย่างไร ? ความว่า
ก็อาหารที่บุคคลกลืนกินอยู่นี้ เข้าไปทาง
ทวารเคี้ยวแล้ว เวลาจะหลั่งออก ย่อมหลั่ง
ออกมาทางทวารหลายทวาร โดยประการ
ว่าเป็นขี้ตา หลั่งออกมาทางตา เป็นขี้หู หลั่ง
ออกมาทางหูเป็นต้น. ก็อาหารนี้ ในสมัยที่
จะกลืนกิน บุคคลย่อมกลืนกินแม้พร้อมกับ
คนแวดล้อมมากมาย. แต่ในสมัยที่หลั่งออก
มันเข้าถึงความเป็นอุจจาระปัสสาวะเป็นต้น
แล้ว บุคคลต้อง(ไป)ปล่อยออกอยู่ เพียง
คนเดียวเท่านั้น. อนึ่ง ในวันแรกเมื่อ
บริโภคอาหารนั้นอยู่ ก็เป็นผู้ร่าเริงบันเทิง

^๑ ข. ส. ๒๕/๓๖๒.

คธิโต มุจฺฉิโตปิ อชฺโณหริตฺวา ทุคฺยทิวเส ยินคิปรีตา เกิดปีติโสมนัส. ในวันที่ ๒ เมื่อ
 เอกรตฺติวาเสน วิรตฺโต อฏฺฐิยาโม จะให้มันหลังออกไป ก็มีอันต้องปิดจมูก
 ทรายมาโน เชกฺขจฺจมาโน นีหริ. สยิวหน้า รังเกี้ยว กระจกอายุ. อนึ่ง
 เคนาหุ โปราณา :

ในวันแรก บุคคลเป็นผู้ยินดี คิด ช้อง ทั้ง
 สยบ กลืนกินอาหารนั้น ในวันที่ ๒ โดย
 (อาหาร)อยู่ได้เพียงกินเดียว ก็หมดยินดี
 อึดอัด ละอาย รังเกี้ยว ปล่อยออกไป.
 เพราะเหตุนั้น ท่านโบราณจารย์ทั้งหลาย
 จึงกล่าวว่า :

"อนฺนํ ปานํ ชาทนียํ
 โภชนณฺจ มหารทํ
 เอกทฺวาเรน ปวิสีตฺวา
 นวทฺวาเรหิ สนฺทติ.
 อนฺนํ ปานํ ชาทนียํ
 โภชนณฺจ มหารทํ
 ภูณฺชติ สปริวาโร
 นิภูขาเมฺนุโต นิลียติ.

"ข้าว น้ำ ของเคี้ยว และของกิน
 ซึ่งควรค่ามาก เข้าไปทางทวาร
 เคี้ยวแล้วก็หลังออกทางทวาร ๘.
 บุคคลพร้อมทั้งคนแวดล้อม บริโภค
 ข้าว น้ำ ของเคี้ยว และของกิน
 ซึ่งควรค่ามาก เมื่อจะขับมันออกไป
 ก็ย่อมหลีกเลี่ยง.

อนฺนํ ปานํ ชาทนียํ
 โภชนณฺจ มหารทํ

บุคคลย่อมเพลิดเพลินบริโภค ข้าว
 น้ำ ของเคี้ยว และของกิน ซึ่งควร

บริษัทเมอรัคิงส์ดีพาร์เมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภุชชติ อภินนุทโท

นิกุชาเมนุโต ชิกุจจติ.

อนนํ ปานํ ชาพนียํ

โกชนนจ มหารทํ

เอกรตฺติปริวาสา

สพฺพํ ภวติ ปุตฺติกนฺ"ติ.

ค่ามาก เมื่อจะข้ามมันออกไป ก็ย่อม
รังเกียจ.

ข้าว น้ำ ของเคี้ยว และของกิน
ซึ่งควรค่ามากทั้งหมด ย่อม(กลายเป็น)
เป็นของเสีย เพราะอบอยู่เพียง
คืนเดียว" ดังนี้.

เอวํ นิสฺสนุทโท ปฏิกุลตา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา.

(๙)

พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล โดยการหลัง
ออก ตามประการดังกล่าวมานี้เถิด. (๙)

๓๐๔. กถิ สมมกฺขนโต ?

ปริโภคกาเลปิ เจส หตฺถโอบุสฺสชิวฺหาตาลุณี

สมมกฺขเทติ. ตานิ เตน สมมกฺขิตฺตตฺตา

ปฏิกุลานิ โทนฺติ, ยานิ โธตานิปี

กนฺธทรณตฺถํ ปุณฺปุณฺนิ โธวิตฺตพฺพานิ โทนฺติ.

ปริกฺขโต สมานิ ยถา นาม โอบเน

ปจฺจมานเณ ฤสกณฺโกณฺทกาทีนํ^๑ อุตฺตริตฺตวา

อุกฺขลิมฺขวณฺฎิปิธานิโย มกฺขนฺติ, เอวเมว

สกลสรีรานุกเตน กายคฺคินา เณฺนุทเททกํ

๓๐๔. พึงพิจารณาความเป็นปฏิกุล

โดยความแปดเปื้อน อย่างไร ? ก็คือว่า

อาหารนี้ แม้ในเวลาทีบริโภคน ก็ย่อมแปด-

เปื้อนมือ ปาก ลิ้น เพดานปาก. อวัยวะ

มีมือเป็นต้นเหล่านั้น เพราะถูกอาหารนั้น

แปดเปื้อน ก็ย่อมเป็นของปฏิกุลไป, เป็น

อวัยวะที่แม้ได้ล้างแล้ว ก็มีอันต้องล้างกันอยู่

บ่อย ๆ เพื่อขจัดกลิ่น. อาหารที่มีอันได้

บริโภคนแล้ว ตั้งเป็นฟองขึ้น ย่อยไปเพราะ

^๑ ฉ. ฤสกณฺโกณฺทกาทีนํ.

ปจิตฺวา อุตฺตรมาโน ทนฺเต ทนฺตมลภาเวน
 สมฺมกุเชติ. ชิวฺหาคาลุပ္ปภูตฺตานี
 เชฟเสมฺมหาทีภาเวน, อุกฺขิกณฺณนาสอโร-
 มกุคฺคาทีเก อุกฺขิกุกฺกณฺณคฺคูลสิงฺฆาณิกามุคฺค-
 กรีสาทีภาเวน สมฺมกุเชติ. เยน
 สมฺมกุชิตานี อิมานี ทวารานี ทิวเส
 ทิวเส โธวียมานานิปิ เนว สุจฺจันนิ, น
 มโนรมานี โทนฺตติ. เยสุ เอกจฺจํ โธวิตฺวา
 หตฺโต ปุน อุกฺกณฺเณ โธวิตฺพุโพ โทติ.
 เอกจฺจํ โธวิตฺวา ทฺวิตฺตฺติกฺขตฺตํ โคมเยนปิ
 มฺตฺติกายปิ กนฺธจฺจณฺเณปิ โธวโต
 ปาฏิกุลยตา วิคฺจจตฺตีติ เอว สมฺมกุชนโต
 ปฏิกุลตา ปจฺจเวกฺขิตฺพุพา. (๑๐)

ไฟในกายที่อยู่ตามสรีระทั้งสิ้น เอ่อขึ้นมา
 แปรเปื้อนพันทั้งหลาย โดยความเป็นคราบ
 คัดพัน เหมือนอย่างเมื่อเขาหุงข้าว พวก-
 แกลบ รำ ข้าวลืบเป็นต้น ก็เอ่อขึ้นมาเปื้อน
 ผาละมีปิดปากหม้อ ฉะนั้น. ย่อมเอ่อขึ้นมา
 แปรเปื้อนสิ้นเพดานปากเป็นต้น โดยความ
 เป็นน้ำลายและเสมหะเป็นต้น, ย่อมเอ่อขึ้น
 มาแปรเปื้อนตา หู จมูก ช่องทวารหนัก
 เป็นต้น โดยความเป็นขี้ตา ขี้หู น้ำมูก
 น้ำปัสสาวะและอุจจาระเป็นต้น. เป็น
 อาหารที่เป็นเหตุให้ทวารทั้งหลาย ที่แปร-
 เปื้อนเหล่านี้ แม้ว่าบุคคลจะล้างอยู่ทุก ๆ วัน
 ก็หาสะอาดไม่, หากความน่ารื่นรมย์ใจมิได้.
 เป็นธรรมคาทวารที่บางทวาร พอบุคคลได้
 ล้างแล้ว ก็จำเป็นต้องใช้น้ำล้างมืออีก. บาง
 ทวารเมื่อได้ล้างแล้ว ก็จำเป็นต้องใช้โคมัยบ้าง
 ดินเหนียวบ้าง ผงหอมบ้าง ล้างถึง ๒-๓
 ครั้ง ความเป็นปฏิกูลจึงหมดไป พึงพิจารณา
 ความเป็นปฏิกูลโดยความแปรเปื้อน ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้เถิด. (๑๐)

บริษัทเมอรัคิงส์ดีพาร์ตเมนต์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๐๕. ตสฺเสว^๑ ทสหากาเรหิ ปฏิภูลตี ปจฺจเวกฺขโต ตกฺกาหตี วิตกฺกาหตี กโรนฺตสฺส ปฏิกฺุลาการวเสน กพฺพิงการาหาโร ปากโฏ โหติ. โส ตํ นิมิตฺตี ปุณฺปนํ อาเสวตี ภาเวตี พหุสฺสโรตี. ตสฺเสว กโรโต นีวรณานิ วิกฺขมฺภนฺตี. สภาวธมฺมตาย คมฺภีรตฺตยา อปุปนํ อปุตฺเตน อฺุچارสมาธินา จิตฺตี สมาธิยตี. ปฏิภูลาการกฺุคฺคหฺวเสน ปเนตฺถ สณฺญา ปากฺุภา โหติ. ตสฺมา อิทํ^๑ กมฺมฺภูจฺานํ อาหาเร ปฏิภูลสณฺญาอิจฺุจเวว^๒ สงฺขํ คตี.^๓

๓๐๕. เมื่อพระโยคินั้น พิจารณา ความเป็นปฏิภูลโดยอาการ ๑๐ อยู่อย่างนี้ กระทำให้เป็นสิ่งที่ความตรึกจดได้แล้ว เป็น สิ่งที่ความตรึกวิเศษจดได้แล้ว กพพิงการา- ทารก็จะเป็นอันปรากฏ ด้วยอำนาจแห่ง อาการที่เป็นปฏิภูล. พระโยคินั้นย่อมข่มของ- เสพ ย่อมเจริญ ย่อมกระทำให้มากซึ่งนิमित นั้น แล้ว ๆ เล่า ๆ. เมื่อเช่นนั้นกระทำ อยู่อย่างนี้ นีวรณทั้งหลายก็ราบคาบไป. เพราะความที่กพพิงการาหาร เป็นอารมณ์ที่ ลึกซึ้ง เพราะความเป็นสภาวธรรม จิตจึง ตั้งมั่นโดยชอบได้ด้วยอุچارสมาธิ อันไม่ถึง อับปรณา. ก็สัญญาในกพพิงการาหารนี้ ย่อมมี อันปรากฏ ด้วยอำนาจการถือเอาอาการที่ เป็นปฏิภูล. เพราะฉะนั้น กรรมฐานนี้ จึง ถึงความนับว่าเป็นอาหาเรปฏิภูลสัญญา นั้น- เทียว.

^๑ ฉ. อิมิ.

^๒ ฉ. ...อิจฺุจเว.

^๓ ฉ. สงฺขํ กจฺุจตี.

อิมณฺจ ปน อาหาเร ปฏิกูลสณฺณํ ก็แล จิตของภิกษุผู้ประกอบเนือง ๆ
 อนุยฺตฺตสฺส ภิกฺขุโน รสตณฺหาเย จิตฺตํ ซึ่งอาหาเรปฏิกูลสณฺณานี้ ย่อมถอยกลับ ย่อม
 ปฏิสฺยติ^๑ ปฏิกฺกฺขติ^๒ ปฏิวตฺตติ^๓ โส ม้วนกลับ ย่อมหันกลับ จากระสตัณหา. ภิกษุ
 กนฺตารนิตฺตฺรณตฺถิโก วยิ ปุตฺตมฺลํ นั้น ย่อมเป็นผู้ปราศจากความมัวเมา กลิ่น
 วิคตมโท อาหารํ อาหาเรติ ยาวเทว กินอาหารเพียงเพื่อข้ามทุกข์เท่านั้น เหมือน
 ทุกฺขสฺส นิตฺตฺรณตฺถาย. อถสฺส อย่างคนผู้ต้องการข้ามที่กั้นคาน กลิ่นกินเนื้อ
 อปฺกสิเรเนว กพฺพิงการาหารปริณฺณามุเขน บุตร ฉะนั้น. ลำดับนั้น สำหรับเธอนี้ รากะ
 ปณฺจกามคฺคฺธิโก ราโค ปริณฺณํ คจฺจติ. อันประกอบในกามคุณ ๕ ย่อมถึงการ
 โส ปณฺจกามคฺคฺตฺปริณฺณามุเขน รูปฺกฺขนฺธํ กำหนดรู้ โดยช่องทางคือการกำหนดรู้
 ปริชานาติ. อปริปกฺกาทีปฏิกูลภาววเสน กพฺพิงการาหารได้โดยไม่ง่ายเลย. พระ-
 จสฺส กายคตาสติภาวนาปี ปาริปุรี โยคินั้น ย่อมกำหนดรู้รูปขันธ์ โดยช่องทาง
 คจฺจติ. อสฺสภสณฺณาย อนุโลมปฏิบัติ คือการกำหนดรู้กามคุณ ๕. อนึ่ง แม้
 ปฏิปนฺโน โหติ. อิมํ ปน ปฏิปตฺติ กายคตาสติภาวนาของเธอ ก็ย่อมถึงความ
 นิสฺสาย ทิฏฺฐาเรว ธมฺเม อมตปริโยสานตฺ^๔ บริบูรณ์ได้ โดยเกี่ยวกับความเป็นปฏิกูลแห่ง
 อนภิสมฺภณฺนโต สุกฺติปฺรายโน โหติติ. อาหารที่ยังไม่ย่อยเป็นต้น. เธอชื่อว่าเป็น

๑. ปตฺติสฺยติ.
 ๒. ปตฺติกฺกฺขติ.
 ๓. ปตฺติวตฺตติ.
 ๔. อมตปริโยสานํ.

วิสุทธิธรรมารค น.พ. ๕-๒

บริษัทเมอริคิงส์ดีพาร์ตเมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัย อาทาเร ปฏิกุลสณณากาวนาย ผู้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันอนุโลมต่ออสุภสัญญา. ส่วน
 วิตถารกตา. ว่า อากัยข้อปฏิบัตินี้แล้ว ยังไม่สำเร็จความ
 เป็นกรรมฐานที่มีมตธรรมเป็นที่สุด ใน
 อัคภาพนั กีย่อมเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปใน
 เบื้องหน้าแล. นี้เป็นกตาโดยพิสคาร ใน
 การเจริญอาทาเรปฏิกุลสัญญา.

จตุธาทวฏฐานภาวนา

การเจริญจตุธาทวฏฐาน

๓๐๖. อิทานี อาทาเร ปฏิกุล-
 สณณานนตรี เอกิ วฏฐานนติ เอวั
 นิททิฏฐสฺส^๑ จตุธาทวฏฐานสฺส ภาวนา-
 นิทเทโส อนุปตฺโต. ตตฺถ วฏฐานนติ
 สภาวุปลกฺขณวเสน สนฺนิฏฺฐานัน, จตฺตุนัน
 ธาตุนัน วฏฐานัน จตุธาทวฏฐานัน.
 ธาตุมนสิกาโร, ธาตุมมฺมฺฐานัน,
 จตุธาทวฏฐานนติ อตฺถโต เอกิ. คยิทิ

๓๐๖. บัดนี้ นิเทศแห่งการเจริญ
 จตุธาทวฏฐาน ที่ท่านแสดงไขไว้ในลำดับ
 แห่งอาทาเรปฏิกุลสัญญาอย่างนี้ว่า วฏฐาน
๑ ตั้งนี้ ถึงแล้วโดยลำดับ. ในคำว่า
วฏฐาน ๑ นั้น คำว่า วฏฐาน (การ
 กำหนดแยก) ได้แก่ การตัดสใจ โดย
 เกี่ยวกับเข้าไปกำหนดสภาวะได้, การ
 กำหนดแยกธาตุ ๔ ชื่อว่า จตุธาทวฏฐาน.

^๑ ฉ. อหุทิฏฐสฺส.

ทวิธา อากคิ สงฺเขปโต จ วิตุถารโต จ.
 สงฺเขปโต ตํ มหาสติปฏฺฐาเน อากคิ.
 วิตุถารโต มหาหัตถิปทุพเม ราหุโลวาเท
 ธาตุวิงฺเก จ.

คำ ๓ คำว่า ธาตุมนสิการ, ธาตุกรรมฐาน,
 จตุธาตวัญฐาน ว่าโดยความหมาย ก็เป็น
 อันเดียวกัน. จตุธาตวัญฐานนั้น มาแล้ว
 โดย ๒ ประการ คือโดยสังเขปและโดย
 พิสดาร. จตุธาตวัญฐานนั้น มาแล้วโดย
 สังเขป ในมหาสติปฏฺฐานสูตร. มาแล้วโดย
 พิสดาร ในมหาหัตถิปทุพมสูตร ในราหุโล-
 วาทสูตร และในธาตุวิงฺกสูตร.

ตี หี :

จริงอยู่ จตุธาตวัญฐานนั้น มาแล้วโดย-
 สังเขปในมหาสติปฏฺฐานสูตร โดยเกี่ยวกับ
 พระโยคีผู้เป็นธาคัมมัฏฐานิกะ (มีประโยชน์
 คุ้มธาตุกรรมฐาน) ซึ่งเป็นผู้มีปัญญากล้า
 อย่างนี้ว่า :

"เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ทฺวโฆ
 โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี
 วา คาวิ วธิตุวา จาคุมฺมหาปเถ^๑
 วิลโส วิชิตฺวา^๒ นิสินฺโน อสฺส,

"กฺุกรภิกฺษุหฺงหลาย เปรียบเหมือนว่า
 คนฆ่าโคผู้ชำนานู หรือลูกมือของคนฆ่าโค
 ผู้ชำนานู ฆ่าโคแล้วก็พึงแบ่งออกเป็นส่วน ๆ
 นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่ ๔ แพร่ง ฉนฺโค, กฺุกร

^๑ ฉ. จคฺมหาปเถ.

^๒ ส. อ. ปฏฺวิภชิตฺวา.

เอวเมว โข ภิกขเว ภิกขุ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมพิจารณากาย ตามที่
 อิมเมว กายั ยถาจิต্তิ ยถาปณิหิต্তิ ตั้งอยู่ ตามที่ทรงอยู่นั้นแหละ โดยความ
 ธาตุโส ปจฺจเวกฺขตฺติ, อตฺถิ อิมสฺมี เป็นธาตุว่า ในกายนี้มีแต่ธาตุดิน ธาตุน้ำ
 กาเย ปจฺจวธาตฺต อวาโปธาตฺต ธาตุไฟ ธาตุลม ฉะนั้น" ดังนี้.

เตโชธาตฺต วาโยธาตฺต"ติ?

เอวํ ติกฺขชฺฌณฺสฺส ธาตฺตมฺมจฺจนิกสฺส
 วเสน มหาสติปฏฺจาเน สงฺเขปโต อากตฺติ.

ตสฺสสุโต :	ยถา	เฉโก	โคฆาตโก	ความหมายแห่งพระสูตรนี้มีว่า :
วา	ตสฺสเสว	วา	ภตฺตเวตฺตณฺณโก	เปรียบเหมือนว่า คนฆ่าโคผู้ฉลาด หรือว่า
อนฺเตวาสิโก	กาวิ	วธิตฺวา	วินิวิชฺฌิตฺวา	ลูกรมที่เขานั้นแหละจ้างไว้ ด้วยอาหารและ
จตสฺโส	ทิสสา	กตานิ	มหาปถานิ	ค่าจ้าง ฆ่า คือ แทะงโค แล้วก็พึงทำเป็น
เวมชฺฌจฺจนสงฺขาเต		จาทุมฺมหาปถे ^๑		ส่วน ๆ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่ ๔ แพร่ง กล่าว
โกฏฺจาสฺสิ	โกฏฺจาสฺสิ	กตฺวา	นินฺนโน	อสุส,
เอวเมว	ภิกขุ	จตฺตุนฺนํ	อิริยาปถานํ	เยน
เกนจิ	อากาเรน	จิตฺตฺตา	ยถาจิตฺตํ	ตามที่ตั้งอยู่
ยถาจิตฺตฺตาว	ยถาปณิหิตฺตํ	กายั	อตฺถิ	เพราะตั้งอยู่โดยอาการใด
อิมสฺมี	กาเย	ปจฺจวธาตฺต	ฯเปฯ	อาการหนึ่ง แห่งอิริยาบถ ๔ ตามที่ทรงอยู่
				เพราะความเป็นกาย ตามที่ตั้งอยู่แล้วนั้น—

^๑ ที. มหา. ๑๐/๓๒๔.

^๒ ฉ. จตฺมมหาปถ.

บริษัทเมอร์ริคิงส์ตีพาดร์เมนสโตร์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วาโยธาตุติ เอว ธาตุโส ปจุจเวกชติ. แลละ โดยความเป็นธาตุ (๔) อย่างนี้ ว่า ในภพนี้มีแต่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ดังนี้ ฉะนั้น.

ก็ วุคฺคํ โหติ ? ยถา โภฆาทกสฺส ... ถามว่า จะมีอันอธิบาย อย่างไร ?
 คาวี โปเสนุตสฺสปี อามาตํ อหารนุตสฺสปี ตอบว่า จะมีอันอธิบาย อย่างนี้ว่า เปรียบ
 อหาริตฺวา ตตฺถ พนฺธิตฺวา จเปนุตสฺสปี เหมือนว่า เมื่อคนฆ่าโค แม้เลี้ยงโคอยู่ แม้
 วรนุตสฺสปี วรฺธิ มํ ปสฺสนุตสฺสปี นำมาสู่โรงฆ่า แม้ว่าจะนำมาแล้วผูกพักรไว้ที่
 ตาวเทว คาวีติ สญฺญา น อนุตฺตรชยติ, โรงฆ่านั้น แม้ว่าฆ่าโคอยู่ แม้ว่าเห็นโคที่ถูก
 ยาว นํ ปทาเลตฺวา วิลโล น วิภชติ. ฆ่าตายนั้นอยู่ ความสำคัญว่าเป็น โค
 วิภชิตฺวา นิสินฺนสฺส ปน คาวีติ สญฺญา^๑ ก็ยังไม่เลือนหายไป ตราบเท่าที่ยังไม่
 อนุตฺตรชยติ, มํสสญฺญา ปวตฺตติ. นาสฺส ฆ่าแหละโคนั้น แล้วแบ่งเป็นส่วน ๆ นั้นเทียว.
 เอว โหติ "อหํ คาวี วิภิกฺกามิ, อิเม แต่แบ่ง(เป็นส่วน ๆ)แล้วนั่งอยู่ ความสำคัญ
 คาวี หรณฺตี"ติ. อถขวสฺส "อหํ มํส ว่าเป็น โค ก็ย่อมเลือนหายไป, ความ
 วิภิกฺกามิ, อิเมปี มํสํ หรณฺตี"อิจฺเจว สำคัญว่าเป็น เนื้อ ย่อมเป็นไป. เขา
 โหติ, เอวเมว อิมสฺสาปี ภิกฺขุโน ปุพฺเพ ย่อมไม่เกิดความคิดอย่างนี้ว่า "เรา
 พาลปุณฺธุชนกาเล กิหฺมุตสฺสปี ปุพฺพชิตสฺสปี ชายโค คนเหล่านี้ก็นำโคไป". แต่ทว่า
 ตาวเทว สตุตฺติ วา โปโสติ วา เขาย่อมเกิดความคิดอย่างนี้ว่า "เราชาย
 ปุกฺกโลติ วา สญฺญา น อนุตฺตรชยติ, เนื้อ แม้คนเหล่านี้ก็นำเนื้อไป" ดังนี้ ฉนฺโค,

^๑ ฉ. คาวีสญฺญา.

ยาว อิมเมว กายํ ยถาจิตํ ยถาปณิหิตํ
 ฌานวินิหิตโกถิ กตฺวา ธาตุโส น ปจฺจเวกฺขติ.
 ธาตุโส ปจฺจเวกฺขโต ปน สุตฺตสฺสณฺญา
 อนุตรธายติ, ธาตุวเสเนว จิตฺตํ
 สบฺบิฏฺฐติ. เตนาท ภควา "เสยฺยถาปี
 ภิกฺขเว ทฺวโฆ โคฆาตโก วา ๑เปฯ
 นิสินฺโน อสฺส, เอวเมว โฆ ภิกฺขเว
 ภิกฺขุ ๑เปฯ วาโยธาตฺว"ติ.

เมื่อภิกษุแม้รูปนี้ ในกาลก่อนที่ยังเป็นปุถุชน
 คนพาล แม้เป็นกฤหัสถ์ แม้เป็นบรรพชิต
 ความสำคัญว่าเป็น สัตว์ ก็คือ ว่าเป็น
 บุรุษ ก็คือ ว่าเป็น บุคคล ก็คือ ก็ยอม
 ไม่เลือนหายไป ตราบเท่าที่ยังไม่พิจารณา
 ภาย ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ทรงอยู่นั้นแหละ
 โดยความเป็นธาตุ กระทำการกระจาย
 กลุ่มก้อน. แต่เมื่อพิจารณาอยู่โดยความเป็น
 ธาตุ ความสำคัญว่าเป็น สัตว์ ก็ยอม
 เลือนหายไป, จิตยอมตั้งมั่นอยู่โดยเกี่ยวกับ
 ว่าเป็นธาตุเท่านั้น ฉะนั้น. เพราะเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย เปรียบเหมือนว่าคนฆ่าโคผู้ชำนานู
 ฯลฯ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่ ๔ แพร่ง ฉันไค,
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมพิจารณากาย
 ฯลฯ ธาตุลม ฉันนั้น" ดังนี้.

๓๐๗. มหาทถุถิปทฺปเม^๑ ปน :

๓๐๗. ส่วน ในมหาหัตถิปโทปมสูตร
 มาแล้วโดยพิสดาร โดยเกี่ยวกับพระโยคี

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๔๔.

ผู้เจริญจตุรกรรมฐาน ซึ่งเป็นผู้มีปัญญา
ไม่กล้านัก อย่างนี้ว่า :

"กตมา จาวุโส อชฺฌตฺติกา
ปจฺจวธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ
กกุขฬํ ขริคตํ อุปาทินฺนํ. เสยฺยถิทฺ^๑
เกสา โลมา นขา ทนฺตา ฯเปฯ
อุทริยํ กรีสํ, ยํ วา ปนฺณมฺปิ
กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกุขฬํ
ขริคตํ อุปาทินฺนํ, อยํ วุจฺจตา วุโส
อชฺฌตฺติกา ปจฺจวธาตุ"ติ จ,

"คุณของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
อชฌตติกปจฺจวธาตุ (ธาตุคินภายใน)
เป็นใจน. ใต้แก่ สิ่งที่มีในตน อาศัย
ตน ซึ่งเป็นของแข็ง หยาบ เป็น
อุปาทินนธรรม. สิ่งนี้เป็นฉันใดเล่า.
ใต้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน ฯลฯ
อาหารใหม่ อาหารเก่า, หรือว่า
สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีในตน อาศัยตน ซึ่ง
เป็นของแข็ง หยาบ เป็นอุปาทินน-
ธรรมแม้อย่างอื่น, คุณของท่านผู้มีอายุ
ทั้งหลาย นี้เรียกว่า อชฌตติกปจฺจว-
ธาตุ" ดังนี้,

"กตมา จาวุโส อชฺฌตฺติกา
อาโปธาตุ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ
อาโป อาโปคตํ อุปาทินฺนํ.

และว่า "คุณท่านผู้มีอายุ
ทั้งหลาย อชฌตติกอาโปธาตุ(ธาตุน้ำ
ภายใน)เป็นใจน. ใต้แก่ สิ่งที่มีใน

^๑ ฉ. เสยฺยถิทฺ, เอวมฺปรีปี.

เสยฺยถิติ. ปีตุคฺติ ฯเปฯ มุตฺตํ,
 ยํ วา ปนฺณมฺปิ กิณฺจิ อชฺฌตฺตํ
 ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคคฺติ อฺปาทีนํ,
 อยํ วุจฺจตา วุโส อชฺฌตฺติกา
 อาโปธาทู"ติ จ,

"กตมา จาวุโส อชฺฌตฺติกา
 เตโชธาทู. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ
 เตโช เตโชคคฺติ อฺปาทีนํ.
 เสยฺยถิติ. เยน จ สนฺตปฺปติ,
 เยน จ ชรียติ,^๑ เยน จ ปรีทฺยหติ,
 เยน จ อสิตปิตขายิตสายิตํ สมฺมา
 ปริณามํ กจฺจติ, ยํ วา ปนฺณมฺปิ

ตน อากัยฺตน ซึ่งเป็นอาโป (ของ-
 ไหลได้) เป็นอาโปคคะ (อยู่ในพวก
 ของไหลได้) เป็นอฺปาทีนธรรม.
 สิ่งนี้เป็นฉันฺโคเลา. ได้แก่ น้ำคิ
 ฯลฯ น้ำปัสสาวะ, หรือว่าสิ่งใด
 สิ่งหนึ่งที่มีในตน อากัยฺตน ซึ่งเป็น
 อาโป เป็นอาโปคคะ เป็นอฺปาทีน-
 ธรรมแม้อย่างอื่น, กุกรท่านผู้มีอายุ
 ทั้งหลาย นี้เรียกว่ อชฺฌตฺติกาอาโป-
 ธาทู" ดังนี้.

และว่ "กุกรท่านผู้มีอายุ
 ทั้งหลาย อชฺฌตฺติกาเตโชธาทู(ธาทูไฟ
 ภายใน)เป็นฉน. ได้แก่ สิ่งที่มีใน
 ตน อากัยฺตน ซึ่งเป็นเตโช (ของ-
 ร้อน) เป็นเตโชคคะ (อยู่ในพวก
 ของร้อน) เป็นอฺปาทีนธรรม. สิ่งนี้
 เป็นฉันฺโคเลา. ได้แก่ สิ่งที่เป็นเหตุ

^๑ ฉ. ชรียติ.

กิญจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช
 เตโชคตฺตํ อุปาทินฺนํ, อัย
 วุจฺจตา วุโส อชฺฌตฺติกา เตโชธาตฺต"^๑ติ
 จ,

ให้ร่างกายร้อน, สิ่งที่เป็นเหตุให้
 ร่างกายทรุดโทรม, สิ่งที่เป็นเหตุให้
 ร่างกายร้อนรุ่ม สิ่งที่เป็นเหตุให้
 ของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว และ
 ของลึ้ม ถึงความย่อยไปได้โดยชอบ,
 หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มีในตน อากัษ
 ฌณ ซึ่งเป็นเตโช เป็นเตโชคตะ
 เป็นอุปาทินนธรรม แม้อย่างอื่น,
 คุณรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
 อัชฌัตติกเตโชธาตฺ" ดังนี้,

"กตมา จาวุโส อชฺฌตฺติกา
 วาโยธาตฺ. ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ
 วาโย วาโยคตฺตํ อุปาทินฺนํ.
 เสยฺยถิทํ. อุทฺธงฺกมา วาตา,
 อโรคมา วาตา, กุจฺฉิสฺสา วาตา,
 โภจฺจาสฺยา^๑ วาตา, อญฺคมงฺกานุ-
 สารีโน วาตา, อสฺสาโส

และว่า "คุณรท่านผู้มีอายุ
 ทั้งหลาย อัชฌัตติกวาโยธาตฺ(ธาตุลม
 ภายใน)เป็นไฉน. ได้แก่ สิ่งที่มีใน
 ตน อากัษณ ซึ่งเป็นวาโย(ของพัด
 ไป) เป็นวาโยคตะ (อยู่ในพวก
 ของพัดไป) เป็นอุปาทินนธรรม.
 สิ่งนี้เป็นฉันทิโคเล้า. ได้แก่ ลมที่ขึ้น

^๑ ส. อ. โภจฺจาสฺยา.

ปัสสาโส อิติ วา, ยัม วา ปนณฺณมฺปิ
 กิณฺจิ อชฺชตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย
 วาโยคํ อุปาทินฺนํ, อยํ วุจฺจตา วุโส
 อชฺชตฺตिका วาโยธาตุ"ติ" จ,

ไปเบื้องบน, ลมที่ลงสู่เบื้องล่าง,
 ลมที่อยู่ในบริเวณห้อง, ลมที่อยู่ใน
 ช่องห้อง, ลมที่แล่นไปตามอวัยวะ
 น้อยใหญ่, ลมอัสสาสะ ลมปัสสาสะ
 อย่างนี้ก็คือ, สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มีในตน
 อากัยตน ซึ่งเป็นวาโย เป็น
 วาโยคตะ เป็นอุปาทินนธรรม แม้
 อย่างอื่นก็คือ คุณรทธานผู้มีอายุทั้งหลาย
 นี้เรียกว่า อชชตติกวาโยธาตุ"ติ" ดังนี้.

เอวํ นาคิตฺติกุชฺชปณฺณสฺส ธาตุกมฺมกุจฺจานิกสฺส
 วเสน วิตุถารโต อากคํ. ยถา เจตฺถ,
 เอวํ ราหุโลวาทธาตุวิงฺกุเสฺปิ.

ก็จตุธาตุวัญฐาน ที่มาแล้ว แม้ในราหุโล-
 วาสุตฺร และธาตุวิงฺกุสฺสุตฺร ก็เหมือนอย่าง
 ที่มาในมหาหัตถิปโทปมฺสฺสุตฺรนี้.

ตตฺตฺรายํ อณฺตุตฺตานปทวณฺณนา,
 อชฺชตฺตํ ปจฺจตฺตฺตฺนฺติ อิทํ ตาว อุกฺกมฺปิ
 นียกสฺส อธิวณฺํ. นียกํ นาม อตฺตฺนฺติ ชาตํ
 สสนฺตฺตานปริยาปนฺนฺติ อตฺตฺโต. ตยิทํ
 ยถา โลเก อิตฺถิสฺส กถา อธิตฺถิตฺติ

ต่อไปนี้เป็นคำพรรณนาบทที่ยากใน
 มหาหัตถิปโทปมฺสฺสุตฺรนั้น, ก่อนอื่น บทว่า
 อชฺชตฺตํ ปจฺจตฺตํ ทั้ง ๒ บทนี้ เป็นคำเรียก
 สิ่งที่เป็นนียกะ. ชื่อว่าสิ่งที่ เป็นนียกะ ได้แก่
 สิ่งที่เกิดในตน ความว่า นับเนื่องในความ

^๑ ม. มุ. ๑๒/๓๕๖.

วุจฺจติ, เอวํ อุตฺตนิ ปวตฺตตฺตา อชฺฉตฺตํ, สืบต่อของตน. เหมือนอย่างในทางโลก
 อุตฺตานิ ปฏฺิจฺจ^๑ ปวตฺตตฺตา ปจฺจตฺตนิ คำพูดในหมู่ผู้หญิง เขาเรียกว่า อริคดี
 วุจฺจติ. กฺกขฬฺนฺติ ๓. ชริคตฺนฺติ ๔. มรฺสํ. ฉันท, สิ่งที่เป็นนียกะนั้นนั้ ท่านเรียกว่า
 ตตฺถ ปจฺมํ ลกฺขณวณฺณํ, ทุติยํ อาการวณฺณํ. อชฺฉตฺตะ เพราะเป็นไปในตน, เรียกว่า
 กฺกขฬฺลกฺขณา ทิ ปจฺวีธาตุ^๒, ส่า ปจฺจตฺตะ เพราะอาศัยตนเป็นไป ฉันทัน.
 มรฺสํ อาการวณฺณํ, ทุติยํ อาการวณฺณํ. บทว่า กฺกขฬฺ แปลว่าเป็นของแข็ง. บทว่า
 วุจฺจติ. อฺปาทินฺนฺติ ๓. ทฬฺทอาทินฺนํ, ๓. ชริคตฺ แปลว่าหาย. ใน ๒ บทนั้น บทแรก
 มมนฺติ เอวํ ทฬฺทํ อาทินฺนํ, คหิตฺติ (กฺกขฬฺ) เป็นคำบอกลักษณะ, บทที่ ๒
 ปรามฺภูจฺนฺติ อตฺโถ. เสยฺยถิทนฺติ (ชริคตฺ) เป็นคำบอกอาการ. จริ่งอยู่
 นิปาโต. ตสฺส ตํ กตฺมณฺติ เจติ อตฺโถ. ปฐวีธาตุมีความแข็งเป็นลักษณะ, ปฐวีธาตุ
 ตโต ตํ ทสฺเสนฺโต "เกสา โลมา"ติ- นั้น เป็นธรรมชาติที่มีอาการหาย, เพราะ
 อาทิมาท. เอตฺถ จ มตฺถลฺงคํ ปฏฺิขิปิตฺวา ฉะนั้น จึงเรียกว่า ชริคตฺ (ของหาย).
 วิสฺตียา อากาเรทิ ปจฺวีธาตุ นิทฺทิกฺจฺจติ คำว่า เป็นอฺปาทินฺนธรรม คือ เป็นของที่
 เวทิตฺพฺพา. ยํ วา ปนฺณมฺปิ กิณฺจติ สัตว์ยี่คมัน, ใต้แก่ เป็นของที่ตัดทาและทิสฺ
 อวเสเสสฺสํ ทิสฺ โกฏฺจฺจาสฺสํ ปจฺวีธาตุ ยี่คถือ ถือเอา มันคง ความว่า ยี่คมัน
 สงฺกหิตา. อย่างนี้ว่า เรา ของเรา กังนี้. บทว่า

^๑ ฉ. ปฏฺิจฺจ ปฏฺิจฺจ.

^๒ ฉ. ปถวีธาตุ, เอวมฺปรีปี.

^๓ ก. ตสฺส.

บริษัทเมอร์คิงส์ดีพาร์เมนท์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เสยยถิ (สิ่งนี้เป็นฉันใดแล้ว) เป็นศัพท์-
 นิบาต. บทว่า เสยยถิ นั้น มีความหมาย
 ว่า หากจะถามว่าสิ่งนั้นเป็นฉันใดแล้ว
 ดังนี้. ต่อจากนั้นไป ท่านพระสารีบุตรเถระ
 เมื่อจะแสดงสิ่งนั้น จึงกล่าวว่า "ผม ขน"
 ดังนี้ เป็นต้น. ก็ในพระบาลีนี้ ฟังทราบ
 ว่า ท่านแสดงไขปฐวีธาตุไว้โดยอาการ ๒๐
รวมเอามันสมองไว้ด้วย. คำว่า หรือว่า
 สิ่งใดสิ่งหนึ่งแม้อย่างอื่น เป็นอันท่านรวม
 เอापฐวีธาตุในโกฏฐาส ๓ ที่เหลือ.

วิสุตฺตทณฺหาเวน ตํ ตํ จานํ อปฺโปติ
 ปฺปโปตีติ^๑ อาโป. กมฺมสมฺภูจฺจนาทิวเสน
 นานาวิเชสุ อาเปสุ คตฺตติ อาโปคตํ.
 กิณฺตี ? อาโปธาตุยา อาพฺนฺชนฺลกฺขณํ.

ธาตุ ชื่อว่า อาโป (ของไหลไป)
 เพราะอรรถว่า ชานไป คือ ถึงที่นั้น ๆ ได้
 โดยภาวะที่ไหลไป. ชื่อว่า อาโปคต (อยู่
 ในพวกของไหลได้) เพราะอรรถว่า อยู่ใน
 อาโปหลายอย่างต่าง ๆ กัน โดยเกี่ยวกับ
 เป็นอาโป ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน เป็นต้น.
 อาโปคตนั้นคืออะไร ? คือลักษณะที่ซึมซาบ
 แห่งอาโปธาตุ.

^๑ ฉ. ปฺปโปตีติ ปาโจ น ทิสฺสติ.

เตชวเสณ เตโช, วุตตนเยเนว ธาตุ ชื่อว่า เตโช (ของร้อน) ก็ด้วย
 เตเชสุ กตุนติ เตโชคต. กิณค ? อำนาจแห่งการทำให้ร้อน, ชื่อว่า เตโชคตะ
 อุตฺตตลฺกขณิ. เยน จาติ เยน (อยู่ในพวกของร้อน) เพราะอรรถว่า
 เตโชคเตน กุปิเตน อัย กาโย อยู่ในบรรดาเตโชทั้งหลาย ตามนัยที่ได้
 สนฺตปฺปติ, เอกาทิกชราทิภาเวน กล่าวมาแล้วนั้นแหละ. เตโชคตะนั้น คือ
 อุตฺตชาโต โหติ. เยน จ ชริยตีติ เยน อะไร ? ได้แก่ลักษณะคือภาวะที่ร้อน. คำ
 อัย กาโย ชีรติ, อินฺทฺริยเวกฺลลตฺ ว่าเป็นเหตุให้ร่างกายร้อน ความว่า
 พลปริกฺขยิ วลิปฺลิตาทิภาวณฺจ ปาปฺณาติ. ได้แก่ เตโชคตะ ที่กำเริบแล้ว ก็เป็นเหตุ
เยน จ ปฺริทฺยฺหตีติ เยน กุปิเตน อัย ให้ร่างกายนี้ร้อน, คือเป็นอันเกิดร้อนผ่าว
 กาโย ทฺยฺหตี. โส จ ปุคฺคโล "ทฺยฺหามิ ขึ้น โดยเป็นไข้ชั้ววันเดียวหายเป็นต้น.
 ทฺยฺหามิ"ติ กนฺทฺนฺโต สตโรตฺสปฺโปคฺสีติ- คำว่าที่เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม ได้แก่
 จนฺทฺนาทิลेषณฺเจว ตาลวณฺฎวาทณฺจ เตโชคตะ ที่เป็นเหตุให้ร่างกายนี้ทรุดโทรม
 ปจฺจาสิสตี. เยน จ อสิตปิตฺตชายิตฺตสายิตฺ คือ ถึงความเป็นผู้มีอินทรีย์บกพร่อง ความ
สมฺมา ปฺริณามิ กฺจฺจตีติ เยเนตฺ อสิต สิ้นกำลัง และภาวะที่หนังเหี่ยว ผมหงอก
 วา โอนาติ ปิตฺ วา ปานกาติ ชายิตฺ เป็นต้น. คำว่า สิ่งที่เป็นเหตุให้ร่างกาย
 วา ปิฏฺฐชฺชชกาติ สายิตฺ วา อมฺพปุก- ร้อนรุ่ม ได้แก่ เตโชคตะที่กำเริบแล้วก็เป็น

๑ ฉ. ชีรยติ.
 ๒ ฉ. ปฺริทฺยฺหตี.
 ๓ ฉ. ทฺยฺหตี. ทฺยฺหามิ ทฺยฺหามิตี.
 ๔ ฉ. ...โคสิส...

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๕-๓

บริษัทเมอรรี่คิงส์ดีพาร์ตเมนต์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มธุชาติตาที สุมมา ปรีปากัง กจฺจติ, เหตุให้ร่างกายนี้ร้อนรุ่ม. และบุคคลผู้ร้อง
 รสาทีภาเวน วิเวกั กจฺจตีติ อตุโถ. อยู่ว่า "ฉันร่อน ฉันร่อน" คั้งนั้น ย่อมหวัง
 เสดธ จ ปุริมา ตโย เตโชธาตุ- จะได้เครื่องชะโลมตัว มีสคโรสปี(เนยใส
 สัมภูจนา. ปจฺฉโม กมฺมสัมภูจนาโนว. ที่ชำระแล้ว ๑๐๐ ครั้ง) นำไม้จันทน์เย็น
 ผสมน้ำมันโกเป็นต้น และลมที่พัดด้วยพัด-
 ไบตาลเป็นต้น. คำว่า ที่เป็นเหตุให้ของกิน
ของคิม ของเคี้ยว และของลิม ถึงความ
ย่อยไปได้โดยชอบ คือที่เป็นเหตุให้ของกิน
 มีข้าวเป็นต้น ก็คือ ของคิม มีน้ำคิมเป็นต้น
 ก็คือ ของเคี้ยว มีขนมแป้งเป็นต้น ก็คือ ของ-
 ลิม มีมะม่วงสุก น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นต้น ก็คือ
 นี้ ถึงความย่อยไปได้โดยชอบ ความว่า ถึง
 ความแยกกันโดยความเป็นรสเป็นต้น. ก็ใน
 บรรดาอาการทั้ง ๔ เหล่านี้ อาการ ๓
 อย่างข้างต้น มีเตโชธาตุเป็นสมุฏฐาน.
 อาการสุดท้ายมีกรรมเป็นสมุฏฐานเท่านั้น.

วายนวเสน วาโย, วุตฺตนเยเนว ธาตุ ชื่อว่า วาโย ก็ด้วยอำนาจแห่ง
 วาเยสุ กตฺนติ วาโยคตฺ. กิณฺตํ ? ความพัดไป, ชื่อว่า วาโยคตะ (อยู่ในพวก
 วิตุณฺณนลภฺขณิ. อุทฺธงฺกมา วาตาคิ ของพัดไป) เพราะอรรถว่า อยู่ในบรรดา
 อุตฺถการหิฏฺถาหิปวฺคฺสา อุตฺถํ อาโรทฺนวาตา. วาโยทั้งหลาย ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ.

บริษัทเมอร์รี่คิงส์ดีพาร์ตเมนต์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อโรคมา วาตาคี อัจจวาระปัสสาวาทินีทรณกา
 อโร โอโรทณวาตา. กุจฉิสยา วาตาคี
 อนุตานัน พหิ วาตา. โกฎจาสยา วาตาคี
 อนุตานัน อนุโต วาตา อังคมงฺกานุสารีโน
 วาตาคี ฐมนิชาลानุสาเรน สกกลสรีเร
 อังคมงฺกานิ อนุสฎา สมฺมิมฺชนปसारณาที-
 นิพพุตฺตกา วาตา. อสฺสาโสติ
 อนุโตปวิสนนาสิกวาโต. ปสฺสาโสติ
 พหิณิกขมนนาสิกวาโต. เอตฺถ จ ปุริมา
 ปณฺจ จตฺตสมฺมูจานา. อสฺสาสปสฺสาสา
 จิตฺตสมฺมูจานาว. สพุพฺพุตฺถ ยํ วา ปนฺณณฺมปิ
 กิณฺจิติ อิมินา ปเทน อวเสสโกกฎจาเสสฺสุ
 อาโปธาคฺคาทโย สุกฺกหิตา.

วาโยคตะนั้นคืออะไร ? คือลักษณะที่ผลักดัน.
 คำว่า ลมที่ขึ้นไปเบื้องบน ได้แก่ลมที่กราย
 ขึ้นไปเบื้องบน ทำอาการมีการเรอ การ-
 สะอึกเป็นต้น ให้เป็นไป. คำว่า ลมที่ลงสู่
เบื้องล่าง คือลมที่กรายลงสู่เบื้องล่าง นำ
 เอาอัจจวาระปัสสาวะเป็นต้นออกไป. คำว่า
ลมที่อยู่ในบริเวณท้อง ได้แก่ลมข้างนอก
 ลำไส้. คำว่า ลมที่อยู่ในช่องท้อง ได้แก่
 ลมในลำไส้. คำว่า ลมที่แล่นไปตามอวัยวะ
น้อยใหญ่ ได้แก่ลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อย
 ใหญ่ทั่วสรรพัตถะ ตามแนวชายเส้นเอ็น ทำ
 อาการ มีการกู่ การเหยียดเป็นต้น
 ให้บังเกิด. คำว่า ลมอัสสาสะ ได้แก่ลม
 ตรงช่องจมูกที่เข้าไปในข้างใน. คำว่า
ลมปัสสาสะ ได้แก่ลมตรงช่องจมูกที่ออกไป
 ข้างนอก. ก็ในบรรดาวาโยคตะเหล่านี้
 วาโยคตะ ๕ อย่างข้างต้นมีสมุฏฐาน ๔.
 ลมอัสสาสะและลมปัสสาสะ มีจิตเป็นสมุฏ-
 ฐานอย่างเดียว. ด้วยคำว่า หรือว่าสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง แม้อย่างอื่น ในที่ทั้งปวงนี้ เป็นอัน

สงเคราะห์เอาธาตุ ๓ มีอาโปธาตุเป็นต้น
ในโกฏฐาสที่เหลือ.

อิตติ วิสตียา อากาเรหิ ปฐวีธาตุ,
ทฺวาทสฺหิ อาโปธาตุ, จตฺหิ เตโชธาตุ,
จฺหิ วาโยธาตุติ ทฺวาจตุตาฬีสาย
อากาเรหิ จตฺสฺโส ธาตุโย วิตุถาริตา
โทนฺตฺติ อํยํ ตาเวตฺถ ปาฬินฺณนา.

โดยประการดังกล่าวมานี้ เป็นอัน
ท่านขยายธาตุ ๔ ไว้โดยอาการ ๔๒ คือ
ปฐวีธาตุ โดยอาการ ๒๐, อาโปธาตุ โดย
อาการ ๑๒, เตโชธาตุ โดยอาการ ๔,
วาโยธาตุ โดยอาการ ๖ ฉะนั้นแล นี้เป็นคำ
พรรณนาพระบาลีในธาตุกรรมฐานนี้ก่อน.

๓๐๘. ภาวนานเย ปเนตฺถ ติกฺข-
ปณฺณสฺส ภิกฺขุโน เกสา ปฐวีธาตุ, โลมา
ปฐวีธาตุติ เอวํ วิตุถารโต ธาตุปริกฺคฺโท
ปณฺจโต อุกฺกุจฺจติ. ยํ ฌตฺถลฺกฺขณํ, อํยํ
ปฐวีธาตุ. ยํ อาพฺนฺชนลฺกฺขณํ, อํยํ
อาโปธาตุ. ยํ ปริปาจนลฺกฺขณํ, อํยํ
เตโชธาตุ. ยํ วิตุถมฺภนลฺกฺขณํ, อํยํ
วาโยธาตุติ เอวํ มนสิกโรโต ปนฺสฺส
กมฺมฺภูจฺจํ ปากฺกํ โหติ. นาทติคิกฺขปณฺณสฺส
ปนฺน เอวํ มนสิกโรโต อนฺธการํ อวิญฺจํ
โหติ. ปุริมนเยน วิตุถารโต

๓๐๘. ส่วนในนัยแห่งการเจริญ ใน
ธาตุกรรมฐานนี้ ฟังทราบเนื้อความดังนี้
สำหรับภิกษุผู้มีปัญญาแข็งกล้า การกำหนด
ธาตุโดยพิสดาร อย่างนี้ว่า ผม เป็นปฐวี-
ธาตุ, ขน เป็นปฐวีธาตุ เป็นต้น ย่อม
ปรากฏว่ายืดยากไป. แต่เมื่อเธอมนสิการ
ไปอย่างนี้ว่า ลักษณะที่แข็งโต, นี้เป็นปฐวี-
ธาตุ. ลักษณะที่ยืดไว้โต, นี้เป็นอาโปธาตุ.
ลักษณะที่ทำให้ย่อไต, นี้เป็นเตโชธาตุ.
ลักษณะที่ผลัดกันไต, นี้เป็นวาโยธาตุ. ดังนี้
กรรมฐานก็จะเป็นอันปรากฏชัด. ส่วน

บริษัทเมอริจิงส์ดีพาร์เมนท์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มนสิการโรนตสุส ปากฏ โหติ.

สำหรับภิกษุผู้มีปัญญาไม่แข็งกล้านัก เมื่อ มนสิการไปอย่างนี้ กรรมฐานจะเป็นอัน มีคมน ไม่ชัดเจน. เมื่อมนสิการไปโดย- พิสดาร ตามนัยก่อน กรรมฐานจึงจะเป็นอัน ปราบกฐัด.

กถ ? ยถา ทวีสุ ภิกขุสุ พหุเปยฺยวาลํ ตนฺตึ สชฺฌายนฺตฺสฺส ติกฺขปญฺโญ ภิกขุ สกึ วา ทฺวีกฺขตฺตํ วา เปยฺยาลมฺขํ วิตุถาเรตฺวา ตโต ปริ อุกฺโตโกฏิวเสเนว สชฺฌายํ กโรนฺโต กจฺจติ. ตตฺร นาตติกฺขปญฺโญ เอวํ วตฺตา โหติ "กึ สชฺฌายโย นามส โอบุสปริยาหตมตฺตํ กาคุํ น เทติ, เอวํ สชฺฌายเย กรียมาเน กทา ตนฺตึ ปคฺฌา ภวิสฺสตี"ติ. โส อากตาคตํ เปยฺยาลมฺขํ วิตุถาเรตฺวา ว สชฺฌายํ กโรติ. ตเมถึ อิตโร เอวมาท "กึ สชฺฌายโย นามส ปริโยสานํ กนฺตุํ น เทติ, เอวํ สชฺฌายเย กรียมาเน กทา ตนฺตึ ปริโยสานํ

คืออย่างไร ? เปรียบเหมือนว่า เมื่อภิกษุ ๒ รูป สาธยายตันติ (แบบแผน พระบาลี) อันมีไปยาลมากมายอยู่ ภิกษุผู้มี ปัญญาแข็งกล้า ขยายไปยาล मुख (วาระ พระบาลีที่มีไปยาล คือไม่แสดงบทพระบาลี ครบเต็ม อันเป็น मुख คือเป็นช่องทางให้ สาธยายไปได้จนครบเต็ม) ให้พิสดารไปสิ้น ครั้งเดียว หรือ ๒ ครั้งแล้ว ต่อจากนั้น ก็กระทำการสาธยายไป โดยเกี่ยวข้องกับส่วน ทั้งสอง (ส่วนต้น ส่วนปลาย) เท่านั้น. ใน ภิกษุ ๒ รูปนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาไม่กล้านัก ย่อม เป็นผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "นี่นะหรือ ชื่อว่าการ- สาธยาย ไม่ยอมให้ทำ แม้เพียงให้ริมฝีปาก ได้กระทบกัน, เมื่อกระทำการสาธยายไป

บริษัทเมอรรี่คิงส์ดีพาร์เมนท์ จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๕-๓

กมิสฺสตี"ติ. เอวเมว ทิกฺขปณฺณสฺส
 เกสาทิวเสน วิตุถารโต ธาตุปริกฺกโท
 ปปฺพจโต อุปฺภุจาทิ. ยํ ฌทฺถลฺกฺขณํ, อยํ
 ปจฺจวึธาทูตฺติอาทินา นเยน สงฺเขปโต
 มนสิโกโรโต กมฺมฏฺฐานํ ปากฺกํ โหติ.
 อิตฺรสฺส ตถา มนสิโกโรโต อนุชการํ
 อวิญฺญํ โหติ. เกสาทิวเสน วิตุถารโต
 มนสิโกโรตฺตสฺส ปากฺกํ โหติ.

อย่างนี้ เมื่อไรต้นตัจก็มีอันได้คล่องแคล่ว
 เล่า" ดังนี้. ภิกษุผู้มีปัญญาไม่แข็งกล้านักนั้น
 ย่อมกระทำการสาธยาย ขยายไปยามุข
 ที่ถึงแล้ว ถึงแล้ว ให้พิสดารไปเท่าเดียว.
 ภิกษุผู้มีปัญญาแข็งกล้านอกนี้ จึงกล่าวกะภิกษุ
 ผู้มีปัญญาไม่กล้านักนั้น อย่างนี้ว่า "นี่นะหรือ
 ชื่อว่าการสาธยาย ไม่ยอมให้ถึงความจบลง
 ได้เสียที, เมื่อกระทำการสาธยายไปอย่าง
 นี้ เมื่อไรต้นตัจถึงความจบลงได้เสียที
 เล่า" ดังนี้ ฉนฺโต. สำหรับภิกษุผู้มีปัญญา
 แข็งกล้า การกำหนดธาตุโดยพิสดาร โดย
 เกี่ยวกับอาการมีผมเป็นต้น ย่อมปรากฏว่า
 ยึดขาดไป. เมื่อมนสิการโดยสังเขป โดย
 นัยว่า ลักษณะที่แข็งใจ, นี้เป็นปฐวีธาตุ
 ดังนี้ เป็นต้น กรรมฐานก็จะเป็นอันปรากฏ
 ชัดได้. สำหรับภิกษุนอกนี้ เมื่อมนสิการไป
 อย่างนั้น กรรมฐานก็จะเป็นอันมีคมนไม่
 ชัดเจน. เมื่อมนสิการไปโดยพิสดาร โดย
 เกี่ยวกับอาการมีผมเป็นต้น กรรมฐานก็จะ
 เป็นอันปรากฏชัดได้ ฉนฺนํ นั้นเทียว.

บริษัทเมอริ์คิงส์ตีพาทร์เมนสโตร์ จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตสมา อิมิ กมฺมฏฺจํ ภาเวตฺถกาเม เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาแข็งกล้า
 คิกฺขปณฺณํ ตาว รโหคเตน ปฏิสลฺลีเนน ผู้ใคร่เจริญกรรมฐานนี้ อันค้ำแรก ฟังเป็น
 สกฺลฺมฺปิ อุตฺตโน รูปกายํ อาวชฺชิตฺวา ผู้หลีกเลี่ยงไปในที่ลับ นึกถึงรูปกายของตน
 โย อิมฺสฺมี กาเย ฅทฺธภาโว วา ทั่วทั้งร่าง กำหนดถือเอาธาตุทั้งหลายโดย
 ชรภาโว วา, อยฺม ปจฺวีธาตฺ. โย สังเขป อย่างนี้ว่า ภาวะที่แข็ง หรือภาวะ
 อาพฺนุชฺฌาโว วา ทฺรฺรภาโว วา, อยฺม ที่กระด้างในกายนี้ใด, นี้เป็นปฐวีธาตุ.
 อาโปธาตฺ. โย ปรีปาจฺฌาโว วา ภาวะที่ยืดไว้ หรือภาวะที่เหลวใด, นี้เป็น
 อฺนุชฺฌาโว วา, อยฺม เตโชธาตฺ. โย อาโปธาตุ. ภาวะที่ทำให้ย่อยไปหรือภาวะ
 วิตุณฺณภาโว วา สมุทฺธิรณฺณาโว วา, ที่ร้อนใด, นี้เป็นเตโชธาตุ. ภาวะที่ผลักดัน
 อยฺม วาโยธาตฺติ เอวํ สงฺขิตฺเตน หรือภาวะที่ทำให้เคลื่อนไปใด, นี้เป็น
 ธาตฺตโย ปรีคฺคเหตฺวา ปุณฺนํ ปจฺวีธาตฺ วาโยธาตุ คั้งนี้ แล้วฟังนึกถึง ฟังใส่ใจ
 อาโปธาตฺติ ธาตฺตมตฺตโต นิสฺสฺตฺตโต ฟังพิจารณา โดยสักว่าเป็นธาตุ คือโดย
 นิชฺชีวโต อาวชฺชิตฺพฺพิ มนฺสิกาตฺพฺพิ ไม่ใช่สัตว์ โดยไม่ใช่ชีวะ ว่า ปฐวีธาตุ
 ปจฺจเวกฺขิตฺพฺพิ. ตสฺสเสวํ วายมฺมานสฺส อาโปธาตุ เป็นต้น แล้ว ๑ เล่า ๑. เมื่อ
 น จิเรเนว ธาตฺตูปฺปะทาทวภาสํ ปณฺณํ- เธอพยายามอยู่อย่างนี้ สมาธิที่กำหนดถือ-
 ปรีคฺคหิตฺโต สภาวธมฺมารมฺมตฺตตา เอาได้ ด้วยปัญญาอันสอดส่องประเภทแห่ง
 อปฺปนํ อปฺปตฺโต อปฺจารมตฺโต สมาธิ ธาตุ อันเป็นแค่อุปจารสมาธิ ไม่ถึงอัปปนา
 อปฺปชฺชติ. เพราะความที่มีสภาวะธรรมเป็นอารมณ์ ย่อม
เกิดขึ้นโดยกาลไม่นานเลย.

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อถวา ปน เย อิเม จตุนัน หรือว่านัยหนึ่ง โภฏฐาส ๔ ที่ท่าน-
 มหาภูตานัน นิสฺสตุตถาวทสฺสนตุถิ พระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ เพื่อแสดงภาวะ
 ฐมฺมเสนาปตินา "อภฺจฺจ ปภฺจฺจ ที่มหาภูต ๔ ไม่ใช่สัตว์ อย่างนี้ว่า "อากาศ
 นุหารุญฺจ ปภฺจฺจ มิสฺจฺจ ปภฺจฺจ จมฺมญฺจ อากัษฺยกระดุก อากัษฺยเอน อากัษฺยเนื้อ และ
 ปภฺจฺจ อากาโส ปรีวาริโต รูปนุเตว อากัษฺยหนึ่งแวกล้อมอยู่ ย่อมถึงการนับว่า รูป
 สงฺขิ กจฺจตี^๑ จตฺตาวโร โภฏฐาสา นั้นเหี่ยว" ดังนี้ เหล่านี้ใด. ภิกษุพึงใช้มือ
 วุตฺตวา. เต^๒ ตํ ตํ อนุตฺตรานุสารินา คือญาณ อันแล่นตามไปในระหว่างโภฏฐาส
 ญาณเหตุเถน วินิพฺภุชิตฺวา โย เอเตสุ นั้น ๆ แยกโภฏฐาสเหล่านั้น กำหนดถือเอา
 ฤทฺธภาโว วา ชรภาโว วา, อัย ชาติทั้งหลาย ตามนัยก่อนนั้นแหละว่า
 ปจฺวีธาตฺตติ ปุริมฺนเยเนว ชาติโย ในบรรดาโภฏฐาสเหล่านี้ ภาวะที่แข็ง
 ปรีกฺกเหตุวา ปุณฺปนฺนํ ปจฺวีธาตฺต หรือภาวะที่กระด้างใด, นี้เป็นปฐวีธาตฺต
 อาโปธาตฺตติ ชาติมุตฺตโต นิสฺสตุตฺตโต เป็นต้น แล้วพึงนึกถึง พึงใส่ใจ พึงพิจารณา
 นิชฺชีวโต อาวชฺชิตฺตพฺพิ มนสิกาตฺตพฺพิ ไป โดยสักว่าเป็นชาติ คือ โดยไม่ใช่สัตว์
 ปจฺจเวกฺกชิตฺตพฺพิ. ตสฺเสว วายมฺมานสฺส โดยไม่ใช่ชีวะ ว่า ปฐวีธาตฺต อาโปธาตฺต
 น จิเรเนว ชาติปุปฺเภทาวภาสนปฺพณา- เป็นต้น แล้ว ๆ เล่า ๆ. เมื่อเธอพยายาม
 ปรีกฺกหิตโต สภาวฐมฺมารมฺมตฺตตา อฺปนฺนํ อยู่อย่างนี้ สมาธิที่กำหนดถือเอาได้ด้วย
 อฺปนฺนโต อฺปนฺนโต สมาธิ อฺปนฺนชฺชติ. ปัญญาอันสอดส่องประเภทแห่งชาติ อันเป็น

^๑ ม. ม. ๑๒/๓๔๘.

^๒ ฉ. เตสุ.

นายแพทย์ธนจักร์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัย สุงฺเขปโต อากเต จตุธาตวัญฐานเ
ภวานานโย.

แต่อุปจารสมาธิ ไม่ถึงอัปปนา เพราะความ
ที่มีสภาวะธรรมเป็นอารมณ์ ย่อมเกิดขึ้น
โดยกาลไม่นานเลย. นี่เป็นนัยการเจริญ
ในจตุธาตวัญฐาน ที่มาโดยสังเขป.

๓๐๘. วิตุถารโต อากเต ปน เหว
เวทิตพฺโพ. อิทํ กมฺมญฺจํ ภาเวตฺถกาเม
หิ นาคิตฺติภฺขปณฺณเณ โยคินา อจฺริยสฺนฺติเก
ทฺวาจตุตาฬีสาย อากาเรหิ วิตุถารโต
ธาตฺโย อุกฺกณฺหิตฺวา วุตฺตปฺปกारे
เสนาสเน วิทรนฺเตน กตสฺพพิกฺจเณ
รโหคเตน ปฏิสลฺลีเนน สสมฺภारสุงฺเขปโต
สสมฺภारวิทฺตติโต สลฺกฺขณสุงฺเขปโต
สลฺกฺขณวิทฺตติโตติ เหว จตุหากาเรหิ
กมฺมญฺจํ ภาเวตฺถพฺพ.

๓๐๘. ส่วนนัยการเจริญ ในจตุธาต-
วัญฐาน ที่มาโดยพิสดาร ฟังทราบอย่างนี้.
ด้วยว่า พระโยคีผู้ใคร่เจริญกรรมฐานนี้ ซึ่ง
เป็นผู้มีปัญญาไม่แข็งกล้านัก ฟังเรียนธาตุ
โดยพิสดาร โดยอาการ ๔๒ ในสำนักของ
อาจารย์ อยู่ในเสนาสนะมีประการดังกล่าว
แล้ว ทำกิจทั้งปวงเสร็จแล้วก็หลีกเร้นไป
ในที่ลับ เจริญกรรมฐานโดยอาการ ๔ อย่าง
นี้ คือ สสมฺภारสุงฺเขปโต - โดยสังเขป
แห่งโกฏฐาสที่เป็นไปกับสัมภาระ, สสมฺภार-
วิทฺตติโต - โดยจำแนกโกฏฐาสที่เป็นไปกับ
สัมภาระ, สลฺกฺขณสุงฺเขปโต - โดยสังเขป
แห่งโกฏฐาสที่เป็นไปกับลักษณะ, สลฺกฺขณ-
วิทฺตติโต - โดยจำแนกโกฏฐาสที่เป็นไป
กับลักษณะ.

นายแพทย์ชนจักษ์ อนันตกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตฺถ กถิ สสมฺภารสงฺเขปโต
ภาเวติ ? อธิ ภิกฺขุ วิสตียา โภจฺจาเสสฺ
 ฌทฺธาการิ ปจฺวีธาตฺตฺติ ววฺฏฺจเปติ^๑
 ทฺวาทสฺส โภจฺจาเสสฺ ยฺยสคฺคิ อฺทกสงฺชาตํ
 อาพนฺธนาการิ อาโปธาตฺตฺติ ววฺฏฺจเปติ.
 จตฺตฺส โภจฺจาเสสฺ ปรีปาจนกํ เตชฺ
 เตโชธาตฺตฺติ ววฺฏฺจเปติ. ฉสฺ โภจฺจาเสสฺ
 วิตุณฺณนาการิ วาโยธาตฺตฺติ ววฺฏฺจเปติ.
 ตสฺเสวํ ววฺฏฺจายโตเยว ธาตฺตฺโย
 ปากฺกฺวา โทหนฺติ. ตา ปุณฺนปฺปุนิ อวชฺชโต^๒
 มนสิกโรโต วุตฺตนเยเนว อฺปะการสมาธิ
 อฺปะปชฺชติ.

ในอาการทั้ง ๔ นั้น อย่างไรเล่า
 ชื่อว่ายอมเจริญโดยสังเขปแห่งโภจฺจาเสสฺ ที่
เป็นไปกับสมาธิ ? เฉลยว่า ภิกษุใน
 พระศาสนานี้ ย่อมกำหนดอาการที่แจ้งใน
 โภจฺจาเสสฺ ๒๐ ว่า เป็นธาตุดิน. ย่อมกำหนด
 อาการที่ยืดไว้ ที่เรียกว่าน้ำ อันถึงความ
 เป็นของเหลว ในโภจฺจาเสสฺ ๑๒ ว่า เป็น
 อาโปธาตุ. ย่อมกำหนดความร้อนที่แผดเผา
 ในโภจฺจาเสสฺ ๔ ว่า เป็นเตโชธาตุ. ย่อม
 กำหนดอาการที่ผลัดกัน ในโภจฺจาเสสฺ ๖ ว่า
 เป็นวาโยธาตุ. เมื่อเรากำหนดอยู่อย่างนี้
 นั้นแล ธาตุดังหลายก็จะเป็นอันปรากฏ.
 เมื่อนี้ก็ถึงใส่ใจธาตุเหล่านั้นอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ
 อุดการสมาธิย่อมเกิดขึ้น ตามนัยที่ได้กล่าว
 แล้วนั้นเทียว.

๓๑๐. ยสฺส ปน เอวํ ภาวยโต
 กมฺมฏฺฐานํ น อิชฺฌติ, เตน สสมฺภาร-

๓๑๐. แต่เมื่อภิกษุรูปใด เจริญไป
 ตามประการดังกล่าวมานี้ กรรมฐาน

^๑ ฉ. ววฺฏฺจเปติ, เอวมฺปรีติ.

^๒ ส. อ. อวชฺชยโต.

วิสุทธิโต ภาเวตพฺพํ. กถํ ? เตน ํทึ ํไม่สำเร็จ, ภิกษุรูปนั้นควรเจริญโดยจำแนก
 ภิกษุณา ยนฺตํ ภาวคตาสตักมมฺฐานนินฺทเทเส โกฏฐาสที่เป็นไปกับสมาธิ. ก็อย่างไร ?
 สุตฺตธา อุกฺกทโกสลลํ หสธา มนสิการ- คือว่า ที่แรกภิกษุนั้น ไม่ควรทำอุกทโกสล ๑
 โกสลลณฺจ วุตฺตํ. หุตฺตํสากาเร ทาว อย่าง และมนสิการโกสล ๑๐ อย่าง ที่
 ํทึ สพฺพํ อปริหาเปตฺวา ตจฺปณฺจกาถินํ ช้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในกายคตาสติกรรมฐาน
 อนุโลมปฏิโลมโต วจสา สขุณฺณํ อาทิ นิเทศทั้งหมดนั้น ให้เสียหายไป กระทำวิธี
 กตฺวา สพฺพํ ตตฺถ วุตฺตวิธานํ ภาวพฺพํ. การที่กล่าวไว้ในกายคตาสติกรรมฐานนั้นทั้ง
 อยเมว ํทึ วิเสโส, ตตฺถ วณฺณสณฺจาน- หมก จับตั้งแต่การสาธยายทางวจา ซึ่ง
 ํทึโสกาสปริจฺเจทวเสน เกสาทโย หมวคโกฏฐาสทั้งหลาย มีหมวคตจปฺยณฺจกะ
 มนสิกริตฺวาปิ ปฏิกุลวเสน จิตฺตํ จเปตพฺพํ, เป็นต้น โดยอนุโลมและปฏิโลมในอาการ
 อิตฺ ธาตุวเสน. ตสฺมา วณฺณาทิวเสน ๓๒ เป็นต้นไป. ส่วนข้อที่แปลกไป ก็มีดังนี้
 ปณฺจธา ปณฺจธา เกสาทโย มนสิกริตฺวา เท่านั้น, คือในกายคตาสติกรรมฐานนั้น
 อวसानเ เอวํ มนสิกาโร ปวตฺเตตพฺโพ. พระโยคี แม้มนสิการโกฏฐาสทั้งหลายมีผม
 เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งสี่ สัณฐาน ทิศ
 โอกาส และการตัดตอนแล้ว ก็ต้องตั้งจิตไว้
 โดยเกี่ยวกับเป็นของปฏิกุล, ในธาคู-
 ธรรมฐานนี้ ต้องตั้งจิตไว้ โดยเกี่ยวกับ
 เป็นธาคู. เพราะฉะนั้น พระโยคีมนสิการ
 โกฏฐาสทั้งหลายมีผมเป็นต้น กราวละ ๕
 อย่าง ด้วยอำนาจแห่งสี่ เป็นต้นแล้ว

นายแพทย์ธนรักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ในตอนท้าย พึงทำมโนสิการให้เป็นไปอย่างนี้
คือ.

๓๑๑. อีเม เกสา นาม ๓๑๑. ชื่อว่า เกสา (ผม) เหล่านี้
สี่สกุภาพลิวะจนจุมเม ชาตา. ตตุถ เกิดอยู่บนหนังหุ้มกะโหลกศีรษะ. ในผมและ
ยถา วมุมิกรมตฺตเก ชาเตสุ กุณฺจติเณสุ หนังหุ้มกะโหลกศีรษะนั้น หนังหุ้มกะโหลก-
น วมุมิกรมตฺตโก ชานาติ มยิ กุณฺจติณานิ ศีรษะย่อมไม่รู้ว่า ผมเกิดอยู่บนเรา, แม้
ชาตานีติ, นปิ กุณฺจติณานิ ชานนฺติ มยิ ผมก็ไม่รู้ว่า เราเกิดอยู่บนหนังหุ้มกะโหลก-
วมุมิกรมตฺตเก ชาตานีติ, เอวเมว น ศีรษะ เหมือนอย่างเมื่อหญ้ากุณฺฐะเกิดอยู่
สี่สกุภาพลิวะจนจุมมึ ชานาติ มยิ เกสา บนยอดจอมปลวก ยอดจอมปลวกย่อมไม่รู้ว่า
ชาตาติ, นปิ เกสา ชานนฺติ มยิ หญ้ากุณฺฐะเกิดอยู่บนเรา, แม้หญ้ากุณฺฐะก็
สี่สกุภาพลิวะจนจุมเม ชาตาติ, ย่อมไม่รู้ว่า เราเกิดอยู่บนยอดจอมปลวก
อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา ดังนี้ ฉะนั้น, ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการ
เอเต ธมฺมา. อิติ เกสา นาม อิมสฺมึ คำนึงถึง และการพิจารณาซึ่งกันและกัน.
สรีเร ปาฎิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน ขึ้นชื่อว่าผม ซึ่งเป็นโกฐฐาสหนึ่งต่างหาก
อพฺยากโต สฺสฺสโต นิสฺสฺสโต ญฺโฐ ในสรีระนี้หาเจตนา (ความคิดอ่าน) มิได้
ปจฺจวิธาตุติ. เป็นอภัยาคะ เป็นของว่างเปล่า เป็น
นิสฺสฺสตะ (ไม่ใช่สัตว์) เป็นของแข็ง ตาม
ประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐฺวี-
ธาตุแล.

นายแพทย์ธนจักร์ อนันตกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๑๒. โลมา สรรีเวจนจุมเม
 ซาตา. ตตถ ยถา สุธมฺมคามาภฺจฺจาเน
 ซาเตสฺ ทพฺพคิณฺเณสฺ น สุธมฺมคามาภฺจฺจํ
 ซานาติ มยิ ทพฺพคิณฺกานิ ซาตานีติ, นปิ
 ทพฺพคิณฺกานิ ซานนฺติ มยิ สุธมฺมคามาภฺจฺจาเน
 ซาตานีติ, เอวเมว น สรรีเวจนจุมมํ
 ซานาติ มยิ โลมา ซาตาติ. นปิ โลมา
 ซานนฺติ มยิ สรรีเวจนจุมเม ซาตาติ.
 อณฺณมณฺณํ อโปกฺขปจฺจเวกฺขณฺรหิตา
 เอเต ธมฺมา. อิติ โลมา นาม อิมสฺมึ
 สรรีเร ปาภฺมิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน
 อพฺยาโกโต สุธมฺมโณ นิสฺสตุโต ฤทฺโธ
 ปจฺจวโรตฺตติ.

๓๑๓. นขา อังกุสินิ อกุเกสฺ
 ซาตา. ตตถ ยถา กุมารเกสฺ ทนฺตเกหิ
 มธฺกภูจฺจิกเก วิชฺฉิตฺวา กิพฺนเตสฺ น ทนฺตกา
 ซานนฺติ อเมหฺสฺ มธฺกภูจฺจิกา จปิตาติ,

๓๑๒. โลมา (ชน) เกิดอยู่บนหนัง-
 ในชนและหนังหุ้มสรีระนั้น
 หนังหุ้มสรีระย่อมไม่รู้ว่า ชนเกิดอยู่บน
 เรา, แม้ชนก็ไม่รู้ว่า เราเกิดอยู่บน
 หนังหุ้มสรีระ เหมือนอย่างเมื่อหญ้าแพรก
 เกิดอยู่บนที่ตั้งบ้านร้าง ที่ตั้งบ้านร้าง ย่อม
 ไม่รู้ว่า หญ้าแพรกเกิดอยู่บนเรา แม้
 หญ้าแพรกก็ไม่รู้ว่า เราเกิดอยู่บนที่ตั้ง
 บ้านร้าง คั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 ปราศจากการค้ำนึ่ง และการพิจารณาซึ่งกัน
 และกัน. ขึ้นชื่อว่าชน ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อพฺยาโกตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสตุตะ
 (ไม่ใช่สัตว์) เป็นของแข็ง ตามประการ
 คั้งกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐวียธาตุแล.

๓๑๓. นขา (เล็บ) เกิดอยู่ที่ปลาย-
 นิ้วทั้งหลาย. ในเล็บและนิ้วนั้น นิ้วทั้งหลาย
 ย่อมไม่รู้ว่า เล็บเกิดอยู่ที่ปลายของเรา.
 แม้เล็บก็ไม่รู้ว่า เราเกิดอยู่ที่ปลายนิ้ว

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นบี มรฺกฏจิกกา ชานนฺติ มยฺ ทณฺทเกสฺ ทั้งหลาย. เหมือนอย่างเมื่อพวกเด็ก ๆ
 จปิตาติ, เอวเมว น อญฺกุลโย ชานนฺติ ใช้ไม้หลายอันเสียบเมล็ดมะขาง เล่นกันอยู่
 อมฺหากิ อญฺเกสฺ นชา ชาทาติ. นบี ไม้ทั้งหลายย่อมไม่รู้ว่า เมล็ดมะขาง
 นชา ชานนฺติ มยฺ อญฺกุลนํ อญฺเกสฺ (ถูกเสียบ)ติดอยู่ที่พวกเรา, แม้เมล็ด-
 ชาทาติ. อญฺมมณฺณํ อาโปกฺขปจฺจเวกฺขณ- มะขางก็ไม่รู้ว่า พวกเราถูกเสียบติดอยู่ที่
 รหิตา เอเต ธมฺมา. อิติ นชา นาม ไม้ทั้งหลาย ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 อิมสฺมี สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก โภจฺจาโส ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 อเจตโน อพฺยาโกโต สญฺโณ นิสฺสโต และกัน. ชื่อว่าเสียบซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 ณฑฺโร ปจฺวีธาตุติ. ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนาไม่ได้ เป็น
 อพฺยาโกเต เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสตะ
 (ไม่ใช่สัตว์) เป็นของแข็ง ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปจฺวีธาตุแล.

๓๑๔. ทนต์ ทนฺทจิกเกสฺ ชาทา.
 ตตุถ ยถา วพฺพกัถิ ปาสาณอุทฺทขลเกสฺ
 เกนจิเทว ลีเลสชาเตน พนฺธิตุวา
 จปิตมฺเกสฺ น อุทฺทขลา ชานนฺติ อเมฺหสฺ
 ณฑฺรา จิตาติ. นบี ณฑฺรา ชานนฺติ มยฺ
 อุทฺทขเลสฺ จปิตาติ, เอวเมว น
 ทนฺทจิกนํ ชานนฺติ อเมฺหสฺ ทนต์

๓๑๔. ทนต์ (ฟัน) เกิดอยู่ที่กระดูก-
 คาง. ในฟันและกระดูกคางนั้น กระดูกคาง
 ย่อมไม่รู้ว่า ฟันทั้งหลายเกิดอยู่ที่เรา.
 แม้ฟันก็ไม่รู้ว่า พวกเราเกิดอยู่ที่กระดูก-
 คาง. เหมือนอย่างในเส้าที่ช่างไม้ใช้
 ยางเหนียวบางอย่างมัดไว้ แล้วตั้งไว้ใน
 หลุมหิน หลุมย่อมไม่รู้ว่า เส้าทั้งหลาย

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชาตาคี. นปี ทนฺตา ชานนฺติ มยํ
 หนุกฺกุจฺสีสุ ชาตาคี. อณฺณมณฺณํ อาโปก-
 ปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา. อิติ
 ทนฺตา นาม อิมสฺมี สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก
 โภจฺจาโส อเจตโน อพฺยาโกโต สฺยโณ
 นิสฺสคฺโต ฅทฺโธ ปจฺวีธาตฺติ.

ตั้งอยู่ในเรา. แม้เสาก็ไม่รู้ว่ พวกเรา
 ตั้งอยู่ในหลุม ตั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 และกัน. ชื่อว่าพัน ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อพฺยาโกตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสคตะ
 เป็นของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้
 ชื่อว่าเป็นปฐวีธาตฺแล.

๓๑๕. ตโจ สกฺลสรีริ ปริโย-
 นทุธิทฺวา จิตฺ. ตตฺถ ยถา อลฺลโคจฺมม-
 ปริโยนทุธาย มหาวิณฺาย น มหาวิณฺา
 ชานาติ อหํ อลฺลโคจฺมฺเมน ปริโยนทุธาติ.
 นปี อลฺลโคจฺมมํ ชานาติ มยา มหาวิณฺา
 ปริโยนทุธาติ, เอวเมว น สรีริ
 ชานาติ อหํ ตเจน ปริโยนทุธนฺติ.
 นปี ตโจ ชานาติ มยา สรีริ ปริโยนทุธนฺติ.
 อณฺณมณฺณํ อาโปกปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต
 ธมฺมา. อิติ ตโจ นาม อิมสฺมี สรีเร
 ปาฏฺิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน

๓๑๕. ตโจ (หน้ง) ตั้งห่อหุ้มสรีระ
 ทั้งสิ้นอยู่. ในหน้งและสรีระนั้น สรีระยอม
 มิรู้ว่ เราถูกหน้งห่อหุ้มอยู่. แม้หน้งก็
 มิรู้ว่ สรีระถูกเราห่อหุ้มอยู่. เหมือน
 อย่างพิณใหญ่ ที่เขาใช้หน้งโคสคห่อหุ้มไว้
 พิณใหญ่อยอมมิรู้ว่ เราถูกหน้งโคสคห่อหุ้ม
 อยู่ แม้หน้งโคสคก็มิรู้ว่ พิณใหญ่ถูกเรา
 ห่อหุ้มอยู่ ตั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 และกัน. ชื่อว่าหน้ง ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อพฺยากโต สฺยโณ นิสฺสตุโต ฅทฺโธ อพฺยากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺตตะ
ปจฺวีธาตุติ. เป็นของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้
ชื่อว่าปญฺฐวีธาตุแล.

๓๑๖. มัส อฏฺฐิสฺสงฺฆาภู อณุลิมฺปิทฺวา ๓๑๖: มัส (เนื้อ) ตั้งฉาบไปตาม
จิตฺ. ตตฺถ ยถา มหามตฺตีกาลิตฺตาย โครงกระดูก. ในเนื้อและโครงกระดูกนั้น
ภิตฺตียา น ภิตฺติ ชานาติ อหํ มหามตฺตีกาย โครงกระดูกย่อมไม่รู้ว่ เราถูกเนื้ออันมี
ลิตฺตาทิ. นปิ มหามตฺตีกา ชานาติ มยา ประเกศ ๕๐๐ ขึ้น ฉาบไว้. แม้เนื้อก็ไม่รู้
ภิตฺติ ลิตฺตาทิ, เอวเมว น อฏฺฐิสฺสงฺฆาภู ว่ โครงกระดูก ถูกเราฉาบไว้. เหมือน
ชานาติ อหํ นวเปสฺสิตฺตปฺปะเทเทน มฺเสน อย่างในฝาที่ถูกดินเหนียวก้อนใหญ่ ฉาบไว้
ลิตฺโตติ. นปิ มัส ชานาติ มยา ฝาย่อมไม่รู้ว่ เราถูกดินเหนียวก้อนใหญ่
อฏฺฐิสฺสงฺฆาภู ลิตฺโตติ. อณฺณมณฺณ ฉาบไว้. แม้ดินเหนียวก้อนใหญ่ก็ไม่รู้ว่
อาโภกปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ฐมฺมา. ฝาถูกเราฉาบไว้ ตั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรม
อิตฺติ มัส นาม อิมสฺมิมิ สรีเร ปาฏฺฐิเยกฺโก เหล่านีปราศจากการค้ำนึ่งและการพิจารณา
โกฏฺฐาโส อเจตโน อพฺยากโต สฺยโณ ซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าเนื้อซึ่งเป็นโกฏฐาส
นิสฺสตุโต ฅทฺโธ ปจฺวีธาตุติ. หนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
อพฺยากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺตตะ
เป็นของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้
ชื่อว่าปญฺฐวีธาตุแล.

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๑๗. นุหารุ สรีรพฺนฺตเร อฏฺฐินิ
 อาพฺนฺธมานา จิตฺตา. ตตฺถ ยถา วลฺลํหิ
 วินฺทฺเชสุ กุฑฺททารุสุ น กุฑฺททารุ
 ชานนฺติ มยํ วลฺลํหิ วินฺทฺชานํติ. นปิ
 วลฺลํโย ชานนฺติ อเมฺหํทํ กุฑฺททารุ
 วินฺทฺชานํติ, เอวเมว น อฏฺฐินิ ชานนฺติ
 มยํ นุหารุทํ อาพฺนฺธานํติ. นปิ นุหารุ
 ชานนฺติ อเมฺหํทํ อฏฺฐินิ อาพฺนฺธานํติ.
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรทิตา เอเต
 ธมฺมา. อิติ นุหารุ นาม อิมฺสํมี สรีเร
 ปาฏฺเญกโก โภฏฺจาสเ อเจตโน
 อพฺยากโต สุณฺโณ นิสฺสตุโต ฤทฺโธ
 ปจฺจวโรตฺตติ.

๓๑๗. นุหารุ (เอ็น) ตั้งผูกกระดูก
 ทั้งหลายภายในสรีระไว้. ในเอ็นและ
 กระดูกเหล่านั้น กระดูกทั้งหลายย่อมไม่รู้ว่
 พวกเราถูกเอ็นผูกไว้. แม้เอ็นก็ไม่รู้ว่
 กระดูกทั้งหลาย ถูกพวกเราผูกไว้.
 เหมือนอย่างในไม้ไครงผ่าที่เขาใช้เถาวัลย์
 ผูกไว้ ไม้ไครงฝาย่อมไม่รู้ว่ พวกเราถูก
 เถาวัลย์ผูกไว้. แม้เถาวัลย์ก็ไม่รู้ว่
 ไม้ไครงฝายถูกพวกเราผูกไว้ ดังนี้ ฉะนั้น.
 ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการค้ำนึ่ง และการ
 พิจารณา ซึ่งกันและกัน. ชื่อว่เอ็นซึ่งเป็น
 โภฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนา
 มิได้ เป็นอภัยากตะ เป็นของว่างเปล่า
 เป็นนิสฺสตะ เป็นของแข็ง ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่เป็นปจฺจวโรตฺตแล.

๓๑๘. อฏฺฐิสฺ ปณฺทิกฏฺฐิ โภปฺผกฏฺฐิ
 อุกฺขิปิตฺวา จิตฺ. โภปฺผกฏฺฐิ ชงฺฆฏฺฐิ
 อุกฺขิปิตฺวา จิตฺ. ชงฺฆฏฺฐิ อูรฺฏฺฐิ
 อุกฺขิปิตฺวา จิตฺ. อูรฺฏฺฐิ กฏฺฐิ อุกฺขิปิตฺวา

๓๑๘. ในบรรดา กระดูกทั้งหลาย
 กระดูกสันเท้า ตั้งยันกระดูกข้อเท้าอยู่.
 กระดูกข้อเท้าตั้งยันกระดูกแข้งอยู่. กระดูก
 แข้งตั้งยันกระดูกขาอยู่. กระดูกขาตั้งยัน

นายแพทย์ชนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ.๕-๕๔

จิตฺ. กวิญฺจสิ ปิฏฺฐิกถณฺณกํ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ. กระจกฺกสะเอวอยู่. กระจกฺกสะเอวตั้ง
 ปิฏฺฐิกถณฺณโก กิ่วญฺจสิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ. ยันกระจกฺกสันหลังอยู่. กระจกฺกสันหลังตั้งยัน
 กิ่วญฺจสิ สีสฺสญฺจสิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ. สีสฺสญฺจสิ กระจกฺกคอกอยู่. กระจกฺกคอกตั้งยันกระจก
 กิ่วญฺจสิเก ปติฏฺฐจิตฺ. กิ่วญฺจสิ ปิฏฺฐิกถณฺณเก กระจกฺกคอกตั้งอยู่บนกระจกคอก.
 ปติฏฺฐจิตฺ. ปิฏฺฐิกถณฺณโก กวิญฺจสิมฺหิ กระจกฺกคอกตั้งอยู่บนกระจกสันหลัง. กระจก
 ปติฏฺฐจิตฺ. กวิญฺจสิ อฺรฺรญฺจสิเก ปติฏฺฐจิตฺ. สันหลังตั้งอยู่บนกระจกสะเอว. กระจก
 อฺรฺรญฺจสิ ชงฺฆญฺจสิเก ปติฏฺฐจิตฺ. ชงฺฆญฺจสิ สะเอวตั้งอยู่บนกระจกขา. กระจกขาตั้งอยู่
 โคปฺพกญฺจสิเก ปติฏฺฐจิตฺ. โคปฺพกญฺจสิ บนกระจกแข้ง. กระจกแข้งตั้งอยู่บนกระจก
 ปณฺหิกญฺจสิเก ปติฏฺฐจิตฺ. ข้อเท้า. กระจกข้อเท้าตั้งอยู่บนกระจก
 สันเท้า.

ตตฺถ ยถา อิกฺกุจฺจทวารุโคมยาที- ไนบรรดากระจกเหล่านั้น กระจก
 สฺลยฺเยสฺสุ น เหญฺจสิมา เหญฺจสิมา ชานนฺติ สันเท้ายอมไม่รู้ว่ เราตั้งยันกระจก
 มยฺม อฺปริเม อฺปริเม อุกฺขิปีตฺวา จิตฺาติ. ข้อเท้าอยู่. กระจกข้อเท้าก็ไม่ว่ เรา
 นปิ อฺปริเม อฺปริเม ชานนฺติ มยฺม ตั้งยันกระจกแข้งอยู่. กระจกแข้งก็ไม่ว่
 เหญฺจสิเมสฺสุ เหญฺจสิเมสฺสุ ปติฏฺฐจิตฺาติ, เราตั้งยันกระจกขาอยู่. กระจกขาไม่ว่
 เอวเมว น ปณฺหิกญฺจสิ ชานาติ อหํ ว่ เราตั้งยันกระจกสะเอวอยู่. กระจก
 โคปฺพกญฺจสิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนฺติ. น สะเอวก็ไม่ว่ เราตั้งยันกระจกสันหลัง
 โคปฺพกญฺจสิ ชานาติ อหํ ชงฺฆญฺจสิ อยู่. กระจกสันหลังก็ไม่ว่ เราตั้งยัน
 อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนฺติ. น ชงฺฆญฺจสิ ชานาติ กระจกคอกอยู่. กระจกคอกก็ไม่ว่ เรา
 อหํ อฺรฺรญฺจสิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนฺติ. น อฺรฺรญฺจสิ ตั้งยันกระจกคอกอยู่. กระจกคอกยอม

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชานาติ อหํ กัมมิญฺจ อุกฺขิปิตฺวา จิตฺนฺติ. ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่บนกระดูกคอ. กระดูก
 น กัมมิญฺจ ชานาติ อหํ ปิฏฺฐิกณฺฑุกํ คอก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่บนกระดูกสันหลัง.
 อุกฺขิปิตฺวา จิตฺนฺติ. น ปิฏฺฐิกณฺฑุกโก กระดูกสันหลังก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่บน
 ชานาติ อหํ คีวฺภูจฺจ อุกฺขิปิตฺวา จิตฺนฺติ. กระดูกสะเอว. กระดูกสะเอวก็ไม่รู้ว่า
 น คีวฺภูจฺจ ชานาติ อหํ สีสฺสภฺจฺจ อุกฺขิปิตฺวา เราตั้งอยู่บนกระดูกขา. กระดูกขาก็ไม่รู้
 จิตฺนฺติ. น สีสฺสภฺจฺจ ชานาติ อหํ คีวฺภูจฺจิมฺหิ ว่า เราตั้งอยู่บนกระดูกแข้ง. กระดูก
 ปตฺติภฺจฺจิตฺนฺติ. น คีวฺภูจฺจ ชานาติ อหํ แข็งก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่บนกระดูก
 ปิฏฺฐิกณฺฑุกโก ปตฺติภฺจฺจิตฺนฺติ น ปิฏฺฐิกณฺฑุกโก ข้อเท้า. กระดูกข้อเท้าก็ไม่รู้ว่า เราตั้ง
 ชานาติ อหํ กัมมิญฺจิมฺหิ ปตฺติภฺจฺจิตฺติ. น อยู่บนกระดูกสันเท้า. เหมือนอย่างใน
 กัมมิญฺจ ชานาติ อหํ อูรฺรภฺจฺจิมฺหิ ปตฺติภฺจฺจิตฺนฺติ. กองวัตถุ มีกองอิฐ กองไม้ กองโคลมัย
 น อูรฺรภฺจฺจ ชานาติ อหํ ชงฺฆภฺจฺจิมฺหิ เป็นต้น วัตถุชิ้นล่าง ๆ ย่อมไม่รู้ว่า
 ปตฺติภฺจฺจิตฺนฺติ. น ชงฺฆภฺจฺจ ชานาติ อหํ พวกเราตั้งยันวัตถุชิ้นบน ๆ อยู่. ถึงวัตถุ
 โคปฺผภฺจฺจิมฺหิ ปตฺติภฺจฺจิตฺนฺติ. น โคปฺผภฺจฺจ ชิ้นบน ๆ ก็ไม่รู้ว่า พวกเราตั้งอยู่บนวัตถุ
 ชานาติ อหํ ปณฺทิกภฺจฺจิมฺหิ ปตฺติภฺจฺจิตฺนฺติ. ชิ้นล่าง ๆ ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 ฐมฺมา. อิติ อภฺจฺจ นาม อิมฺสฺสมี สรีเร และกัน. ชื่อว่ากระดูกซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 ปาฏฺฐิเยกฺโก โภฏฺฐาโส อเจตโน ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อพฺยาคโต สฺสฺสโย นิสฺสฺสโต ฌตฺโต อพฺยาคตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสฺสตะ
 ปจฺจวีธาตุติ. เป็นของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้
 ชื่อว่าเป็นปฐวีธาตุแล.

วิสุทธิมรรค ป. ๓. ๕-๕

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๑๘. อุกฺขิมิณฺขิ เตสํ เตสํ อุกฺขิณิ
 อพฺภนฺตเร จิตฺ. ตตฺถ ยถา เวพฺพพพาทีนํ
 อนฺโต ปกฺขิตฺตฉินฺนเวตฺตคฺคาทีสุ^๑ น
 เวพฺพพพาทีนํ ชานนฺติ อเมหฺสุ เวตฺตคฺคาทีนํ
 ปกฺขิตฺตฉินฺนํ. นปิ เวตฺตคฺคาทีนํ ชานนฺติ
 มยํ เวพฺพพพาทีสุ จิตฺฉินฺนํ, เหวเมว น
 อุกฺขิณิ ชานนฺติ อมฺหากํ อนฺโต มิณฺขิ
 จิตฺฉินฺนํ. นปิ มิณฺขิ ชานนํ อหํ อุกฺขิณิ
 อนฺโต จิตฺฉินฺนํ. อณฺณมณฺณํ อาโภก-
 ปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา. อิติ
 อุกฺขิมิณฺขิ นาม อิมฺสมิ สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก
 โภจฺจาโส อเจตโน อพฺยาโกโต สุณฺโณ
 นิสฺสํสฺสโต ฌทฺโธ ปจฺวีธาตฺตติ.

๓๑๘. อุกฺขิมิณฺขิ (เยื่อในกระดูก)
 ตั้งอยู่ภายในกระดูกเหล่านั้น ๆ. ในเยื่อใน-
 กระดูกและกระดูกทั้งหลายนั้น กระดูก
 ทั้งหลายย่อมไม่รู้ว่า มีเยื่อตั้งอยู่ข้างใน
 พวกเรา. แม้เยื่อก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่
 ข้างในกระดูก. เหมือนอย่างในหน่อหวาย
 เป็นต้น ที่เขานั่งแล้วสอดเข้าไปข้างใน
 ปล้องไม้ไผ่ เป็นต้น ปล้องไม้ไผ่เป็นต้นย่อม
 ไม่รู้ว่า มีหน่อหวายเป็นต้นสอดอยู่ใน
 พวกเรา. แม้หน่อหวายเป็นต้นก็ไม่รู้ว่า
 พวกเราตั้งอยู่ในปล้องไม้ไผ่ เป็นต้น. ดังนี้
 ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่า
 เยื่อในกระดูก ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหาก
 ในสรีระนี้ หาเจตนาไม่ได้ เป็นอภัยาทะ
 เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสํสฺส เป็น
 ของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า
 เป็นปจฺวีธาตฺตแล.

^๑ ฉ. ปกฺขิตฺตฉินฺนเวตฺตคฺคาทีสุ.

๓๒๐. วุกั กลวาฏโกโต นิกฺขนฺเตน
 เอกมุเลน โถกั กนฺตฺวา หุวิธา ภินฺเนน
 อฺนุหฺนารุณา วินิพฺนฺธํ หุตฺวา หทยมฺสํ
 ปริกฺขิปิตฺวา จิตฺ. ตตฺถ ยถา วณฺณูปนิพฺนฺธ
 อมฺพผลทฺวเย น วณฺณํ ชานาติ มยา
 อมฺพผลทฺวํ อฺปนินฺนฺตฺติ. นปี อมฺพผลทฺวํ
 ชานาติ อหํ วณฺเณน อฺปนินฺนฺตฺติ,
 เอวเมว น อฺนุหฺนารุ ชานาติ มยา วุกั
 อฺปนินฺนฺตฺติ. นปี วุกั ชานาติ อหํ
 อฺนุหฺนารุณา อฺปนินฺนฺตฺติ. อณฺณมณฺณํ
 อาโภกปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา.
 อิติ วุกั นาม อิมสฺมึ สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก
 โภจฺจาโส อเจตโน อพฺยาโกโต สฺสฺสฺส
 นิสฺส

๓๒๐. วุกั (ไต) เป็นอวัยวะที่ผูก
 ติดอยู่กับเอ็นใหญ่ อันมีโคนเป็นเส้นเดียวกัน
 ออกจากหลุมคอไปได้หน่อยหนึ่ง แล้วแยก
 เป็น ๒ เส้น ตั้งล้อมเนื้อหัวใจอยู่. ในไต
 และเอ็นใหญ่นั้น เอ็นใหญ่อย่อมไม่รู้ว่า ไต
 ผูกติดอยู่กับเรา. แม้ไตก็ไม่รู้ว่า เราผูก
 ติดอยู่กับเอ็นใหญ่. เหมือนอย่างในมะม่วง
 ๒ ผลที่ผูกติดอยู่กับชั้ว ชั้วย่อมไม่รู้ว่า
 มะม่วง ๒ ผลติดอยู่กับเรา. แม้มะม่วง
 ๒ ผลก็ไม่รู้ว่า เราผูกติดอยู่กับชั้ว ดังนี้
 ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าไต
 ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
 เจตนามิได้ เป็นอภัยากตะ เป็นของว่าง-
 เปล่า เป็นนิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐวิธาตฺแล.

๓๒๑. หทย สรีรพฺนฺตเร อฺรฺกฺจ-
 ปณฺชรมชฺฉํ นิสฺสํสาย จิตฺ. ตตฺถ ยถา
 ชินฺนสนฺทมานิกปณฺชรมพฺนฺตฺรํ นิสฺสํสาย จปิตาย

๓๒๑. หทย (หัวใจ) ตั้งอาศัยอยู่
 ตรงกลางซึ่งกระดูกอก ภายในสรีระ. ใน
 หัวใจและข้างในซึ่งกระดูกอกนั้น ข้างใน

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ.๕-๕

มัสเปสียา น ชินฺนสนฺทมานิกปถฺชรพฺภนฺตรํ
 ชานาติ มํ นิสฺสาย มัสเปสึ จปิตาติ.
 นปิ มัสเปสึ ชานาติ อหํ ชินฺนสนฺทมานิก-
 ปถฺชรพฺภนฺตรํ นิสฺสาย จปิตาติ, เอวเมว
 น อรุญฺหิปถฺชรพฺภนฺตรํ ชานาติ มํ นิสฺสาย
 ททยํ จิตฺนุติ. นปิ ททยํ ชานาติ อหํ
 อรุญฺหิปถฺชรพฺภนฺตรํ นิสฺสาย จิตฺนุติ.
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต
 ธมฺมา. อิติ ททยํ นาม อิมฺสฺมี สรีเร
 ปาฏฺเญกฺโก โภกฺจาโส อเจตโน
 อพฺยาโกโต สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปจฺจวโรชาตฺตฺติ.

ซึ่งกระดูกอกย่อมไม่รู้ว่า หัวใจตั้งอาศัย
 เราอยู่. แม้หัวใจก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอาศัย
 ข้างในซึ่งกระดูกอกอยู่. เหมือนอย่างใน
 ชั้นเนื้อ ที่เขาวางอิงอยู่ในซึ่งกรงคานทาม
 เก่า ๆ ข้างในซึ่งกรงคานทามเก่า ๆ ย่อม
 ไม่รู้ว่า มีชั้นเนื้อวางอิงเราอยู่. แม้
 ชั้นเนื้อก็ไม่รู้ว่า เราวางอิงอยู่ข้างใน
 ซึ่งกรงคานทามเก่า ๆ อยู่ ดังนี้ ฉะนั้น.
 ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการ
 พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าหัวใจ ซึ่งเป็น
 โภกฺจาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ ทาเจตนา
 มิได้ เป็นอภัยาคะ เป็นของว่างเปล่า
 เป็นนิสฺสฺสฺสฺส เป็นของแข็ง ตามประการ
 ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐฺวโรชาตฺตฺแล.

๓๒๒. ยกนํ อนฺโตสรีเร ทฺวินนํ
 ถนํ อพฺภนฺตเร ทกฺขินฺนปสฺสํ นิสฺสาย
 จิตฺ. ตตฺถ ยถา อุกฺขลิกปาลปสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ยมกมฺสฺปิณฺเต น อุกฺขลิกปาลปสฺสํ ชานาติ
 มยิ ยมกมฺสฺปิณฺโท ลกฺโคติ. นปิ
 ยมกมฺสฺปิณฺโท ชานาติ อหํ อุกฺขลิกปาลปสฺสํ

๓๒๒. ยกนํ (ทับ) ตั้งอยู่ภายในสรีระ
 ขิดสีข้างข้างขวา ในระหว่างนมทั้ง ๒. ใน
 ทับ และสีข้างข้างขวาในระหว่างนมทั้ง ๒
 นั้น สีข้างข้างขวาในระหว่างนมทั้ง ๒ ย่อม
 ไม่รู้ว่า ทับตั้งขิดเราอยู่. แม้ทับก็ไม่รู้ว่า
 เราตั้งขิดสีข้างข้างขวา ในระหว่างนมทั้ง

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ลกุโคติ, เอวเมว น ฌานัน อพฺภนฺตเร ๒. เหมือนอย่างในก้อนเนื้อคู่ ที่ติดอยู่
 ทกฺขินฺสปสฺส ชานาติ มํ นิสฺสาย ยกนํ ช้างหม้อกระเบื้อง ช้างหม้อกระเบื้องย่อม
 จิตฺนฺติ. นปี ยกนํ ชานาติ อหํ ฌานัน ไม่รู้ว่า ก้อนเนื้อคู่ติดอยู่ที่เรา. แม้
 อพฺภนฺตเร ทกฺขินฺสปสฺส นิสฺสาย จิตฺนฺติ. ก้อนเนื้อคู่ก็ไม่รู้ว่า เราติดอยู่ที่ช้างหม้อ-
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต กระเบื้อง ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 ฐมา. อิติ ยกนํ นาม อิมสฺมี สรีเร ปราศจากการค้ำึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 ปาฏฺิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน และกัน. ชื่อว่าตับ ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 อพฺยาโกโต สฺสฺสฺสฺสฺส นิสฺสฺสฺสฺส ฤๅโธ ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 ปจฺจวិธาตุติ. อพฺยาโกตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสฺสฺส
 เป็นของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้
 ชื่อว่าเป็นปฐฺววิธาตุแล.

๓๒๓. <u>กิโลมเกส</u> ปฏิจฺจนฺนกิโลมกํ	๓๒๓. <u>ในบรรดา</u> พังผืดทั้งหลาย
ททยณฺจ วกฺกณฺจ ปรีวาเรตุวา จิตฺ.	พังผืดปกปิด ตั้งล้อมหัวใจ และไตอยู่.
อบฺปฏิจฺจนฺนกิโลมกํ สกฺลสรีเร จมฺมสฺส	พังผืดเปิดเผย ตั้งอยู่ที่ใดหนึ่ง หุ้มเนื้อ
เหฏฺจโต มิสฺ ปรีโยนฺทฺธิตุวา จิตฺ.	ในสรีระทั้งสิ้นไว้. ในพังผืด ไต หัวใจ
ตตฺถ ยถา ปีโลติกปฺลิวะจิตฺเต มิสฺ น	และเนื้อในสรีระทั้งสิ้นนั้น ไต หัวใจ และ
มิสฺ ชานาติ อหํ ปีโลติกาย ปฺลิวะจิตฺนฺติ.	เนื้อในสรีระทั้งสิ้น ย่อมไม่รู้ว่า เราถูก
นปี ปีโลติกา ชานาติ มยา มิสฺ	พังผืดปกปิดอยู่. พังผืดก็ไม่รู้ว่า เราปกปิด
ปฺลิวะจิตฺนฺติ, เอวเมว น วกฺกทฺทฺยานิ	ไต หัวใจ และเนื้อในสรีระทั้งสิ้นอยู่.
สกฺลสรีเร จ มิสฺ ชานาติ อหํ กิโลมเกน	เหมือนอย่างในเนื้อ ที่เขาใช้ผ้าเก่าหุ้มไว้

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฏิจฺจนฺนตฺติ. นปี กิโสมกํ ชานาติ มยา น้อย่อมไม่รู้ว่า เราถูกผ้าเก่าหุ้มอยู่.
 วุกกทหนยานิ สกกลสรีเร จ มํสี ปฏิจฺจนฺนตฺติ. แม้ผ้าเก่าก็ไม่รู้ว่า เราหุ้มเนื้ออยู่ ดังนี้
 อฏฺฏมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 ธมฺมา. อิติ กิโสมกํ นาม อิมสฺมึ และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าพังผืด
 สรีเร ปาฏฺเญกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
 อพฺยากโต สฺสณฺโณ นิสฺสตุโต ฤทฺโธ เจตนามิได้ เป็นอภัยาคตะ เป็นของว่าง-
 ปจฺวีธาตฺติ. เปล่า เป็นนิสฺสตะ เป็นของแข็ง ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐวีธาตุแล.

๓๒๔. บิหก ททยสฺส วามปสฺเส
 อฺุทรปฏฺลสฺส มตฺถกปสฺสํ นิสฺสาย จิตฺ.
 ตตฺถ ยถา โภจฺจมตฺถกปสฺสํ นิสฺสาย
 จิตาย โคมยปิณฺฑิยา น โภจฺจมตฺถกปสฺสํ
 ชานาติ โคมยปิณฺฑิ มํ นิสฺสาย จิตาติ.
 นปี โคมยปิณฺฑิ ชานาติ อหํ โภจฺจมตฺถกปสฺสํ
 นิสฺสาย จิตาติ, เอวเมว น อฺุทรปฏฺลสฺส
 มตฺถกปสฺสํ ชานาติ บิหกํ มํ นิสฺสาย
 จิตนฺตฺติ. นปี บิหกํ ชานาติ อหํ อฺุทรปฏฺลสฺส
 มตฺถกปสฺสํ นิสฺสาย จิตนฺตฺติ. อฏฺฏมณฺณํ
 อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา.

๓๒๔. บิหก (ม้าม) ตั้งอยู่ทางข้าง-
 ซ้ายหัวใจ ชิดข้างบนพื้นที่อง. ในม้ามและ
 ซ้างบนพื้นที่องนั้น ซ้างบนพื้นที่องย่อมไม่รู้ว่า
 ม้ามตั้งชิดเราอยู่. แม้ม้ามก็ไม่รู้ว่า
 เราตั้งชิดข้างบนพื้นที่อง. เหมือนอย่าง
 ในก้อนโคมัย ที่ตั้งชิดข้างบนแห่งยุงข้าว
 ซ้างบนแห่งยุงข้าวย่อมไม่รู้ว่า มีก้อนโคมัย
 ตั้งชิดเราอยู่. แม้ก้อนโคมัยก็ย่อมไม่รู้ว่า
 เราตั้งชิดข้างบนแห่งยุงข้าวอยู่ ดังนี้
 ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าม้าม

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิตติ ปิหกัม นาม อิมสฺมี สรีเร ปาฏิเยกุกโก
โกฏฐาโส อเจตโน อพฺยากโต สฺยโณ
นีสฺสโต ฤทฺโธ ปจฺวีธาตฺติ.

ซึ่งเป็นโกฏฐาสนิ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
เจตนามิได้ เป็นอภัยาคะ เป็นของว่าง-
เปล่า เป็นนิสฺสตะ เป็นของแข็ง ตาม
ประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐวีธาตฺแล.

๓๒๕. ปฺปผาสฺ สรีรพฺนฺตเร ทฺวินนํ
ณนํ อนุตฺเร ทฺยณฺจ ยกนฺณจ อฺปริ
ฉาเหตุววา โอลมฺพนฺตํ จิตฺ. ตตฺถ ยถา
ชฺเฒณโกฏฐพฺนฺตเร ลมฺพมานเ สกฺกณฺกุลาวเก
น ชฺเฒณโกฏฐพฺนฺตฺรํ ชานาติ มยิ
สกฺกณฺกุลาวโก ลมฺพมานโน จิตฺติ. นปิ
สกฺกณฺกุลาวโก ชานาติ อหํ ชฺเฒณโกฏฐพฺนฺตเร
ลมฺพมานโน จิตฺติ, เอวเมว น (๑)
สรีรพฺนฺตฺรํ ชานาติ มยิ ปฺปผาสฺ
ลมฺพมานํ จิตฺนฺติ. นปิ ปฺปผาสฺ ชานาติ
อหํ เอวรูปเ สรีรพฺนฺตเร ลมฺพมานํ
จิตฺนฺติ. อณฺณมณฺณํ อาโกคปฺจจเวกฺขณ-
รหิตา เอเต ธมฺมา. อิตติ ปฺปผาสฺ นาม
อิมสฺมี สรีเร ปาฏิเยกุกโก โกฏฐาโส

๓๒๕. ปฺปผาสฺ (ปอด) ห้อยคลุมอยู่
เบื้องบนหัวใจ และทับ ในระหว่างนมทั้ง ๒
ภายในสรีระ. ในปอดและค้ำในสรีระนั้น
ภายในสรีระนั้นย่อมไม่รู้ว่ ปอดห้อยอยู่ใน
เรา. แม้ออกก็ไม่ว่ เราห้อยอยู่ใน
ภายในสรีระ เห็นปานนี้. เหมือนอย่างใน
ร่างกายที่ห้อยอยู่ในยั้งข้าวเก่า ๆ ภายใน
ยั้งข้าวเก่า ๆ ย่อมไม่รู้ว่ ร่างนทห้อยอยู่
ในเรา. แม้ร่างกายก็ไม่ว่ เราห้อยอยู่
ภายในยั้งข้าวเก่า ๆ คั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรม
เหล่านี้ ปราศจากการค้ำนึ่ง และการ
พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่ปอด ซึ่งเป็น
โกฏฐาสนิ่งต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนา
มิได้ เป็นอภัยาคะ เป็นของว่างเปล่า

๑ ฉ. () เอตฺถณฺตเร ตนฺติ-สทฺโท ทิสฺสติ.

อเจตโน อพฺยากโต สฺยโณ นิสฺสตุโต เป็นนิสฺสตะ เป็นของแข็ง ตามประการ
 ๓๒๖. อนฺตํ คลวาทฏกกรีสมคค- ๓๒๖. อนฺตํ (ไส้ใหญ่) ตั้งอยู่ภายใน
 ปรียนฺเต สรฺรพฺภนฺตเร จิตฺ. ตตฺถ ยถา สรฺรเ อํนํมีหลุมคอ และทวารหนักเป็นที่สุด.
 โลหิตโทณิกาย โอบุชิตฺวา สปิตะ ในไส้ใหญ่และภายในสรฺรเ นั้น ภายในสรฺรเ
 ฉินฺนสฺสธมฺมิกเพวเร^๑ น โลหิตโทณิ ย่อมไม่รู้ว่า ไส้ใหญ่ตั้งอยู่ในเรา. แม้
 ชานาติ มยิ ธมฺมิกเพวเร^๒ จิตฺนฺติ. นปิ ไส้ใหญ่ก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ในภายใน
 ธมฺมิกเพวเร^๒ ชานาติ อหํ โลหิตโทณิกาย สรฺรเ. เหมือนอย่างในซากงูเรื้อน ที่เขาตัด
 จิตฺนฺติ. เอวเมว น สรฺรพฺภนฺตรํ หัววางขคอยู่ในร่างเลือด ร่างเลือดย่อม
 ชานาติ มยิ อนฺตํ จิตฺนฺติ. นปิ อนฺตํ ไม่รู้ว่า มีซากงูเรื้อนตั้งอยู่ข้างในเรา.
 ชานาติ อหํ สรฺรพฺภนฺตเร จิตฺนฺติ. แม้ซากงูเรื้อนก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ใน
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ร่างเลือด คั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 ธมฺมา. อิติ อนฺตํ นาม อิมสฺมี สรฺเร ปราศจากการคั้งนี้ และการพิจารณาซึ่งกัน
 ปาฏฺฐิเยกฺโก โภกฺจาโส อเจตโน และกัน. ชื่อว่าไส้ใหญ่ ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 อพฺยากโต สฺยโณ นิสฺสตุโต ๓๒๖. อพฺยากโต ต่างหากในสรฺรเ นี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 ปจฺจวาทฏกิตฺติ. ๓๒๖. อพฺยากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสตะ
 เป็นของแข็ง ตามประการคั้งกล่าวมานี้
 ชื่อว่าเป็นปจฺจวาทฏกิตฺติ.

^๑ ฉ. ฉินฺนสฺสธมฺมิกเพวเร.

^๒ ฉ. ธมฺมิกเพวเร.

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๒๗. อนุตคุณิ อนุตุนตเร เอกวิสติ
 อนุตโกเค พนุธิตฺวา จิตฺ. ตตฺถ ยถา
 ปาหปฺณณรชฺชมฺณฺทลกํ สิพฺเพตฺวา จิตฺเตสุ
 รชฺชเกสุ น ปาหปฺณณรชฺชมฺณฺทลกํ
 ชานาติ รชฺชกา มํ สิพฺเพตฺวา จิตาติ.
 นปี รชฺชกา ชานนฺติ มยํ ปาหปฺณณรชฺช-
 มฺณฺทลกํ สิพฺเพตฺวา จิตาติ, เอวเมว
 น อนฺติ ชานาติ อนุตคุณิ มํ อาพนุธิตฺวา
 จิตนฺติ. นปี อนุตคุณิ ชานาติ อหํ อนฺติ
 อาพนุธิตฺวา จิตนฺติ. อณฺณมณฺณ
 อาโกกปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา.
 อิติ อนุตคุณิ นาม อิมฺสุมิ สรีเร
 ปาฎิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน
 อพฺยากโต สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ปจฺจวิธาตฺตติ.

๓๒๘. อุทริยิ อุทเร จิตฺ อสฺตี-
 ปิตชายิตสายิตฺ. ตตฺถ ยถา สุวานโทณฺณิ
 จิตฺ สุวานวมณฺมุหิ น สุวานโทณิ ชานาติ

๓๒๗. อนุตคุณิ (ใส่น้อย) ตั้งอยู่ใน
 ระหว่างไส้ใหญ่ ผูกขนคไส้ใหญ่ ๒๑ ทบไว้.
 ในไส้ใหญ่และใส่น้อยนั้น ไส้ใหญ่อย่อมไม่รู้ว่า
 ไส้เล็กน้อยผูกเราอยู่. แม้ใส่น้อยก็ไม่รู้ว่า
 เราผูกไส้ใหญ่อยู่. เหมือนอย่างใน
 เส้นเชือก ที่ร้อยขดเชือกสำหรับเช็ดเท้าอยู่
 ขดเชือกสำหรับเช็ดเท้าย่อมไม่รู้ว่า เส้น-
 เชือกร้อยเราอยู่. แม้เส้นเชือกก็ไม่รู้ว่า
 เราร้อยขดเชือกสำหรับเช็ดเท้าอยู่ ดังนี้
 ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่า
 ไส้เล็กน้อย ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากใน
 สรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็นอภัยากตะ เป็น
 ของว่างเปล่า เป็นนิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็น
 ปจฺจวิธาตฺตแล.

๓๒๘. อุทริยิ (อาหารใหม่) ได้แก่
 ของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม ที่อยู่
 ในท้อง. ในอาหารใหม่และท้องนั้น ท้อง

มยิ สุวานวมถุ จิตฺติ. นปิ สุวานวมถุ
 ชานาติ อหิ สุวานโณณิ จิตฺติ,
 เอเวเมว น อหริ ชานาติ มยิ อหริยิ
 จิตฺนฺติ. นปิ อหริยิ ชานาติ อหิ อหเร
 จิตฺนฺติ. อณฺณมณฺณ อโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา
 เอเต ธมฺมา. อิติ อหริยิ นาม อิมสฺมี
 สรีเร ปาฏฺเฏโก โภฏฺจาโส อเจตโน
 อพฺยากโต สฺสณฺโณ นิสฺสตุโต กทฺโธ
 ปจฺวิธาตุติ.

ย่อมไม่รู้ว่า อาหารใหม่ตั้งอยู่ในเรา.
 เราตั้งอยู่ใน
 ท้อง. เหมือนอย่างในรากสุนัขที่ตั้งอยู่ใน
 ร่างข้าวสุนัข ร่างข้าวสุนัขย่อมไม่รู้ว่า
 รากสุนัขตั้งอยู่ในเรา. แม้รากสุนัขก็ไม่รู้
 ว่า เราตั้งอยู่ในร่างข้าวสุนัข. ดังนั้น
 ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่า
 อาหารใหม่ ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากใน
 สรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็นอภัยากตะ เป็น
 ของว่างเปล่า เป็นนิสัคตะ เป็นของแข็ง
 ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็น
 ปฐวิธาตุแล.

๓๒๘. กรีสํ ปกฺกาสะยสงฺขาเต
 อฏฺฐจฺกุลเวฬุปฺพพฺสทิสเส อนฺตปรีโยसानเ
 จิตฺ. ตตฺถ ยถา เวฬุปฺพเพ โอมทฺหิตฺวา
 ปกฺขิตฺตาย สณฺหปฺณฺตุมฺตฺติกา ย น เวฬุปฺพํ
 ชานาติ มยิ ปณฺตุมฺตฺติกา จิตฺตาติ. นปิ
 ปณฺตุมฺตฺติกา ชานาติ อหิ เวฬุปฺพเพ

๓๒๘. กรีสํ (อาหารเก่า) ตั้งอยู่ใน
 ตอนปลายลำไส้ใหญ่ ที่เรียกว่ากระเพาะ-
 อุกจาระ ซึ่งเหมือนกับปล้องไม้ไผ่ยาว ๘ นิ้ว.
 ในอาหารเก่า และกระเพาะอุจจาระนั้น
 กระเพาะอุจจาระย่อมไม่รู้ว่า มีอาหาร
 เก่าตั้งอยู่ในเรา. แม้อาหารเก่าก็ไม่รู้ว่า

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิตตาคี, เอวเมว น ปกกาสะโย ชานาติ มยิ กรีสสิ จิตนุติ. นปิ กรีสสิ ชานาติ อหิ ปกกาสะเย จิตนุติ. อณณมณณิ อาโภค-
 ปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา. อิติ กรีสสิ นาม อิมสฺมี สรีเร ปาฏิกเยกุกโก
 โภจฺจาโส อเจตโน อพฺยาโกโต สฺสฺสฺสฺสฺส
 นิสฺส

เราตั้งอยู่ในกะเพาะอุจจาระ. เหมือน
 อย่างในดินเหลืองเนื้อละเอียด ที่เขาอัคใส่
 เข้าไปในปล้องไม้ไผ่ ปล้องไม้ไผ่ยอมไม่รู้
 ว่า มีดินเหลืองตั้งอยู่ในเรา. แม้
 ดินเหลืองก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ในปล้อง-
 ไม้ไผ่ ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศ-
 จากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกันและ
 กัน. ชื่อว่าอาหารเก่า ซึ่งเป็นโภชนาหารหนึ่ง
 ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนาไม่ได้ เป็น
 อพฺยาโกตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสฺสฺส
 เป็นของแข็ง ตามประการดังกล่าวมานี้
 ชื่อว่าเป็นปฐฺวิธาตุแล.

๓๓๐. มตฺถลฺลํกํ ลีลสฺสกาหพฺพนฺตเร
 จิตฺ. ตตฺถ ยถา ปุราณลาพุกฺกาเห
 ปกฺขิตฺตตาย ปิฏฺจปิณฺฑิยา น ลาพุกฺกาหํ
 ชานาติ มยิ ปิฏฺจปิณฺฑิ จิตตาคี. นปิ
 ปิฏฺจปิณฺฑิ ชานาติ อหิ ลาพุกฺกาเห
 จิตตาคี, เอวเมว น ลีลสฺสกาหพฺพนฺตรํ
 ชานาติ มยิ มตฺถลฺลํกํ จิตนุติ. นปิ

๓๓๐. มตฺถลฺลํกํ (มันสมอง) ตั้งอยู่
 ภายในกะโหลกศีรษะ. ในมันสมองและ
 ภายในกะโหลกศีรษะนั้น ภายในกะโหลก-
 ศีรษะยอมไม่รู้ว่า มีมันสมองตั้งอยู่ใน
 เรา. แม้มันสมองก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่
 ภายในกะโหลกศีรษะ. เหมือนอย่างใน
 ก้อนแป้ง ที่เขาใส่ไว้ในกะโหลกน้ำเต้าเก่า

นายแพทย์ชนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มตฺถลฺลํ ชานาติ อหํ สีสกฺกฺหาทพฺพนฺตเร
 จิตฺนฺติ. อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา
 เอเต ธมฺมา. อิติ มตฺถลฺลํ นาม
 อิมสฺมี สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก โภจฺจาโส
 อเจตโน อพฺยาโกโต สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ฤทฺโธ ปจฺจวិธาตฺติ.

กะโหลกน้ำเต้าย่อมไม่รู้ว่า มีก้อนแข็งตั้ง
 อยู่ในเรา. แม้ก้อนแข็งก็ไม่รู้ว่า เราตั้ง
 อยู่ในกะโหลกน้ำเต้า ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรม
 เหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการ
 พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่ามันสมอง ซึ่ง
 เป็นโกฏฐาสนิ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
 เจตนามิได้ เป็นอภัยาคตะ เป็นของว่าง-
 เปล่า เป็นนิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส เป็นของแข็ง ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นปฐฺววิธาตฺแล.

๓๓๑. ปิตฺเตสฺส อพฺทฺธปิตฺตํ ชีวิตินฺทริย-
 ปฏิพฺทฺธํ สกฺลสรีริ พฺยาเปตฺวา จิตฺ. ปิตฺ
 ทฺธปิตฺตํ ปิตฺตโกสเก จิตฺ. ตตฺถ ยถา
 ปูริ พฺยาเปตฺวา จิตฺ เตเล น ปูริ
 ชานาติ เตลํ มํ พฺยาเปตฺวา จิตฺนฺติ.
 นปิ เตลํ ชานาติ อหํ ปูริ พฺยาเปตฺวา
 จิตฺนฺติ, เอวเมว น สรีริ ชานาติ
 อพฺทฺธปิตฺตํ มํ พฺยาเปตฺวา จิตฺนฺติ. นปิ
 อพฺทฺธปิตฺตํ ชานาติ อหํ สรีริ พฺยาเปตฺวา
 จิตฺนฺติ. ยถา วสุสฺสทเกน ปุณฺณเ

๓๓๑. ในบรรดา น้ำคั้นทั้งหลาย
 น้ำคั้นไม่ประจำฝัก เป็นของเนื่องอยู่กับ
 ชีวิตินฺทริย อยู่ซึมซาบทั่วสรีระ. น้ำคั้น
 ประจำฝักตั้งอยู่ในฝักน้ำคั้น. ในน้ำคั้นไม่
 ประจำฝักและสรีระเป็นต้นนั้น สรีระย่อม
 ไม่รู้ว่า น้ำคั้นไม่ประจำฝักซึมซาบเราอยู่.
 แม้น้ำคั้นไม่ประจำฝักก็ไม่รู้ว่า เราซึมซาบ
 สรีระอยู่. เหมือนอย่างในน้ำมันที่ซึมซาบ
 ขนมอยู่ ขนมย่อมไม่รู้ว่า น้ำมันซึมซาบ
 เราอยู่. แม้น้ำมันก็ไม่รู้ว่า เราซึมซาบ

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โกสาคทีโกสเก น โกสาคทีโกสโก ขนมอยู่ ดังนี้ ฉะนั้น. ผักน้ำที่ย่อมไม่รู้ว่า
 ชานาติ มยิ วสุโสทกั จิตนฺติ. นปิ มีน้ำที่ประจำผักตั้งอยู่ในเรา. แม้น้ำที่
 วสุโสทกั ชานาติ อหิ โกสาคทีโกสเก ประจำผักก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ในผักน้ำดี.
 จิตนฺติ, เอวเมว น ปิตฺตโกสโก ชานาติ เหมือนอย่างในผักบวบขม ที่เต็มไปด้วยน้ำฝน
 มยิ พุทฺธิปิตฺตํ จิตนฺติ. นปิ พุทฺธิปิตฺตํ ผักบวบขมย่อมไม่รู้ว่า มีน้ำฝนตั้งอยู่ใน
 ชานาติ อหิ ปิตฺตโกสเก จิตนฺติ. เรา. แม้น้ำฝนก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ใน
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ผักบวบขม ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้
 ฐมา. อิติ ปิตฺตํ นาม อิมสฺมี สรีเร ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 ปาฏิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน และกัน. ชื่อว่าน้ำดี ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 อพฺยากโต สุณฺโณ นิสฺสตุโต ยฺสุญฺโต ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อาพฺนุณฺนากาโร อาโปธาคฺคิ. อพฺยากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสตะ
 เป็นของเหลว มีอาการยึด(ธาคฺค ๓ ที่เหลือ)
 ไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็น
 อาโปธาคฺคแล.

๓๓๒. เสมฺหิ เอกปตฺตปุรฺบุปฺมาณิ^๑
 อฺทรปฏฺเฐ จิตฺ. ตตฺถ ยถา อฺปริ
 สฺลฺชาตผณฺปฏฺลาเย จนฺทนิกาย น จนฺทนิกา

๓๓๒. เสมฺหิ (เสมฺหะ) มีประมาณ
 เต็มกอบมือหนึ่ง ตั้งอยู่เหนือพื้นท้อง. ใน
 เสมฺหะและพื้นท้องนั้น พื้นท้องย่อมไม่รู้ว่า

^๑ ก. เอกปตฺตปุรฺบุปฺมาณิ.

นายแพทย์ธนจักร์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษี พ.ศ. ๒๕๕๕

ชานาติ มยิ เผลปฏลั จิตนุติ. นปิ
 เผลปฏลั ชานาติ อหิ จุนทิกาย จิตนุติ,
 เอวเมว น อุทรปฏลั ชานาติ มยิ เสหมุหิ
 จิตนุติ. นปิ เสหมุหิ ชานาติ อหิ
 อุทรปฏลเ จิตนุติ. อณณมณณิ อาโกก-
 ปจจเวกขณรหิตา เอเต ธมมา. อิติ
 เสหมุหิ นาม อิมสมิ สรีเร ปาฎิเยกโก
 โกฏฐาโส อเจตโน อพยากโต สุธโย
 นิสฺสตโต ยุสฺสุโต อาพนฺธนากาโร
 อาโปธาตุติ.

มีเสมพะตั้งอยู่เหนือเรา. แม้เสมพะก็ไม่
 รู้ว่า เราตั้งอยู่เหนือพื้นห้อง. เหมือน
 อย่างในบ่อน้ำคร่ำที่เกิดแผ่นฟองขึ้นเบื้องบน
 บ่อน้ำคร่ำย่อมไม่รู้ว่า มีแผ่นฟองตั้งอยู่
 เหนือเรา. แม้แผ่นฟองก็ไม่รู้ว่า เราตั้ง
 อยู่เหนือบ่อน้ำคร่ำ ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรม
 เหล่านี้ ปราศจากการค้ำจุน และการ
 พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าเสมพะ ซึ่ง
 เป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
 เจตนามิได้ เป็นอพยากตะ เป็นของว่าง-
 เปล่า เป็นนิสฺสตตะ เป็นของเหลว มีอาการ
 ยืดไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า
 เป็นอาโปธาตุแล.

๓๓๓. ปุพฺโพ อนิวฺทโธกาโส ยตุถ
 ยตุถเว ขาณุกณฺฏกปฺพรณอคุคิชาลาทีหิ
 อภิตเต สรีรปฺปเทเส โลหิตํ สณฺจหิตฺวา
 ปจฺจติ, กณฺฐปฺพิกาทยโ วา อุบฺบชฺชุนฺติ,
 ตตุถ ตตุถ ติฏฺฐติ. ตตุถ ยถา
 ผรสุบฺพหาราทีวเสณ ปคฺขริตฺตนิยฺยาเส

๓๓๓. ปุพฺโพ (น้ำหนอง) น้ำเหลือง
 ไม่มีโอกาสที่อยู่ประจำ ที่สรีระส่วนใด ๆ
 นั้นเที่ยว ถูกตอ หนาม อาวุธ เปลวไฟเป็นต้น
 กระทบเอา โลหิตตั้งบ่มขึ้น, หรือว่าเกิดฝี
 หรือค่อมเป็นต้นขึ้น ก็ย่อมตั้งอยู่ที่สรีระส่วน
 นั้น ๆ. ในน้ำหนอง และสรีระส่วนที่ถูกตอ

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รุกฺเข น รุกฺขสฺส ปหาราธิปฺปเทเสฯ
 ชานนฺติ อเมหฺสฺ นียฺยาโส จิโตติ, นปิ
 นียฺยาโส ชานาติ อหิ รุกฺขสฺส
 ปหาราธิปฺปเทเสสฺ จิโตติ, เอวเมว น
 สรีรสฺส ชาณุกฺกุกาหิ อภิตฺตปฺปเทเสฯ
 ชานนฺติ อเมหฺสฺ ปุพฺโพ จิโตติ. นปิ
 ปุพฺโพ ชานาติ อหิ เตสฺ ปเทเสสฺ จิโตติ.
 อญฺญมญฺญํ อาโภกปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต
 ธมฺมา. อิติ ปุพฺโพ นาม อิมฺสฺมี สรีเร
 ปาฏฺิเยกฺโก โภกฺกาโส อเจตโน
 อพฺยาโกโต สฺยโณ นิสฺสฺสฺสโต ยฺยสฺสฺสโต
 อาพฺนฺธนากาโร อาโปธาตฺติ.

หนามเป็นต้นกระทบบเอานั้น สรีระส่วนที่ถูก
 ตอ หนามเป็นต้นกระทบบเอา ย่อมไม่รู้ว่
 มีน้ำหนองตั้งอยู่ที่เรา. แม้น้ำหนองก็ไม่
 รู้ว่ เราตั้งอยู่ที่ส่วนทั้งหลายเหล่านั้น.
 เหมือนอย่างในต้นไม้ที่มียางไหลออก ด้วย
 อำนาจการพันด้วยขวานเป็นต้น ต้นไม้ตรง
 ส่วนที่ถูกพันย่อมไม่รู้ว่ มียางตั้งอยู่ที่
 เรา, แม้อย่างก็ไม่รู้ว่ เราตั้งอยู่ที่
 ต้นไม้ตรงส่วนที่ถูกพันเป็นต้น ทั้งนี้ ฉะนั้น.
 ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการ
 พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่ น้ำหนอง ซึ่ง
 เป็นโภกฺกาสนหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
 เจตนามิได้ เป็นอภัยกตะ เป็นของว่าง-
 เปล่า เป็นนิสฺสฺสตะ เป็นของเหลว มีอาการ
 ยึดไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่
 เป็นอาโปธาตฺแล.

๓๓๔. โลหิตเตสฺ สํสรณฺโลหิตํ ปิตฺตํ
 วยิ สกฺลสรีริ พฺยาเปตฺวา จิตฺ.
 สนฺนิจิตโลหิตํ ยกนฺนฺจานสฺส เหนฺจจากาคิ

๓๓๔. ในบรรดาโลหิตทั้งหลาย
 โลหิตที่ไหลชานไป อยู่ชิดซาบไปทั่วสรีระ
 เช่นเดียวกับน้ำดี. โลหิตที่ซึ่งอยู่มีประมาณ

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิชาธรรมบาลี บ.พ.๕-๕

ปุเรตฺวา เอกปตฺตปุรมตฺต^๑ วกกททย- เต็มกอบมือหนึ่ง อยู่เต็มส่วนเบื้องล่าง
 ยกนปฺปผาसानิ เตเมนตฺ จิตฺ. ตตฺถ ที่ตั้งของค้ำ ทำไต หัวใจ ค้ำ และปอด
 สัสมรณโลหิตเต อพฺทฺธปิตฺตสทิสโส ว วิวิจฺจโย. ให้ชุ่ม. ในโลหิตทั้ง ๒ อย่างนั้น ใน
 อิตฺริ ปน ยถา ชชฺชรกปาเล โอรุญฺเจ โลหิตที่ไหลชานไป ฟิงทราบข้อวินิจฉัย
 อุกฺเก เหฏฺฐา เลหุขุขุชาทีนิ เหมือนน้ำดีไม่ประจำฝักนั้นเทียว. ส่วน
 เตมยมาเน น เลหุขุขุชาทีนิ ชานนฺติ โลหิตนอกนี้ ฟิงทราบตั้งต่อไปนี้ ที่ตั้งตรง
 มยฺ อุกฺเกน เตมียามาติ^๒ นปิ อุกฺก ส่วนเบื้องล่างแห่งค้ำ ก็ดี อวัยวะทั้งหลาย
 ชานาติ อหิ เลหุขุขุชาทีนิ เตเมมีติ, มีไตเป็นต้น ก็ดี ย่อมไม่รู้ว่า มีโลหิตติดอยู่
 เอเวเมว น ยกนสฺส เหฏฺฐาภาควุจฺจัน ที่พวกเรา หรือทำพวกเราให้ชุ่มอยู่. แม้
 วกกาทินี วา ชานนฺติ มยฺ โลหิตฺ จิตฺ โลหิตก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่เต็มส่วนเบื้อง-
 อเมท วา เตมยมานิ จิตฺนฺติ. นปิ ล่างของค้ำ ทำไตเป็นต้นให้ชุ่มอยู่. เหมือน
 โลหิตฺ ชานาติ อหิ ยกนสฺส เหฏฺฐาภาควุจฺจัน อย่างในน้ำ ที่เขาเทลงไปในหม้อกระเบื้อง
 ปุเรตฺวา วกกาทินี เตมยมานิ จิตฺนฺติ. เก่า ทำก้อนดิน ก้อนกรวดเป็นต้น เบื้องล่าง
 อณฺณมณฺณ อโปกปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ให้เปียกอยู่ ก้อนดิน ก้อนกรวดเป็นต้น ย่อม
 ฐมา. อิติ โลหิตฺ นาม อิมสฺมี สรีเร ไม่รู้ว่า เราถูกน้ำทำให้เปียกอยู่. แม้น้ำ
 ปาฏฺเฏยกฺโก โภฏฺฐาโส อเจตโน ก็ไม่รู้ว่า เราทำก้อนดิน ก้อนกรวดเป็นต้น
 อพฺยาโกโต สฺสโย นิสฺสฺสฺสโต ยฺยสฺสฺสโต ให้เปียกอยู่ ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้

^๑ ก. เอกปตฺตปุรมตฺต.

^๒ ฉ. เตมียมานาติ.

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาปนุทธากาโร อาโปธาตติ.

ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
และกัน. ชื่อว่าโลหิต ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
อัพยาทตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสัตตะ
เป็นของเหลว มีอาการยึกไว้ ตามประการ
ตั้งกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นอาโปธาตแล.

๓๓๕. เสโท อุกุสิสนุตาปาทิกาเลสสุ
เกสโลมกุปวิวรานิ ปุเรตฺวา ติฏฺจติ เจว
ปกฺขรติ จ. ตตฺถ ยถา อุทกา
อพฺพพฺหมตฺเตสฺ ภิสมุฬาลกฺมฺหนาทฺฟกฺลาเปสฺ
น ภิสาทิกลาปวิวรานิ ชานนฺติ อเมฺหติ
อุทกํ ปกฺขรามิตฺติ. นปิ ภิสาทิกลาปวิเว
หิตํ ปกฺขรณฺตํ อุทกํ ชานาติ อหํ ภิสาทิกลาป-
วิเวหิตํ ปกฺขรามิตฺติ, เอวเมว น
เกสโลมกุปวิวรานิ ชานนฺติ อเมฺหติ เสโท
ปกฺขรตฺติ. นปิ เสโท ชานาติ อหํ
เกสโลมกุปวิเวหิตํ ปกฺขรามิตฺติ. อญฺญมณฺณ
อาโภกปจฺจเวกฺขณฺรทิตฺตา เอเต ธมฺมา.

๓๓๕. เสโท (เหงื่อ) ตั้งอยู่เต็ม
ชุมผสมชุมชนทั้งหลาย และหลั่งออกในเวลา
ร้อน เพราะไฟเป็นต้น. ในเหงื่อและชุมผสม
ชุมชนนั้น ชุมผสมชุมชน ย่อมไม่รู้ว่า เหงื่อ
หลั่งออกจากพวกเรา. แม้เหงื่อก็ไม่รู้ว่า
เราหลั่งออกจากชุมผสมชุมชน. เหมือน
อย่างในกำแหง้าบัวและสายบัว ที่พอถูกถอน
ขึ้นจากน้ำ ช่องในกำแหง้าบัวเป็นต้น ย่อม
ไม่รู้ว่า น้ำหลั่งออกจากพวกเรา. แม้
ที่หลั่งออกจากช่องกำแหง้าบัวเป็นต้น ก็ไม่รู้
ว่า เราหลั่งออกจากช่องกำแหง้าบัว
เป็นต้น ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้

๑ จ. ภิส...

อิตติ เสโท นาม อิมสมิ สรีเร ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกัน
 ปาฏิเยกโก โกฎจาโส อเจตโน และกัน. ชื่อว่าเหงื่อ ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่ง
 อพฺยากโต สุณฺโณ นิสฺสตุโต ยฺสุญฺญโต ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อาพฺนุชฺชานากาโร อาโปธาคฺคฺติ. อพฺยากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสฺสตะ
 เป็นของเหลว มีอาการยึดไว้ ตามประการ
 คังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นอาโปธาคฺคฺล.

๓๓๖. เมโท ญฺลฺลสฺส สกฺลสรีริ
 ผริตุวา กิสฺสฺส ชฺงฺมมฺสาทีนึ นิสฺสาย จิตฺ
 ปตฺถินฺนสิเนโท. ตตฺถ ยถา หลิหฺทีปิโลติก-
 ปฏิจฺจนฺเน มํสฺปฺญฺเช น มํสฺปฺญฺโช
 ชานาคี มํ นิสฺสาย หลิหฺทีปิโลติกกา
 จิตาคี. นปิ หลิหฺทีปิโลติกกา ชานาคี
 อหํ มํสฺปฺญฺชํ นิสฺสาย จิตาคี, เอวเมว
 น สกฺลสรีเร ชฺงฺฆาทีสุ วา มํสํ ชานาคี
 มํ นิสฺสาย เมโท จิตฺติ. นปิ เมโท
 ชานาคี อหํ สกฺลสรีเร ชฺงฺฆาทีสุ วา
 มํสํ นิสฺสาย จิตฺติ. อญฺณมฺมญฺญํ อาโภก-
 ปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา. อิตฺติ

๓๓๖. เมโท (มันชั้น) เป็นมันชั้น
 ที่ตั้งอยู่แผ่ไปทั่วสรีระของคนอ้วน ตั้งติด
 เนื้อแข็งเป็นต้น ของคนผอม. ในมันชั้นและ
 เนื้อในสรีระทั้งสิ้น หรือเนื้อที่แข็งเป็นต้นนั้น
 เนื้อในสรีระทั้งสิ้น หรือเนื้อที่แข็งเป็นต้น
 ย่อมไม่รู้ว่า มีมันชั้นตั้งติดเราอยู่. แม้
 มันชั้นก็ไม่รู้ว่า เราตั้งติดเนื้อในสรีระ
 ทั้งสิ้น หรือเนื้อที่แข็งเป็นต้นอยู่. เหมือน
 อย่างในกองเนื้อที่เขาใช้ผ้าเก่าสีขมึ้นปกปิด
 ไว้ กองเนื้อย่อมไม่รู้ว่า มีผ้าเก่าสีขมึ้น
 ตั้งติดเราอยู่. แม้ผ้าเก่าสีขมึ้นก็ไม่รู้ว่า
 เราตั้งติดกองเนื้ออยู่ ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรม

^๑ ม. หลิหฺธี.

เมโท นาม อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโก เหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการ
 โภจจาโส อเจตโน อพฺยากโต สฺยโณ พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่ามันชั้น ซึ่งเป็น
 นิสฺสตุโต ปตฺถินนฺยโส อาพฺนุณากาโร โภจฺจาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนา
 อาโปธาตฺติ. มิได้ เป็นอภัยากตะ เป็นของว่างเปล่า

เป็นนิสฺสตะ เป็นของเหลวแข็ง มีอาการยึด
 ไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็น
 อาโปธาตฺแล.

๓๓๗. อสฺสึ ยทา สณฺชายติ ตทา
 อกฺขิภูปเก ปุเรตฺวา ติฏฺฐติ วา ปคฺขรติ
 วา. ตตฺถ ยถา อุกฺกปฺณณฺเส
 ตรุณฺทาลภฺจฺภูปเกสฺส น ตรุณฺทาลภฺจฺภูปกา
 ชานนฺติ อเมหฺสฺ อุกฺกํ จิตฺนฺติ. นปิ
 ตรุณฺทาลภฺจฺภูปเกสฺส อุกฺกํ ชานาติ อหํ
 ตรุณฺทาลภฺจฺภูปเกสฺส จิตฺนฺติ, เอวเมว น
 อกฺขิภูปกา ชานนฺติ อเมหฺสฺ อสฺสึ
 จิตฺนฺติ. นปิ อสฺสึ ชานาติ อหํ
 อกฺขิภูปเกสฺส จิตฺนฺติ. อณฺณมณฺณํ
 อาโภกปฺจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ฐมฺมา.
 อิติ อสฺสึ นาม อิมสมิ สรีเร

๓๓๗. อสฺสึ (น้ำตา) ในเวลาที่เกิด
 ขึ้น ย่อมตั้งอยู่เต็มเข้าตา หรือหลังออกมา.
 ในน้ำตาและเข้าตานั้น เข้าตาย่อมไม่รู้ว่
 มีน้ำตาทั้งอยู่ในเรา. แม้น้ำตาก็ไม่รู้ว่
 เราตั้งอยู่ในเข้าตา. เหมือนอย่างใน
 เบ้ากะโหลกตาลอ่อนที่เต็มด้วยน้ำ เบ้า-
 กะโหลกตาลอ่อนย่อมไม่รู้ว่ มีน้ำตั้งอยู่ใน
 เรา. แม้น้ำในเบ้ากะโหลกตาลอ่อนก็ไม่รู้
 ว่ เราตั้งอยู่ในเบ้ากะโหลกตาลอ่อน
 ทั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการ
 คำนึง และการพิจารณาซึ่งกันและกัน.
 ชื่อว่าน้ำตา ซึ่งเป็นโภจฺจาสหนึ่งต่างหากใน

วิสุทธิธรรมค บ.ท.๕-๕

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปาฏิเยกุกโก โภฏจาโส อเจตโน สรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็นอภัยากตะ เป็น
 อภัยากโต สุธโย นิสฺสตุโต ยฺสุฏฺฐโต ของว่างเปล่า เป็นนิสฺสตะ เป็นของเหลว
 อาพฺนุณากาโร อาโปธาตุติ. มีอาการยัดไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้
 ชื่อว่าเป็นอาโปธาตุแล.

๓๓๘. วสา อุกฺกิสฺนฺตาทิกาลเ ๓๓๘. วสา (มันเหลว) เป็นยาง
 หตุตฺตลหตุตฺตปิฏฺฐิปาทตลปาทปิฏฺฐินาสฺปฏฺฐ^๑ เหนียว ๆ ติดอยู่ที่ฝ่ามือ หลังมือ ฝ่าเท้า
 นลาฏฺฐอํสฺกุฏฺฐสุ จิตฺวิลินฺเสฺนโท. ตตฺถ ยถา หลังเท้า ค้างจุก หน้าผาก และจะงอยปาก
 ปกฺขิตฺตเตเล อาจาเม น อาจาโม ในเวลาที่ร้อนเพราะไฟเป็นต้น. ในมันเหลว
 ชานาติ มํ เศลํ อชฺโฆตฺตฤติวา จิตฺนฺติ. และบริเวณฝ่ามือเป็นต้นนั้น บริเวณฝ่ามือ
 นปิ เศลํ ชานาติ อหํ อาจามํ เป็นต้น ย่อมไม่รู้ว่า มันเหลวแผ่คลุมเรา
 อชฺโฆตฺตฤติวา จิตฺนฺติ, เอวเมว น อยู่. แม้มันเหลวก็ไม่รู้ว่า เราแผ่คลุม
 หตุตฺตลาทีปฺปเทโส ชานาติ มํ วสา บริเวณฝ่ามือเป็นต้นอยู่. เหมือนอย่างใน
 อชฺโฆตฺตฤติวา จิตฺนฺติ. นปิ วสา ข้าวตั้งที่เขาราคน้ำมันไว้ ข้าวตั้งย่อมไม่รู้
 ชานาติ อหํ หตุตฺตลาทีปฺปเทโส^๒ ว่า มีน้ำมันแผ่คลุมเราอยู่. แม้น้ำมันก็ไม่
 อชฺโฆตฺตฤติวา จิตฺนฺติ. อณฺณมณฺณํ รู้ว่า เราแผ่คลุมข้าวตั้งอยู่ ดังนี้ ฉะนั้น.
 อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการ
 อิติ วสา นาม อิมสฺมึ สรีเร พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่ามันเหลว ซึ่ง

^๑ ฉ. ...นาสาปฏ...
^๒ ฉ. หตุตฺตลาทีปฺปเทโส.

ปาฏิเยกโก โภจจาโส อเจตโน เป็นโกฏฐาสนหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หา
 อพฺยากโต สฺยโณ นิสฺสฺสฺสโต ยฺยสฺสฺสโต เจตนามิได้ เป็นอภัยกตะ เป็นของว่าง-
 อาพฺนฺธนากาโร อาโปธาตฺติ. เปลา เป็นนิสฺสฺสตะ เป็นของเหลว มีอาการ
 ยึดไว้ ตามประการคั่งกล่าวมานี้ ชื่อว่า
 เป็นอาโปธาตฺแล.

๓๓๘. เชไฟ ตถารูเป เชฟูปฺตฺติ-
 ปจฺจเย สติ อุกฺโกหิ กโปลปฺสฺเสหิ
 โอรุหิตฺวา ชิวฺหาคเล ตฺยฺยจฺติ. ตตฺถ
 ยถา อพฺโพจฺจินฺนอุทกนินฺนฺสฺสนฺเท นทีตีรฺกฺรูปเก
 น กฺุปฺตลํ ชานาติ มยิ อุทกํ สฺนฺตฺยฺยจฺตีติ.
 นปี อุทกํ ชานาติ อหํ กฺุปฺตเล
 สฺนฺตฺยฺยจฺจามิตฺติ, เอวเมว น ชิวฺหาคลํ
 ชานาติ มยิ อุกฺโกหิ กโปลปฺสฺเสหิ
 โอรุหิตฺวา เชไฟ จิโตติ. นปี เชไฟ
 ชานาติ อหํ อุกฺโกหิ กโปลปฺสฺเสหิ
 โอรุหิตฺวา^๑ ชิวฺหาคเล จิโตติ.
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺุขณฺรหิตา เอเต

๓๓๘. เชไฟ (น้ำลาย) เมื่อปัจจัยที่
 ทำให้น้ำลายสอขึ้น ที่มีลักษณะอย่างนั้น
 มีอยู่ ก็ย่อมไหลลงจากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ ข้าง
 แล้วตั้งอยู่บนแผ่นลิ้น. ในน้ำลายและแผ่นลิ้น
 นั้น แผ่นลิ้นย่อมไม่รู้ว่า มีน้ำลายไหลลง
 จากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ ข้าง แล้วตั้งอยู่บน
 เรา. แม้น้ำลายก็ไม่รู้ว่า เราไหลลง
 จากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ ข้าง แล้วตั้งอยู่บน
 แผ่นลิ้น. เหมือนอย่างในหลุมที่ฝังแม่น้ำ
 ซึ่งมีน้ำไหลออกไม่ขาดระยะ พื้นหลุมย่อม
 ไม่รู้ว่า มีน้ำขังอยู่บนเรา. แม้น้ำก็ไม่รู้ว่า
 เราขังอยู่บนพื้นหลุม ดังนี้ ฉะนั้น. ธรรม

^๑ อ. ม. โยตริตฺวา.

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธมฺมา. อิติ เชโฟ นาม อิมสฺมี สรีเร เหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการ
 ปาฏิเยกฺโก โภจฺจาโส อเจตโน พิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าน้ำลาย ซึ่ง
 อพฺยากโต สฺถโณ นิสฺสตุโต ยฺสุภฺตุโต เป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ ทา
 อาพฺนุณากาโร อาโปธาคฺคฺติ. เจตนามิได้ เป็นอภัยากตะ เป็นของว่าง-
 เปลา เป็นนิสฺตตะ เป็นของเหลว มีอาการ
 ยึดไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า
 เป็นอาโปธาคฺคฺแล.

๓๔๐. สิงฆานิกา ยทา สฺถชายติ
 ตทา นาสฺปฺญฺเ^๑ ปุเรตุวา ติฏฺฐติ วา
 ปคฺขรติ วา. ตตฺถ ยถา ปุติทฺธิภริตาย
 สฺปฺปิกาย น สิปฺปิกา ชานาติ มยิ ปุติทฺธิ
 จิตฺนฺติ. นปิ ปุติทฺธิ ชานาติ อหํ สิปฺปิกาย
 จิตฺนฺติ, เอวเมว น นาสฺปฺญา ชานนฺติ
 อเมหฺสุ สิงฆานิกา จิตาติ. นปิ สิงฆานิกา
 ชานาติ อหํ นาสฺปฺญฺเ^๑ จิตาติ.
 อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต
 ธมฺมา. อิติ สิงฆานิกา นาม อิมสฺมี

๓๔๐. สิงฆานิกา (น้ำมูก) ในเวลา
 ที่เกิด ย่อมตั้งอยู่เต็มโพรงจมูก หรือหลัง
 ออกมา. ในน้ำมูกและโพรงจมูกนั้น โพรง-
 จมูกย่อมไม่รู้ว่า มีน้ำมูกตั้งอยู่ในเรา.
 แม้น้ำมูกก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ในโพรงจมูก.
 เหมือนอย่างในเปลือกหอยโข่งที่มีนมสัมบุคฯ
 เต็มเพียบ เปลือกหอยโข่งย่อมไม่รู้ว่า มี
 นมสัมบุค ฯ ตั้งอยู่ในเรา. แม้นมสัมบุค ฯ
 ก็ไม่รู้ว่า เราตั้งอยู่ในเปลือกหอยโข่ง
 คั้งนี้ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการ

^๑ ฉ. นาสาปุญฺเ, เอวมฺปฺริยิ.

สรีเร ปาฏิเยกโก โภจจาโส อเจตโน คำนึง และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. อพยากโต สุธโย นิสสตุโต ยุตภูโต ชื่อว่าน้ำมูก ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากใน อापุนธนากาโร อาโปธาตุติ. สรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็นอภัยากตะ เป็น ของว่างเปล่า เป็นนิสัคตะ เป็นของเหลว มีอาการยึดไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นอาโปธาตุแล.

<p>๓๔๑. <u>ลสิกา</u> อภูจิกสนธิ์... อพภณชนกัจจัม สาธยมาณา อสีตีสตสนธิ์สุ จิตา. ตตถ ยถา เกลพภณชิเต อกฺเข น อกฺโข ชานาติ มํ เกล อพภณชิตุวา จิตนฺติ. นปิ เกล ชานาติ อหิ อกฺขิ อพภณชิตุวา จิตนฺติ, เอเวเมว น อสีตีสตสนฺธิโย ชานนฺติ ลสิกา อเมท อพภณชิตุวา จิตาติ. นปิ ลสิกา ชานาติ อหิ อสีตีสตสนฺธิโย อพภณชิตุวา จิตาติ. อณฺหมณฺณ อาภอกฺปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา. อิติ ลสิกา นาม อิมสฺมี สรีเร ปาฏิเยกโก โภจจาโส อเจตโน</p>	<p>๓๔๑. <u>ลสิกา</u> (ไชข้อ) ตั้งอยู่ที่ข้อต่อ กระดูก ๑๘๐ แห่ง ให้สำเร็จกิจคือเคลือบ (หล่อลิ้น) ข้อต่อกระดูกทั้งหลาย. ในไชข้อ และข้อต่อกระดูกทั้งหลายนั้น ข้อต่อกระดูก ๑๘๐ แห่งย่อมไม่รู้ว่ามีไชข้อเคลือบ พวกเราอยู่. แม้ไชข้อก็ไม่ว่า เรา เคลือบข้อต่อกระดูก ๑๘๐ แห่งอยู่. เหมือน อย่างในเพลลาที่เขาเคลือบน้ำมันไว้ เพลลา ย่อมไม่รู้ว่ามีน้ำมันเคลือบเราอยู่. แม้ น้ำมันก็ไม่ว่า เราเคลือบเพลลาอยู่. ดังนั้น ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่าไชข้อ ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หา</p>
--	---

นายแพทย์ธนจักร์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อพฺยากโต สุญฺโณ นิสฺสตุโต ยฺสุญฺนุโต เจตนา มิได้ เป็นอภัยาคะ เป็นของว่าง-
 อापฺนุณากาโร อาโปธาคฺคิตฺติ. เปลา เป็นนิสฺตตะ เป็นของเหลว มีอาการ
 ยึดไว้ ตามประการดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า
 เป็นอาโปธาคฺคแล.

๓๔๒. มุตฺตํ วตฺติสฺส อพฺภนฺตเร จิตฺ. ๓๔๒. มุตฺตํ (น้ำปัสสาวะ) ตั้งอยู่
 ตตฺถ ยถา จนฺทนิกาย ปกฺขิตฺเต ภายใ้ในกระเพาะปัสสาวะ. ในน้ำปัสสาวะ
 อโธมุเขว^๑ รวณฺฆเฏ^๒ น รวณฺฆโฏ และกระเพาะปัสสาวะนั้น กระเพาะ-
 ชานาติ มยิ จนฺทนิการโส จิตฺติ. นปิ ปัสสาวะยอมไม่รู้ว่า มีน้ำปัสสาวะขังอยู่ใน
 จนฺทนิการโส ชานาติ อหิ รวณฺฆเฏ เรา. แม้น้ำปัสสาวะก็ไม่รู้ว่า เราขังอยู่
 จิตฺติ, เอวเมว น วตฺติ ชานาติ มยิ ในกระเพาะปัสสาวะ. เหมือนอย่างใน
 มุตฺตํ จิตฺนฺติ. นปิ มุตฺตํ ชานาติ อหิ หม้อดินเนื้อหยาบ ที่เขาวางคว่าปากไว้ใน
 วตฺติมฺหิ จิตฺนฺติ. อณฺณมณฺณํ อาโกก- บ่อน้ำคร่ำ หม้อดินเนื้อหยาบยอมไม่รู้ว่า
 ปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา. อิติ มีน้ำคร่ำขังอยู่ในเรา. แม้น้ำคร่ำก็ไม่รู้
 มุตฺตํ นาม อิมสฺมิ สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก ว่า เราขังอยู่ในหม้อดินเนื้อหยาบ. ตั้งนี้
 โกฎฺจาโส อเจตโน อพฺยากโต สุญฺโณ ฉะนั้น. ธรรมเหล่านี้ ปราศจากการคำนึง
 นิสฺสตุโต ยฺสุญฺนุโต อापฺนุณากาโร และการพิจารณาซึ่งกันและกัน. ชื่อว่า
 อาโปธาคฺคิตฺติ. น้ำปัสสาวะ ซึ่งเป็นโกฏฺฐาสหนึ่งต่างหาก

^๑ ฉ. อมุเข.

^๒ ส. ยวนฆเฏ, ม. รวนฆเฏ.

ในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็นอภัยาคะ
เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสัคตะ เป็น
ของเหลว มีอาการยึดไว้ ตามประการ
ตั้งกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นอาโปธาตุแล.

๓๔๓. เอวํ เกสาทีสุ มนสิการํ
ปวตุเตตฺวา เยน สนฺตปฺปติ, อํยํ อิมฺสมิ
สรีเร ปาฏฺเฏโก โภจฺจาโส อเจตโน
อพฺยาโก สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
เตโชธาตุติ, เยน ชิริยติ, เยน
ปฺริทฺยฺหติ, เยน อสิทปิตฺตํ
สมฺมา ปฺริณามํ กจฺจติ, อํยํ อิมฺสมิ
สรีเร ปาฏฺเฏโก โภจฺจาโส อเจตโน
อพฺยาโก สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ปฺริณามํ กจฺจติ, อํยํ อิมฺสมิ
สรีเร ปาฏฺเฏโก โภจฺจาโส อเจตโน
อพฺยาโก สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
เตโชโกจฺจาเสสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
มนสิกาโร ปวตุเตตฺวา

๓๔๓. พระโยคี ครั้นทำมนสิการให้
เป็นไปในโกฏฐาสทั้งหลาย มีผมเป็นต้น
อย่างนี้แล้ว ก็พึงทำมนสิการให้ไป
ในโกฏฐาสแห่งเตโช อย่างนี้ว่า สิ่งที่เป็นเหตุ
ให้ร่างกายร้อนนี้ ซึ่งเป็นโกฏฐาสหนึ่งต่าง-
หากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็นอภัยาคะ
เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสัคตะ มีอาการทำ
ให้ย่อยไป ชื่อว่าเป็นเตโชธาตุแล, ว่า
สิ่งที่เป็นเหตุให้ร่างกายทรุดโทรม, สิ่ง
ที่เป็นเหตุให้ร่างกายร้อนรุ่ม, สิ่งที่เป็นเหตุ
ให้ของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว และของลุ่ม
ถึงความย่อยไปได้โดยชอบ, นี้ ซึ่งเป็น
โกฏฐาสหนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนา

๑ ฉ. ชิริยติ.

มิได้ เป็นอภัยาคะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสัคตะ มีอาการทำให้อยู่ ชื่อว่าเป็น เตโชธาตุแล.

<p>๓๔๔. ตโต อุทฺธงฺกเม วาเต อุทฺธงฺกมวเสน ปริกฺคเหตุวา อโธคเม อโธคมวเสน, กุจฺฉิสฺเย กุจฺฉิสฺยวเสน, โภฏฺฐาสฺเย โภฏฺฐาสฺยวเสน, อํฺกมํฺกานุสําริโน^๑ อํฺกมํฺกานุสําร- วเสน^๒, อสฺสํสํปสฺสํสํเส อสฺสํสํปสฺสํสํส- วเสน ปริกฺคเหตุวา อุทฺธงฺกมา วาตา นาม อิมสฺมี สรีเร ปาฎิเยกุกโก โภฏฺฐาสฺโส อเจตโน อพฺยํกโต สฺญโณ นิสฺสัคฺโต วิตุณฺณนากาโร วาโยธาตุติ, อโธคมา วาตา นาม, กุจฺฉิสฺยา วาตา นาม, โภฏฺฐาสฺยา วาตา นาม, อํฺกมํฺกานุสําริโน วาตา นาม, อสฺสํสํปสฺสํสํสา วาตา นาม อิมสฺมี</p>	<p>๓๔๕. ต่อจากนั้นไป ฟังกำหนดลมที่ ขึ้นไปเบื้องบน โดยเกี่ยวกับว่าเป็นลมที่ขึ้น ไปเบื้องบน, กำหนดลมที่ลงสู่เบื้องล่าง โดยเกี่ยวกับว่าเป็นลมที่ลงสู่เบื้องล่าง, กำหนดลมที่อยู่ในท้อง โดยเกี่ยวกับว่าเป็น ลมที่อยู่ในท้อง, กำหนดลมที่อยู่ในโกฐฐาส โดยเกี่ยวกับว่าเป็นลมที่อยู่ในโกฐฐาส, กำหนดลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ โดย เกี่ยวกับว่าเป็นลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อย- ใหญ่, กำหนดลมอัสสาสะและลมปัสสาสะ โดยเกี่ยวกับว่าเป็นลมอัสสาสะและ ลมปัสสาสะ แล้วทำมนสิการให้เป็นไปใน วาโยโกฐฐาสทั้งหลาย อย่างนี้ว่า ชื่อว่าลม ที่ขึ้นไปเบื้องบน ซึ่งเป็นโกฐฐาสหนึ่ง</p>
---	--

^๑ ฉ. อํฺกมํฺกานุสําริมฺหิ.

^๒ ฉ. อํฺกมํฺกานุสําริวเสน.

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สรีระ ปาฏิเยกุกโก โภจจาโส อเจตโน ต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อphyากโต สุธมโณ นิสสตุโต วิตุณมุนากาโร อphyากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสตัดตะ
 วาโยธาตุติ เอว วาโยโภจจาเสสุ มีอาการผลัดกัน ชื่อว่าเป็นวาโยธาตุแล,
 มนสิกาโร ปวตุเตตพุโพ. ตสเสว ว่า ชื่อว่าลมที่ลงสู่เบื้องล่าง, ชื่อว่าลมที่อยู่
 ปวตุตมนสิการสสุ ธาตุโย ปากฎา โหนติ. ในท้อง, ชื่อว่าลมที่อยู่ในโกฐฐาส, ชื่อว่า
 ตา ปุนปุน อาวชชโต มนสิกรโต ลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่, ชื่อว่า
 วุตตนเยเนว อุปจารสมาธิ อุปปชชติ. ลมอัสสาสะและลมปัสสาสะ ซึ่งเป็นโกฐฐาส
 หนึ่งต่างหากในสรีระนี้ หาเจตนามิได้ เป็น
 อphyากตะ เป็นของว่างเปล่า เป็นนิสตัดตะ
 มีอาการผลัดกัน ชื่อว่าเป็นวาโยธาตุแล.
 ธาตุทั้งหลาย จะเป็นอันปรากฏแก่พระโยคี
 ผู้มีมนสิการเป็นไปอยู่อย่างนั้น. เมื่อเธอ
 นี้ถึงมนสิการธาตุเหล่านั้นอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ
 อุปจารสมาธิย่อมเกิดขึ้น ตามนัยที่ได้กล่าว
 แล้วนั้นเทียว.

๓๔๕. ยสส ปน เอว ภาวยโต ๓๔๕. ส่วนว่า เมื่อพระโยคีรูปใด
 กมฺมฏจัน น อิชฺฌติ, เตน สลกฺขณ- เจริญไปอย่างนี้ กรรมฐานไม่สำเร็จ,
 สจฺเชปโต ภาเวตพุ. กถิ ? วิสตียา พระโยคีรูปนั้นพึงเจริญ โดยสังเขปแห่ง
 โภจจาเสสุ ฤทฺธลกฺขณิ ปจฺวีธาตุติ โภจฐาสที่เป็นไปกับกับลักษณะ เด็ด. ก็

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วฏฺฐเปตพฺพํ. ตตฺถ เอว อานุชฌนลฺกขณํ อย่างไร ? คือพึงกำหนดเฉพาะลักษณะที่
 อาโปธาคฺคิ. ปริปาจนลฺกขณํ เตโชธาคฺคิ. แข็งในโกฏฐาส ๒๐ ว่าเป็นปฐวีธาคฺ. พึง
 วิตุถมฺภนลฺกขณํ วาโยธาคฺคิ. กำหนดเฉพาะลักษณะที่ขีมีชาบในโกฏฐาส ๒๐
 เหล่านั้นนั่นแหละว่า เป็นอาโปธาคฺ. พึง
 กำหนดเฉพาะลักษณะที่ทำให้ย่อยว่า เป็น
 เตโชธาคฺ. พึงกำหนดเฉพาะลักษณะที่ผลัก-
 คันว่า เป็นวาโยธาคฺ.

ทฺวาทสฺส โกฏฐาสฺส อานุชฌ-
 นลฺกขณํ อาโปธาคฺคิ วฏฺฐเปตพฺพํ.
 ตตฺถ เอว ปริปาจนลฺกขณํ เตโชธาคฺคิ.
 วิตุถมฺภนลฺกขณํ วาโยธาคฺคิ. ฌตฺถลฺกขณํ
 ปจฺวีธาคฺคิ.

พึงกำหนดเฉพาะลักษณะที่ยึดไว้ ใน
 โกฏฐาส ๑๒ ว่าเป็นอาโปธาคฺ. พึงกำหนด
 เฉพาะลักษณะที่ทำให้ย่อย ในโกฏฐาส ๑๒
 เหล่านั้นนั่นแหละว่า เป็นเตโชธาคฺ. พึง
 กำหนดเฉพาะลักษณะที่ผลักคันว่า เป็น
 วาโยธาคฺ. พึงกำหนดเฉพาะลักษณะที่แข็ง
 ว่า เป็นปฐวีธาคฺ.

จตฺตสฺส โกฏฐาสฺส ปริปาจนลฺกขณํ
 เตโชธาคฺคิ วฏฺฐเปตพฺพํ. เตน
 อวินิพฺภตฺตํ วิตุถมฺภนลฺกขณํ วาโยธาคฺคิ.
 ฌตฺถลฺกขณํ ปจฺวีธาคฺคิ. อานุชฌนลฺกขณํ
 อาโปธาคฺคิ.

พึงกำหนดเฉพาะลักษณะ ที่ทำให้ย่อย
 ในโกฏฐาส ๔ ว่าเป็นเตโชธาคฺ. พึง
 กำหนดเฉพาะลักษณะที่ผลักคัน ที่ไม่แยกกัน
 กับเตโชนั้นว่า เป็นวาโยธาคฺ. พึงกำหนด
 เฉพาะลักษณะที่แข็งว่า เป็นปฐวีธาคฺ. พึง

นายแพทย์ธนจักษ์ อนันตกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กำหนดเฉพาะลักษณะที่ชื่อว่า เป็น
อาโปธาตุ.

ฉลุ โกฎาสเสลุ วิตุณฺณลกฺขณํ
วาโยธาตฺติ ววฺฏฺจเปตฺทํ. ตตฺถ
ถตุลฺลกฺขณํ ปจฺจวិธาตฺติ. อาพฺนฺธนฺลกฺขณํ
อาโปธาตฺติ. ปริปาจนฺลกฺขณํ เตโชธาตฺติ.
ตสฺสเสว ววฺฏฺจายโต ธาตฺตโย ปากฺกฺวา
โหนฺติ. ตา ปุณฺนํ อวชฺชโต มนสิการฺธาตฺติ
วุตฺตนเยเนว อุปจารสมํภาสิ อุปชฺชติ.

ฟังกำหนดเฉพาะลักษณะที่ผลัดกันใน
โกฏฐาส ๖ ว่า เป็นวาโยธาตุ. ฟังกำหนด
เฉพาะลักษณะที่แจ้งในโกฏฐาส ๖ เหล่านั้น
นั่นแหละว่า เป็นปฐวีธาตุ. ฟังกำหนด
เฉพาะลักษณะที่ชื่อว่า เป็นอาโปธาตุ.
ฟังกำหนดเฉพาะลักษณะที่ทำให้ย่อยว่า เป็น
เตโชธาตุ. เมื่อพระโยคีนั้นกำหนดไป
อย่างนี้ ธาตุทั้งหลายก็จะเป็นอันปรากฏ.
เมื่อเธอนึกถึงมนสิการธาตุเหล่านั้น อยู่
แล้ว ๆ เล่า ๆ อุปจารสมาธิก็ย่อมเกิดขึ้น
ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว.

๓๔๖. ยสฺส ปน เอวมฺปิ ภาวายโต
กมฺมญฺจํ น อิชฺฌติ, เตน สลฺลกฺขณ-
วิกตฺติโต ภาเวตฺทํ. กถํ ? ปุพฺเพ
วุตฺตนเยเนว เกสํทโย ปริกฺกฺเหตฺวา
เกสฺมฺหิ ถตุลฺลกฺขณํ ปจฺจวิธาตฺติ
ววฺฏฺจเปตฺทํ. ตตฺถ อาพฺนฺธนฺลกฺขณํ

๓๔๖. ส่วนว่า เมื่อพระโยคีรูปใด
เจริญไปแม้อย่างนี้ กรรมฐานไม่สำเร็จ,
พระโยคีรูปนั้น ฟังเจริญโดยจำแนกโกฏฐาส
ที่เป็นไปกับลักษณะ เกิด. ก็อย่างไร ?
คือ ฟังกำหนดถือเอาโกฏฐาสทั้งหลายมีผม
เป็นต้น ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น

คุณสุรพิล สุขะมงคล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรม บ.ท. ๕๖

อาโปธาตุ. ปริพาจนลกฺขณํ เตโชธาตุ. นั้นเทียบ แล้วกำหนดเฉพาะลักษณะที่แข็งใน
 วิตุถมฺภนลกฺขณํ วาโยธาตุ. เอิว เส้นผมว่า เป็นปฐวีธาตุ. ฟังกำหนดเฉพาะ
 สพุทโกฏฐาเสสุ เอเกกฺสมิ โกฏฐาเส ลักษณะที่ซึมซาบในเส้นผมนั้นนั่นแหละว่าเป็น
 จตฺสฺโส จตฺสฺโส^๑ ธาตุโย ววฺฐุสเปตพุทฺธา. อาโปธาตุ. ฟังกำหนดเฉพาะลักษณะที่ทำให้
 ตฺสฺเสว ววฺฐุสอพยโต ธาตุโย ปากฏา ย่อยว่า เป็นเตโชธาตุ. ฟังกำหนดเฉพาะ
 โหนฺติ. ตา ปุณฺปนุ อาวชฺชโต มนสิกรโต ลักษณะที่ผลัดกันว่า เป็นวาโยธาตุ. ฟัง
 วุตฺตนเยเนว อุปจารสมาธิ อุปฺปชฺชติ. กำหนดในโกฏฐาสทั้งปวง แต่ละโกฏฐาส
 โกฏฐาสละ ๔ ธาตุ โดยนัยเดียวกันนี้.
 เมื่อพระโยคินั้น กำหนดอยู่อย่างนี้ ธาตุ
 ทั้งหลายก็จะเป็นอันปรากฏ. เมื่อเขอนึกถึง
 มนสิการธาตุเหล่านั้นอยู่แล้ว ๑ เล่า ๑
 อุปจารสมาธิย่อมเกิดขึ้น ตามนัยที่กล่าวแล้ว
 นั้นเทียบ.

อปีจ โข ปน วจฺนฺฐโต, อีกนัยหนึ่งแล ฟังมนสิการธาตุทั้งหลาย
 กลาปโต, จุณฺณโต, ลกฺขณาทีโต, แม้โดยอาการทั้งหลายเหล่านี้คือ วจฺนฺฐโต
 สมฺภูจฺวานโต, นานตฺเตกตฺตโต, (โดยความหมายของคำ), กลาปโต
 วินิพฺโภาวินิพฺโภกโต, สภาควิสภากโต, (โดยเป็นกลุ่ม), จุณฺณโต (โดยเป็นสิ่ง
 อชฺฌตฺติกพาทิวีสเสสโต, สงฺกฺหโต, ละเอียกเป็นจุด), ลกฺขณาทีโต (โดย

^๑ ส. ม. โกฏฐาเส จตฺสฺโส.

ปจฺจยโต, อสมนฺนาหารโต, อากาโรมีลักษณะเป็นต้น), สมฺภูจฺจานโต
 ปจฺจยวิภาคโตติ อิมะหิปี อากาเรหิ (โดยสมฺภูจฺจาน), นานตฺเตกตฺตโต (โดย
 ธาตุโย มนสิกาตพฺพา. ความเป็นต่าง ๆ กัน และความเป็นอย่าง
 เดียวกัน), วินิพฺโภคาวินิพฺโภคโต (โดย
 ความแยกกันและไม่แยกกัน), สภาค-
 วิสภาคโต (โดยมีส่วนเหมือนกันและมีส่วน
 ผิดกัน), อชฺฌตฺตติกพาหิรวิสเสสโต (โดย
 ความต่างกัน แห่งธาตุภายในกับธาตุภาย
 นอก), สงฺกหโต (โดยการรวมเข้าด้วย
 กัน), ปจฺจยโต (โดยปัจจย), อสมนฺนา-
 หารโต (โดยไม่มีการคำนึงถึงกัน),
 ปจฺจยวิภาคโต (โดยการจำแนกปัจจย)
 ดังนี้.

<p>๓๔๗. ตตฺถ <u>วจนฺภูจฺจโต</u> มนสิกาโรนฺเตน ปตฺตณฺนตฺตา ปจฺวี. อปฺโปติ อาปิยติ อปฺปายตีติ วา อาโป. เตชยตีติ เตโช. วายตีติ วาโย. อวิเสสเสน ปน สลฺกขณธารณโต <u>ทุกฺขสมฺภูจฺจานโต</u>^๑</p>	<p>๓๔๘. ในบรรดาอาการเหล่านั้น พระโยคีผู้จะมนสิการ <u>โดยความหมายของ</u> <u>คำ(วจนฺภูจฺจโต)</u> ฟังมนสิการโดยความหมาย ของคำ โดยเกี่ยวกับเป็นความหมายพิเศษ และความหมายสามัญ อย่างนี้ว่า ชื่อว่าปฐวี</p>
--	---

^๑ ฉ. ทุกฺขาทานโต.

ทุกขาธานโต จ ธาตุติ. เอว ก็เพราะภาวะที่แผ่ไป. ชื่อว่าอาโป
 วิเสสสามณณวเสน วจนฏฺจโต มนสิ- ก็เพราะอรรถว่าชานไป หรือเพราะอรรถ
 กาทพฺพา. ว่าชิมชาน หรือเพราะอรรถว่าทำให้ชุ่มชื้น.
 ชื่อว่าเตโช ก็เพราะอรรถว่าทำให้แกร่ง.
 ชื่อว่าวาโย ก็เพราะอรรถว่าพัดไป. ส่วน
 โดยไม่แปลกกัน ชื่อว่าธาตุ ก็เพราะทรงไว้
 ซึ่งลักษณะของตน เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์
 และเพราะเป็นที่รับรองไว้ซึ่งทุกข์ ดังนี้.

๓๔๘. กลาปโตติ ยา อัย เกสา
 โลมาติอาทินา นเยน วิสติยา อากาเรหิ
 ปฐวีธาตุ, ปิตตํ เสมหนฺติ จ อาทินา
 นเยน ทฺวาทสหากาเรหิ อาโปธาตุ
 นิตฺติฏฺฐา, ตตฺถ ยสฺมา :

๓๔๘. บทว่า กลาปโต (โดยเป็น
 กลุ่ม) ความว่า ปฐวีธาตุ ที่แสดงไขไว้โดย
 อากาโร ๒๐ โดยนัยว่า ผม ขน เป็นต้น,
 และอาโปธาตุ ที่แสดงไขไว้ในอากาโร ๑๒
 โดยนัยว่า น้ำดี เสมหะ เป็นต้น นี้ใด, ใน
 อากาโรเหล่านั้น เพราะเหตุที่ :

วณฺโณ กนฺโธ รโส โອชา
 จตฺสฺโส จาปิ ธาตุโย
 อฏฺฐธมฺมสโมธานา
 โทติ เกสาติ สมฺมตฺติ^๑

สมมติว่า ผมย่อมมีเพราะความ
 ประชุมกันแห่งธรรม ๘ อย่าง
 คือวัณณะ ๑ กันธะ ๑ รสชะ ๑
 โອชา ๑ และธาตุแม่ทั้ง ๔

^๑ ฉ. สมมติ.

เตสฺสเยว วินิพฺโภคา

เพราะได้กระจายธรรมเหล่านั้น

นคฺติ เกสาติ สมฺมตฺติ?

นั่นเทียว สมมติว่าผมจึงไม่มี

ตสฺมา เกสาติ^๒ อฏฺฐธมฺมกลาป-

เพราะฉะนั้น ชื่อว่าผม จึงเป็นเพียง

มคฺตเมว. ตถา โลมาทโยติ^๓ โย ปเนคฺค

กลุ่มธรรม ๘ อย่างเท่านั้น. ถึงในโกฏฐาส

กมฺมสมฺภูจฺจาโน โภจฺจาโส, โส

ทั้งหลายมีชนเป็นต้น ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

ชีวิตินฺทฺริเยน จ ภาเวน จ สทฺธิ

อนึ่ง ในบรรดาโกฏฐาสเหล่านี้ โภฏฐาสใด

ทสฺธมฺมกลาโปปี โหติ. อสฺสทวเสน ปน

มีกรรมเป็นสมุฏฐาน โภฏฐาสนั้นย่อมเป็นทั้ง

ปจฺจวาทฺตุ อาโปธาตฺตุติ สงฺขํ คโต^๔ เอว

กลุ่มธรรม ๑๐ อย่าง พร้อมกับชีวิตินทรีย์

กลาปโต มนสิกาตพฺพา.

และภาวะ. ถึงกระนั้นก็ถึงความนับว่า เป็น

ปจฺจวาทฺตุ อาโปธาตฺตุ โดยเกี่ยวกับเป็นธาตุที่มีหนาแน่น. พระโยคีพึงมนสิการธาตุ โดยเป็นกลุ่ม ตามประการดังกล่าวมานี้เถิด.

๓๔๙. จุณฺณโตติ อิมสฺมี ทิ สรีเร

๓๔๙. บทว่า จุณฺณโต (โดยเป็นสิ่ง

มชฺฌิเมน ปมาเณน ปริกฺคยฺหมานา

ละเอียดเป็นจุด) ความว่า พระโยคีพึง

ปรมาณูเภทสญฺจจฺจณา สุขุมรชฺภฺตา ปจฺจวาทฺตุ

มนสิการธาตุทั้งหลาย โดยเป็นสิ่งละเอียด

โทณมคฺตฺตา ลียา. ส่า ตโต อุปฺพทฺตฺตฺปมาณาย

เป็นจุด อย่างนี้ว่า จริงอยู่ ในสรีระนี้

^๑ ฉ. สมมุติ.

^๒ ฉ. เกสาปี.

^๓ ส. ม. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

^๔ อ. คโตติ.

คุณสุรพล สุขะมงคล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษ บ.ท.๕-๖

อาโปธาคุธยา สงฺกหิตา เตโชธาคุธยา ปฐวีธาคู ที่จะคำริธือเอาโดยขนาดปาน-
 อนุपालิตา วาโยธาคุธยา วิตุถมฺภิตา น กลาง (แห่งสรีระที่มีขนาดปานกลาง) ซึ่ง
 วิกิรติ น วิหฺธัสติ, อวิกิรยมาณา ย้อยเป็นจุดโดยแตกเป็นปรมาณู(ผงละเอียค
 อวิหฺธัสยมาณา อเนกวิธ อิตฺติปริสฺมิตาติ- อย่างยิ่ง) คือเป็นละอองละเอียคแล้ว ก็มี
 ภาววิกปฺป^๑ อุกจจติ, อนุถฺลที่ขรสรุส- ปรมาณูโหนดหนึ่ง. แต่ชั้นปฐวีธาคูชั้น อัน
 ติรกถินาทีภาวณฺจ ปกาเสติ. อาโปธาคู ที่มีปรมาณูครั้งโหนดะเกาะกุมไว้

อันเตโชธาคูตามรักษาไว้ อันวาโยธาคู
 คำจุนไว้ ก็ย่อมไม่กระจัดกระจาย ไม่แหลก
 สลายไป, เมื่อไม่กระจัดกระจาย ไม่แหลก
 สลายไป ก็ย่อมเข้าถึงการกำหนดภาวะที่นับ
 ว่าเป็นหญิงหรือชาย เป็นต้น, และประกาศ
 ภาวะที่เป็นคนผอม อ้วน สูง เตี้ย ลำสัน
 บอบบาง เป็นต้นหลายอย่าง.

ยฺสุคตา อาพฺนุชฺณาการภูตา ปเนตฺถ
อาโปธาคู ปจฺวิปติภูจฺจิตา เตชานุपालิตา
 วาโยวิตุถมฺภิตา น ปคฺขมรติ น ปริสฺสวติ,
 อปคฺขมรมาณา อปริสฺสวมาณา ปีณิตปีณิตภาวํ
 ทสฺเสติ.

ส่วน อาโปธาคูในสรีระนี้ ที่ถึงความ
 เป็นของเหลว มีอาการซึมซาบ ตั้งอาศัย
 ปฐวีธาคูอยู่ อันเตโชธาคูตามรักษาไว้ อัน
 วาโยธาคูคำจุนไว้ ก็ไม่หลัง ไม่ไหลออก,
 เมื่อไม่หลังไม่ไหลออก ก็ย่อมทำความ
 อิมเอิบให้ปรากฏ.

^๑ ฉ. อิตฺติปริสฺสสิงฺคาทีภาววิกปฺป.

อสีตปีตาทีปรีปาจกา^๑ เจตถ ส่วน เตโชธาต ในสรีระนี้ ที่ทำของกิน
 อสุมาการภูตา อุนหตุตลกขณา เตโชธาต ของคัมเป็นต้นให้ย่อยไป มีอาการร้อน
 ปจวีปติภูจिता อาโปสงคหิตา วาโย- มีความเป็นของร้อนเป็นลักษณะ ตั้งอาศัย
 วิตุณมุภิตา อิมิ กายิ ปรีปาเจติ, ปฐวีธาตอยู่ อันอาโปธาตูกเกาะกุมไว้
 วณฺณสมฺปตฺติณฺจสฺส อาวหติ. ตาย จ ปน อันวาโยธาตูก้าจุนไว้ ก็ย่อมบ่มกายนี้ไว้,
 ปรีปาจิตโต อยิ กาโย น ปุติภาวึ และนำมาซึ่งวรรณสมบัติแก่กายนั้น. และ
 ทสฺเสติ. เพราะถูกเตโชธาตุนั้นบ่มไว้ กายนี้จึงไม่
 ปรากฏความเน่าเสีย.

อญฺคมงฺกานุสฺสา เจตถ สมุทฺธิธ- ส่วน วาโยธาต ในสรีระนี้ ที่แล่นไป
 วิตุณฺฆนลฺกขณา วาโยธาต ปจวีปติภูจिता ตามอวัยวะน้อยใหญ่ มีความทำให้เคลื่อนไหว
 อาโปสงคหิตา เตชานุपालิตา อิมิ กายิ หรือผลักคัน(ค้ำจุน) เป็นลักษณะ ตั้งอาศัย
 วิตุณฺมุภติ. ตาย จ ปน วิตุณฺมุภโต อยิ ปฐวีธาตอยู่ อันอาโปธาตูกเกาะกุมไว้ อัน
 กาโย น ปรีปตติ, อชุกิ สณฺจติ. เตโชธาตตามรักษาไว้ ก็ย่อมค้ำจุนกายนี้
 อปราย วาโยธาตฺยา สมฺพฺภาหโต ไว้. และเพราะถูกวาโยธาตุนั้นค้ำจุนไว้
 คมนฺภูจานนีสชฺชสยฺนอิริยาปถสฺ^๒ วิตุณฺคฺติ กายนี้จึงไม่ล้มกิ้งไป, ตั้งได้ตรง. พอถูก
 ทสฺเสติ, สมฺมิณฺเชติ^๓, สมฺปสาเรติ, วาโยธาตอีกอย่างหนึ่งปะทะหนักเข้า ก็ย่อม

^๑ ฉ. อสีตปีตาทีปจกา.

^๒ ฉ. คมนฺภูจานนีสชฺชสยฺนอิริยาปถสฺ.

^๓ ฉ. สมฺมิณฺเชติ.

คุณสุรพล สุขะมงคล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หตุตปาที ลาเพติ. เอวเมตัง อิติถิปุริสาที-
 ภาเวน พาลชนวณฺจนัง มายารูปสทิสํ
 ธาตุยนฺตํ ปวตฺตตตีติ เอวํ จุณฺณโต
 มนสิกาตพฺพา.

ทำวิญญูติให้ปรากฏในอริยาบถ เกิน ยืน นั่ง
 และนอนได้, ให้ลุกได้, ให้เหยียดก็ได้,
 ทำมือและเท้าให้กระดิกก็ได้. หุ่นยนต์ที่ทำ
 ด้วยธาตุ ที่หลอกลวงชนพาลโดยความเป็น
 หญิงหรือชายเป็นต้น อันเส้มีอนรูปมายนัน
 ย่อมเป็นไปอยู่ ตามประการดังกล่าวมานี้
 ตั้งนี้เกิด.

๓๕๐. ลกฺขณาทีโตติ ปจฺจวិธาตุ
 กิลกฺขณา, กิรสา, กิปจฺจุปฺภุจฺจนาติ
 เอวํ จตฺสสฺโสปี ธาตุโย อวชฺเชตฺวา
ปจฺจวิธาตุ กกฺขพฺตฺตลกฺขณา, ปตฺติภฺจฺจนาสรสา,
 สมฺปภฺจฺจณปจฺจุปฺภุจฺจนา. อาโปธาตุ
 ปคฺขมรณลกฺขณา พุรฺรุทฺทสรสา, สจฺจก-
 ปจฺจุปฺภุจฺจนา. เตโชธาตุ อุณฺนหตุตลกฺขณา
 ปรีปาจฺจนาสรสา, มหฺตฺวานุบุปฺพานปจฺจุปฺภุจฺจนา.
วาโยธาตุ วิตุณฺนภานลกฺขณา, สมฺมทฺริสรสา,
 อภินิหารปจฺจุปฺภุจฺจนาติ เอวํ ลกฺขณาทีโต
 มนสิกาตพฺพา.

๓๕๐. บทว่า ลกฺขณาทีโต (โดย
 อาการมีลักษณะเป็นต้น) ความว่า พระโยคี
 นี้ถึงธาตุทั้ง ๔ อย่างนี้ว่า ปฐฺววิธาตุ มีอะไร
 เป็นลักษณะ, มีอะไรเป็นรส, มีอะไรเป็น
 ปัจจุปฺภุจฺจนา ตั้งนี้ เป็นต้นแล้ว ก็พึงมนสิการ
 ธาตุทั้งหลายโดยอาการมีลักษณะเป็นต้น
 อย่างนี้ว่า ปฐฺววิธาตุ มีความหยาบกระด้าง
 เป็นลักษณะ, มีความเป็นที่ตั้งอาศัยเป็นรส,
 มีความรองรับไว้เป็นปัจจุปฺภุจฺจนา. อาโป-
ธาตุ มีความหลังไหลเป็นลักษณะ มีความ
 เพิ่มพูนเป็นรส, มีความเกาะกุมไว้เป็น
 ปัจจุปฺภุจฺจนา. เตโชธาตุ มีความเป็น

คุณสุรพล สุขะมงคล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ของร้อนเป็นลักษณะ, มีความทำให้ย่อยไป เป็นรส, มีการมอบความอ่อนนุ่มให้เป็น ปัจจุบันฐาน. วาโยธาตุ มีความผลัดกันเป็น ลักษณะ, มีความทำให้เคลื่อนเป็นรส, มีการ ชยับเขยื้อน(ท่าทางต่าง ๆ)เป็นปัจจุบัน ฐานตั้งนี้เกิด.

๓๕๑. สมุฏฐานโตติ เย อิเม
ปจวีธาตุอาทั้น วิตุถารโต ทสฺสนวเสน
เกสาทโย ทฺวิจตุตาฬีสโกฏฐาสา
ทสฺสีตา. เตสุ อฺทริยํ กรีสํ ปุพฺโพ มุตฺตนฺติ
อิเม จตุตาโร โภฏฐาสา อุตฺตสมุฏฐานาว.
อสุสฺสํ เสโท เขโพ สิงฺฆาณิกาติ อิเม
จตุตาโร อุตฺตจิตฺตสมุฏฐานา. อสีตาที-
ปรีปาจโก เตโช กมฺมสมุฏฐาโนว.
อสุสฺสาสปสุสฺสาสา จิตฺตสมุฏฐานาว.
อวเสสา สพฺเพปิ จตุสมุฏฐานาติ เอว
สมุฏฐานโต มนสิกาตพฺพา.

๓๕๑. บทว่า สมุฏฐานโต (โดย สมุฏฐาน) ความว่า พระโยคี พึงมนสิการ ธาตุทั้งหลาย โดยสมุฏฐานอย่างนี้ว่า โภฏฐาส ๔๒ มีผมเป็นต้น ที่ท่านแสดงไว้ โดยเกี่ยวกับเป็นคำแสดงธาตุทั้งหลาย มี ปฐวีธาตุเป็นต้น โดยพิสดารเหล่านี้ ใจ ไนบรรดาโภฏฐาสเหล่านั้น โภฏฐาส ๔ เหล่านี้ คือ อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำหนอง น้ำปัสสาวะ มีอุตุเป็นสมุฏฐาน อย่างเดียว. โภฏฐาส ๔ เหล่านี้ คือ น้ำตา เหงื่อ น้ำลาย น้ำมูก มีอุตุและจิตเป็น สมุฏฐาน. เตโชที่ทำของกินเป็นต้นให้ ย่อยไป มีกรรมเป็นสมุฏฐานอย่างเดียว.

คุณสุรพล สุขะมงคล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ลมอัสสาสะและลมปัสสาสะ มีจิตเป็น
สมุฏฐานอย่างเดียวกัน. โภฏฐาที่เหลือแม่
ทั้งหมด มีธรรมทั้ง ๔ เป็นสมุฏฐาน ดังนี้.

๓๕๒. นानตเตกตโตติ สพุพาสุมปิ
ธาคูนํ สลกขณาทิตโต นานตตํ. อณฺเณว
หิ ปฐวีธาคุยา ลกขณรสปัจจุปฏฐานาคี.
อณฺเณนิน อวาโปธาคูอาหีนํ. เอว
ลกขณาทิวเสน ปน กมฺมสมุฏฐานาทิวเสน
จ นานตตภูตตานมฺปิ เอตาสํ รูปมहाภูต-
ธาคูธมฺมอนิจฺจาทิวเสน เอกตตํ โหติ.
สพุพาบิ หิ ธาคูโย รูปปนลกขณํ
อนตตีตตฺตา รูปานิ. มหนตปาตุภาวาทิหิ
การณฺเหหิ มहाภูตานิ.

๓๕๒. บทว่า นานตเตกตโต (โดย
ความเป็นต่าง ๆ กัน และความเป็นอย่าง
เดียวกัน) ความว่า ธาคูแม่ทั้งหมด มีความ
เป็นต่าง ๆ กัน โดยลักษณะเป็นต้นของตน.
จริงอยู่ ปฐวีธาคูมีลักษณะ รส และปัจจุ-
ปฏฐาน เป็นอย่างหนึ่งเดียว. อวาโปธาคู
เป็นต้น ก็มีลักษณะ รส และปัจจุปฏฐาน
เป็นอย่างหนึ่ง. ก็ธาคูเหล่านี้ แม้มีความ
เป็นต่าง ๆ กัน โดยเกี่ยวกับลักษณะเป็นต้น
และโดยเกี่ยวกับเป็นธาคู ที่มีกรรมเป็น
สมุฏฐานเป็นต้นอย่างนี้ ก็มีความเป็นอย่าง
เดียวกัน โดยเกี่ยวกับเป็นรูป เป็นมหาภูต
เป็นธาคู เป็นธรรม และเป็นของไม่เที่ยง
เป็นต้น. จริงอยู่ ธาคู แม่ทั้งหมดล้วนชื่อว่า
เป็นรูป เพราะไม่ล่วงพ้นลักษณะที่ย่อยยับไป
ได้. ล้วนชื่อว่า เป็นมหาภูต เพราะเหตุมี
ความปรากฏเป็นของใหญ่เป็นต้น.

คุณสุรพล สุขะมงคล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มหนตปาตภาวาททีติ เอตา हि
 ธาตุโย มหนตปาตภาวโต, มหาภูต-
 สามณฺณโต, มหาบริหารโต, มหาวิการโต,
 มหตฺตา ภูตฺตฺตา จาติ อิมฺหิ การณฺหิ
 มหาภูตานํตี วุจฺจฺนฺตี.

คำว่า เพราะเหตุมีความปรากฏเป็น
ของใหญ่เป็นต้น ความว่า ก็ธาตุเหล่านี้
 เรียกว่ามหาภูต เพราะเหตุเหล่านี้คือ
 เพราะมีความปรากฏเป็นของใหญ่, เพราะ
 มีความเสมอเหมือนด้วยมหาภูต, เพราะมี
 การบริหารมาก, เพราะเป็นภูตมีวิการ
 มาก, เพราะเป็นของใหญ่ และเพราะเป็น
 ของมีจริง ดังนี้.

ตตฺถ มหนตปาตภาวโตติ เอตานิ
 हि อนุปาทินฺนสนฺตฺตานํ อูปาทินฺนสนฺตฺตานํ
 มหนฺตานิ ปาตฺตฺตานิ. เตสํ อนุปาทินฺน-
 สนฺตฺตานํ :

ในบรรดาเหตุเหล่านั้น คำว่า
เพราะมีความปรากฏเป็นของใหญ่ ความว่า
 ก็มหาภูตเหล่านี้ ปรากฏเป็นของใหญ่ แม้ใน
 อนุปาทินนสันดาน แม้ในอูปาทินนสันดาน.
 ความปรากฏเป็นของใหญ่ ในอนุปาทินน-
 สันดานแห่งมหาภูตเหล่านั้น ข้าพเจ้าได้
 กล่าวไว้ในพุทธานุสฺตฺนินิเทศแล้วที่เดียว โดย
 นัยเป็นต้นว่า :

ทุเว สตสหัสسانی
 จตุตถาริ นหุตานิ จ
 เอตุตถกั พหุลตุเตน
 สงฺฆาตายั วสุณฺธราติ

พื้นแผ่นดินนี้ กล่าวโดยความ-
 หนา ก็มีประมาณเท่านั้น คือ
 ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ดังนี้.

อาทินา นเยน มหุตปาตุภาวตา
 พุทธานุสฺสตีนิทุเทเส วุตฺตาว.

อุปาทินฺนสนฺตาเนปิ มจฺจกจฺจ-
 ปเทวทานวาทีสรูวเสน มหุตานเว
 ปาตุภูตานิ. วุตฺตเณหฺตํ "สนฺติ ภิกฺขเว
 มหาสมุทฺเท โยชนสตีกาปิ อุตฺตภาวา"ติ-
 อาที? (๑)

ปรากฏเป็นของใหญ่ แม้ในอุปาทินน-
 สันคาน โดยเกี่ยวกับเป็นสระของปลา
 เต่า เทวดา ทานพ เป็นต้น. ข้อนี้สมจริง
 ดังที่ตรัสไว้ว่า "คุณภิกษุทั้งหลาย อรรถภาพที่
 ยาวแม้ตั้งร้อยโยชน์ ก็มีอยู่ในมหาสมุทร"
 ดังนี้ เป็นต้น. (๑)

มหาภูตสามณฺณโตติ เอตานิ หิ
 ยถา มายากาโร อมณฺเษว อุกกั มณฺเษ
 กตุวา ทสฺเสติ, อสุวณฺณเษว เลหฺตุ
 สุวณฺณ กตุวา ทสฺเสติ.

คำว่า เพราะมีความเสมอเหมือน
ด้วยมหาภูต ความว่า เหมือนอย่างว่า
 คนเล่นกล ย่อมทำน้ำซึ่งมิใช่แก้วมณีเลย
 ให้ปรากฏเป็นแก้วมณี, ย่อมทำก้อนดินซึ่ง
 มิใช่ทองเลย ให้ปรากฏเป็นทอง ฉนฺใด.

๑ อญ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๑๐, วิ. จ. ๗/๒๘๗,
 ขุ. อ. ๒๕/๑๕๕.

ยถา จ สยัม เนว ยุกโข น อนึ่ง ตนเองมิได้เป็นยักษ์ มิได้เป็น
 ปกฺขี^๑ สมานิ ยุกฺขภาวมุปี ปกฺขิภาวมุปี^๒ นกเลย ก็ทำให้ปรากฏแม้เป็นยักษ์ก็ได้ แม้
 ทสฺเสติ, เอวเมว สยัม อนีลาเนว เป็นนกกก็ได้ ฉนฺโต, มหาภูตคือธาตุเหล่านี้
 หุตฺวา นีลํ อุปาทายรูปํ ทสฺเสนฺติ, ตนเองเป็นสิ่งที่ไม่เขียวเลย ก็ทำอุปาทาย-
 อปีตานิ อโลหิตานิ อโนทาทาเนว รูปเขียวให้ปรากฏได้, ตนเองไม่เหลือง
 หุตฺวา โอทาทํ อุปาทายรูปํ ทสฺเสนฺตีติ เลย ไม่แดงเลย ไม่ขาวเลย ก็ทำอุปาทาย-
 มายาการมหาภูตสามภพโต มหาภูตานิ. รูปเหลือง อุปาทายรูปแดง อุปาทายรูปขาว
 ให้ปรากฏได้ ฉนฺตํ เพราะเหตุนี้ มหาภูต
 คือธาตุเหล่านี้ จึงชื่อว่ามหาภูต เพราะมี
 ความเสมอเหมือนด้วยมหาภูตคืออันกเล่นก.

ยถา จ ยุกฺขาทินี มหาภูตานิ ยํ อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนว่า
 กณฺหนฺติ, เนว เตสํ^๔ ตสฺส อนฺโต น มหาภูตทั้งหลายมียักษ์เป็นต้น จับ(สิง)บุคคล
 พหิฏฺฐานํ อุปลพฺภติ, น จ ตํ นิสฺสาย ใดเข้า, ที่(จับอยู่)แห่งมหาภูตเหล่านั้น อัน
 น ทิฏฺฐนฺติ, เอวเมว เอตานิปี^๕ เนว ใด ๆ จะหาพบได้ข้างในแห่งบุคคลนั้น
 อณฺณมณฺณสฺส อนฺโต น พหิ จิตานิ, ก็หาไม่ จะหาพบได้ข้างนอกก็หาไม่, แต่มัน
 หุตฺวา อุปลพฺภนฺติ, น จ อณฺณมณฺณ จะไม่อาศัยบุคคลนั้นดำรงอยู่ก็หาไม่ ฉนฺโต,

^๑ ฉ. ยุกฺขี.

^๒ ฉ. ยุกฺขิภาวมุปี.

^๓ ฉ. อุปาทารูป.

^๔ ฉ. เนล.

^๕ ฉ. ตานิปี.

คุณสุรพล สุขะมงคล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิสฺสาย น ติญฺจนฺติ, อจินฺเตยฺยญฺจานตาย
 ยุกฺขาทิมหาภูตสามณฺณโตปิ มหาภูตานิ.
 ยถา จ ยุกฺขินีสงฺฆาตานิ มหาภูตานิ
 มนาเปหิ วนฺณสฺสญฺจานวิกฺเขเปหิ อุตฺตโน
 ภยานกภาวํ ปฏิจฺฉาเหตุวา สตุเต
 วนฺเจนฺติ, เอวเมว เอตานิปิ
 อิตฺติปริสฺสรีราทีสุ มนาเปน จวิวนฺณ
 มนาเปน อญฺคปฺจจฺจกฺสญฺจาเนน มนาเปน
 จ หตฺตปาทอญฺคฺลิมฺมุวิกฺเขเปน อุตฺตโน
 กฺกฺขพฺตฺตาทีเกทํ สรฺสสฺสญฺจํ ปฏิจฺฉาเหตุวา
 พาลชนํ วนฺเจนฺติ, อุตฺตโน สภาวํ
 ทญฺจํ น เทนฺตีติ วนฺจกฺตฺเตน ยุกฺขินี-
 มหาภูตสามณฺณโตปิ มหาภูตานิ. (๒)

มหาภูตคือธาตุเหล่านี้ อันใคร ๆ จะหาพบ
 ได้ว่า เป็นของตั้งอยู่ภายในของกันและกัน
 ก็หาไม่ เป็นของตั้งอยู่ภายนอกของกันและ
 กัน ก็หาไม่ แต่ว่ามันจะไม่อาศัยกันและกัน
 ตั้งอยู่ก็หาไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุ
 นั้น มหาภูตคือธาตุเหล่านี้ จึงชื่อว่ามหาภูต
 แม้เพราะมีความเสมอเหมือนด้วยมหาภูต มี
 ยักษ์เป็นต้น โดยความมีที่ตั้ง(ที่จับอยู่) ที่
 ใคร ๆ พึงคิดเอามิได้. อีกอย่างหนึ่ง
 เปรียบเหมือนว่า มหาภูตคือนางยักษ์ฉี
 ปกปิดภาวะที่หน้ากลัวของตนเสีย ล่อลวงสัตว์
 ทั้งหลายด้วยผิวพรรณทรนทรตรง และอาการ
 กรีดกรายที่น่าชอบใจ ฉันทิ, แม้มหาภูตคือ
 ธาตุเหล่านี้ ก็ปกปิดลักษณะที่เป็นสภาวะ อัน
 ต่างกันด้วยสภาวะที่หยาบแข็งเป็นต้น ของ
 ตนเสีย ล่อลวงชนพาลด้วยฉวีวรรณที่น่า-
 ชอบใจ ด้วยทรนทรตรงอวัยวะใหญ่ น้อย
 น่าชอบใจ และด้วยอาการกรีดกรายแห่งมือ
 เท้า นิ้ว คิ้ว ที่น่าชอบใจ ในร่างหญิงและ
 ชายเป็นต้น ไม่ยอมให้เห็นสภาพ(ที่แท้จริง)

คุณสุรพล สุขะมงคล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ของคน ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ มหาภูตคือ
ธาตุเหล่านี้ จึงชื่อว่ามหาภูต แม้เพราะมี
ความเสมอเหมือนด้วยมหาภูตคือยักษิณี โดย
ความเป็นสิ่งล่องลอย. (๒)

มหาปริหารโตติ มหนฺเตหิ ปจฺจเยหิ
ปริหริตพฺพตฺตา^๑ เอตานิ หิ ทิวเส ทิวเส
อุปเนตพฺพตฺตา มหนฺเตหิ ขาสจฺฉานาหิ
ภูตานิ ปวตฺตานิตี มหาภูตานิ.
มหาปริหารานิ วา ภูตานิตีปี มหาภูตานิ.
(๓)

คำว่า เพราะมีการบริหารมาก คือ
เพราะต้องบริหารด้วยปัจจัยทั้งหลาย มาก-
มาย. จริงอยู่ มหาภูตคือธาตุเหล่านี้ ชื่อว่า
มีแล้ว ก็เป็นไปแล้ว ด้วยปัจจัยทั้งหลาย
มากมาย มีของกินและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น
เพราะต้องนำเข้าไป (เพื่อบริโภค, ใช้สอย)
ทุก ๆ วัน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่ามหาภูต.
หรือว่า ชื่อว่ามหาภูต เพราะธรรมดาว่าเป็น
ภูตที่มีการบริหารมาก ดังนี้ได้. (๓)

มหาวิการโตติ เอตานิ หิ
อุปาทินฺนานิปี อนุปาตินฺนานิปี มหาวิการานิ
โหนติ. ตตฺถ อนุปาตินฺนานิ กบฺปฏฺฐาเน
วิการมฺหตฺตํ ปากฺกั โหติ. อุปาทินฺนานิ
ธาตูกุโฆภกาเล. ตถา หิ :

คำว่า เพราะเป็นภูตมีวิการมาก
ความว่า ก็มหาภูตคือธาตุเหล่านี้ ทั้งที่เป็น
อุปาทินนะ ทั้งที่เป็นอนุปาตินนะ เป็นภูตมี
วิการ(อาการวิปริต)มาก. ในมหาภูตที่เป็น
อุปาทินนะและอนุปาตินนะเหล่านั้น สำหรับ

^๑ ฉ. ปริหริตพฺพโต.

ที่เป็นอนุภาตินะทั้งหลาย จะเป็นอันปรากฏ
ความเป็นภูตมีวิการมาก ก็ในคราวที่ทับ
พินาศ. สำหรับที่เป็นอนุภาตินะทั้งหลาย จะ
เป็นอันปรากฏความเป็นภูตมีวิการมาก ก็ใน
เวลาที่ธาตุกำเริบ. จริงอย่างนั้น :

ภูมิตอ วุฏฐิตา ยาว
พฺรหฺมโลกา วิธาวติ
อจฺจุ อจฺจิมโต โลกเก
ทยฺหมานมฺหิ เตชสา.

เมื่อโลกถูกไฟไหม้อยู่ เปลวไฟ
ย่อมลุกขึ้นจากพื้นดินลามไป จน
ถึงพรมโลก.

โกฏฐิตสฺสทฺสเสกํ
จกฺกฺวาฬิ วิลียติ
กฺุบฺปิเตน ยทา โลโก
สลฺเลน วินสฺสติ.

ในคราวที่โลกพินาศไป เพราะ
น้ำกำเริบ แสนโกฏฐิตกรวาล
ย่อมย่อยยับไป.

โกฏฐิตสฺสทฺสเสกํ
จกฺกฺวาฬิ วิกิริติ
วาโยธาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ยทา โลโก วินสฺสติ.

ในคราวที่โลกพินาศไป เพราะ
ความกำเริบแห่งธาตุลม แสน-
โกฏฐิตกรวาล ย่อมกระจัด
กระจายไป.

คุณสุรพล สุขะมงคล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปตฺตทฺธโร ภวตี กาโย
 ทฏฺโฐ กฏฺฐมุขเณ วา
 ปจฺจุวึธาตฺตปโปเกเปณ
 โทติ กฏฺฐมุขเณ โส.

ร่างกายที่ถูกงูปากไม้ กัดเอา
 ย่อมมีอันแข็งทื่อไป ร่างกายนั้น
 ย่อมมีอันแข็งทื่อไป เพราะ
 ความกำเริบแห่งธาตุดิน คุจ-
 เดียวกับ (ที่แข็งทื่อไป) ใน-
 เพราะงูปากไม้ฉะนั้น.

ปฺพุตติโก^๑ ภวตี กาโย
 ทฏฺโฐ ปฺพุตติมุขเณ วา
 อาโปธาตฺตปโปเกเปณ
 โทติ ปฺพุตติมุขเณ โส.

ร่างกายที่ถูกงูปากเน่า กัดเอา
 ย่อมมีอันเน่าเฟะไป ร่างกาย
 นั้นย่อมมีอันเน่าเฟะไป เพราะ
 ความกำเริบแห่งธาตุน้ำ คุจ-
 เดียวกับ (ที่เน่าเฟะไป) ใน-
 เพราะงูปากเน่าฉะนั้น.

สนฺตคฺคโต ภวตี กาโย
 ทฏฺโฐ อคฺคกิมุขเณ วา
 เตโชธาตฺตปโปเกเปณ
 โทติ อคฺคกิมุขเณ โส.

ร่างกายที่ถูกงูปากไฟ กัดเอา
 ย่อมมีอันร้อนเร่าไป ร่างกาย
 นั้นย่อมมีอันร้อนเร่าไป เพราะ
 ความกำเริบแห่งธาตุไฟ คุจ-
 เดียวกับ (ที่ร้อนเร่า) ใน-
 เพราะงูปากไฟฉะนั้น.

^๑ ฉ. ปุติโย.

สณฺณินโน ภวตี กาโย
 หนฺุโจ สตุถมุเชน วา
 วาโยธาตฺุบโปเบน
 โหตี สตุถมุเชน โส.

ร่างกายถูกงูปากคัสตรากัดเอา
 ย่อมมีอันฉีกขาดไป ร่างกายนั้น
 ย่อมมีอันฉีกขาดไป เพราะ
 ความกำเริบแห่งธาตุดม คัจ
 เกี่ยวกับ (ที่ฉีกขาด) เพราะ
 งูปากคัสตรา ฉะนั้น.

อิตฺติ มหาวิการานี ภูตานิตี มหาภูตานิ.
 (๔)

ชื่อว่ามหาภูต เพราะอรรถว่า เป็นภูตที่มี
 วิการมาก ตามประการดังกล่าวมานี้. (๔)

มฺหตฺตา ภูตฺตฺตา จาตี เอตานิ
 หี มหนฺตานิ มหฺตา วายาเมน
 ปรีกฺคเหตฺพุตฺตา ภูตานิ วิชฺขมานตฺตาคี
 มหฺตฺตา ภูตฺตฺตา จ มหาภูตานิ. (๕)

ชื่อว่า เพราะเป็นของใหญ่ และ
เพราะเป็นของมีจริง ความว่า มหาภูตคือ
 ธาตุเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นของใหญ่ เพราะพึง
 กำหนดถือเอาได้ด้วยความพยายามที่ยิ่งใหญ่
 ชื่อว่าเป็นของมีจริง เพราะมีอยู่จริง
 เพราะเหตุนี้ เพราะเป็นของใหญ่ และ
 เพราะเป็นของมีจริง จึงชื่อว่ามหาภูต.
 (๕)

เอวํ สฺพฺพาเปตา ธาตุโย
 มหนฺตปาตฺุภาวาทฺี การณฺธี มหาภูตานิ.

ธาตุแม้ทั้งหมดเหล่านี้ เรียกว่า
 มหาภูต เพราะเหตุทั้งหลายมีความปรากฏ

คุณสุรพล สุขะมงคล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เป็นของใหญ่เป็นต้น ตามประการตั้งกล่าว
มานี้.

สลกฺขณธารณโต ปน ทุกฺขฏฺฐานโต^๑
จ ทุกฺขาธานโต จ สฬฺหปิ ธาตุลฺกขณํ
อนตฺตตฺตา ธาตฺโย. สลกฺขณธารณณ จ
อตุตฺโน ขณานุรูปธารณณ จ ธมฺมา.
ขยฺภูเสน อนิจฺจา. ภยฺภูเสน ทุกฺขา.
อสารภฺภูเสน อนตฺตา.

แต่ธาตุแท้ทั้งหมด ล้วนชื่อว่าธาตุ
เพราะไม่ล่วงพ้นลักษณะที่เป็นธาตุ โดยการ
ที่ทรงลักษณะของตนไว้ โดยเป็นที่ตั้งแห่ง
ทุกข์ และโดยเป็นที่รองรับทุกข์. ล้วนได้ชื่อ
ว่าธรรม เพราะการที่ทรงลักษณะของตนไว้
และเพราะการทรงไว้ ตามสมควรแก่ขณะ
ของตน. ล้วนได้ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะ
อรรถว่าสิ้นไป. ล้วนได้ชื่อว่าเป็นทุกข์
เพราะอรรถว่าเป็นภัย. ล้วนได้ชื่อว่าเป็น
อนัตตา เพราะอรรถว่าหาสาระมิได้.

— อิติ สฬฺหาสุมฺปิ รูปมहाภูตธาตฺ-
ธมฺมอนิจฺจาทิวเสน เอกตฺตุนฺติ เอว
นानตฺเตกตฺตโต มนสิกาตพฺพา.

ธาตุแท้ทั้งหมด ชื่อว่ามีความเป็น
อย่างเดียวกัน โดยเกี่ยวกับเป็นรูป เป็น
มหาภูต เป็นธาตุ เป็นธรรม เป็นของ
ไม่เที่ยงเป็นต้น ตามประการตั้งกล่าว
มานี้แล พระโยคีพึงมนสิการธาตุทั้งหลาย
โดยความเป็นต่าง ๆ กัน และความเป็น

^๑ ฉ. ทุกฺขาทานโต.

คุณสุรพล สุขะมงคล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา